

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

ЛУЦИК МАРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 331.101.262:33 (477)](043.5)

**УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 - економіка та управління національним господарством

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник:
Приймак Василь Іванович
доктор економічних наук, професор**

Львів-2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	12
1.1. Сутність, види, джерела та функції інтелектуальних ресурсів	12
1.2. Методологічні основи управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів.....	25
1.3. Інструменти управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в галузях виробництва	45
Висновки до розділу I.....	56
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	58
2.1. Стан використання інтелектуальних ресурсів у вітчизняній економіці.....	58
2.2. Аналіз стану застосування технологій формування інтелектуальних ресурсів в Україні.....	83
2.3.Оцінка відтворення та використання інтелектуальних ресурсів в економіці України.....	99
Висновки до розділу II.....	114
РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ.....	117
3.1.Зарубіжний досвід управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів та рекомендації Україні.....	117

3.2. Механізм державного управління системою формування та використання інтелектуальних ресурсів	132
3.3. Напрями поліпшення управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів.....	152
Висновки до розділу III.....	166
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
ДОДАТКИ.....	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АІР - активні інтелектуальні ресурси

ВВП - валовий внутрішній продукт

ІЛР - індекс людського розвитку

ІПС - інтелектуальний потенціал співробітника

ІР - інтелектуальні ресурси;

ДіР - дослідження і розробки;

ДФФД - державний фонд фундаментальних досліджень;

ДЦНТП - державні цільові наукові та науково-технічні програми;

МЗП - мінімальна заробітна плата

УІР - управління інтелектуальними ресурсами

НДДКР - науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи

НТП - науково-технічний прогрес

ПІР - пасивні інтелектуальні ресурси

ПМ - прожитковий мінімум

ФіВ - формування і використання

ІКТ - інформаційно-комунікаційна компетентність

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку економіки України теоретичні основи ефективного управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів (далі - ІР) потребують ретельного вивчення, адже інформація, наукові знання, професіональний, науковий і культурний потенціал суспільства визначає структуру національної економіки, якість виготовленої продукції, надання послуг. Всі характеристики ІР з погляду інтелекту, освіченості, кваліфікації, вмінь, навиків і досвіду відіграють і відіграватимуть у майбутньому ключову роль у формуванні конкурентоспроможних національних економік, що спричинятиме зміни в характері конкуренції на світових ринках, визначатиме місце країни в міжнародному поділі праці.

Стан національної економіки України за оцінками вітчизняних і закордонних експертів є незадовільний, і потребує розробки та реалізації термінових заходів для виведення із стану рецесії і демонстрації конкурентоспроможності. Оскільки інтелектуальні ресурси є важливим чинником економічного зростання, то розроблення ефективних механізмів управління формуванням і використанням (далі - ФІВ) ІР на мікро- і макрорівнях - нагальна потреба. Для періоду становлення і розвитку знаннєвої економіки ІР є стратегічно домінуючим ресурсом, а різноманітні варіанти його базових характеристик - кількість, якість, потенціал, людський капітал, рівень інтелекту, а також багатьох похідних оцінок людського та інтелектуального потенціалів, капіталів, ресурсів - значно поширені в науці і практиці управління соціально-економічним розвитком.

Дослідженню формування і використання інтелектуальних ресурсів присвячено багато праць українських науковців: В. Александрової, О. Амоші, Л. Антонюк, Ю. Бажала, О. Білоруса, В. Геєця, Б. Губського, О. Грішнєвої, Л. Гринів, Я. Жаліла, О. Кендюхова, М. Крупки, О. Левченко, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, С. Мочерного, І. Мойсеєнко, П. Бабія, В. Новицького, Є. Панченка, В. Приймака, Ю. Пахомова, А. Поручника, А. Рум'янцева, В. Семиноженка, В. Сіденка, О. Стефанишин, А. Філіпенка, О. Федірка, А. Чухна. Вивченням створення ефективних механізмів залучення інтелектуальних ресурсів та

особливостей їхнього розвитку в провідних країнах світу займались: В. Петренко, Л. Семів, І. Чамара, А. Чорний. Різні аспекти інтелектуалізації суспільства й ефективного використання ІР детально опрацювали такі зарубіжні вчені: Д. Гелбрейт, С. Глазьев, Д. Белл, Е. Денісон, М. Делягін, П. Кругман, П. Ромер, М. Портер, К. Фрімен, Р. Солоу, М. Кастельс, Ф. Фукуяма, В. Іноземцев, А. Тоффлер, М. Масуда, Ф. Махлуп, Т. Стоуеньєр, Ф. Хаєк, П. Друкер та ін.

Водночас багато питань в українській та іноземній науковій літературі пов'язані з вивченням особливостей управління формуванням і використанням ІР в економіці України потребує ретельного дослідження: уточнення дефініції терміну «інтелектуальні ресурси»; визначення специфіки ФіВ ІР; дослідження концептуальних засад поліпшення управління формуванням і використанням ІР та застосування зарубіжного досвіду в організації управління інтелектуальними ресурсами в Україні. Отже, актуальність теми зумовлена недостатністю вивчення проблеми формування ІР України та ефективного використання їх для забезпечення інноваційного розвитку економіки держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана із тематикою науково - дослідних робіт Львівського університету імені Івана Франка та Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, зокрема: «Оптимізація управління соціально - інноваційними процесами в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U004030) і «Фінансова стратегія розвитку економіки та проблеми її трансформації в умовах виходу з кризи» (державний реєстраційний номер 0111U003781).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи - обґрунтувати теоретико-методологічні положення та розробити практичні рекомендації щодо удосконалення управління формуванням і використанням ІР в Україні.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- узагальнити теоретичні і методологічні основи управління формуванням та використанням ІР, уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження проблематики;

- запропонувати маркетингові інструменти управління формуванням і використанням ІР в галузях виробництва;
- визначити чинники формування ІР соціально-економічних систем і дослідити динаміку та рівень використання ІР у вітчизняній економіці;
- діагностувати стан застосування технологій формування ІР в Україні та оцінити відтворення та використання ІР в економіці України;
- проаналізувати зарубіжний досвід організації управління ІР;
- розробити механізм державного управління формування та використання ІР і розвинути наукові засади його функціонування;
- побудувати модель формування, використання та розвитку інтелектуальних ресурсів в економіці України;
- розробити концептуальні основи поліпшення управління ФіВ ІР.

Об'єктом дослідження є процеси управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та методичні основи управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в Україні.

Методи дослідження. Методологічною та теоретичною основою роботи є економічна теорія, економіка праці, регіональна економіка, дослідження сучасних українських і зарубіжних науковців з найрізноманітніших галузей знань, в яких висвітлено наукові положення щодо інтелектуальних ресурсів та їх управління. Результати дисертаційної роботи отримано з урахуванням сукупності загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме: системний - для визначення сутності поняття «інтелектуальні ресурси»; графічний - для подання статистичного матеріалу та схематичного відображення низки теоретико-методологічних основ управління ФіВ ІР; метод угруповань і класифікацій - для систематизації чинників, які впливають на формування інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем; економіко-математичні методи - для аналізу впливу чинників, які визначають рівень підготовки кадрів і залучення наукових та інноваційних методів роботи на ВВП України; порівняльний - для дослідження зарубіжного досвіду управління ІР.

Основу інформаційної бази дисертаційної роботи становлять дослідження зарубіжних та українських науковців, офіційні статистичні дані, Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-розпорядчі акти органів державної влади, аналітичні розрахунки автора, виконані у процесі наукової роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у систематизації, узагальненні, доповненні та розробленні теоретико-методологічних рекомендацій щодо управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України, зокрема:

уточнено:

- визначення терміна «інтелектуальні ресурси» з позицій філософського, економічного, управлінського та історичного підходів, що дало змогу виділити й обґрунтувати періоди розвитку, їхні особливості, та допомогло авторові розширити розуміння управління інтелектуальними ресурсами;

удосконалено:

- класифікацію інтелектуальних ресурсів з їхнім поділом на мезо-, мікро-, макро- та мегарівні, що систематизує, розширює і конкретизує їхній перелік за різними ознаками та дає змогу виявити визначальні чинники щодо впливу на показники ефективності формування і використання ІР;

- механізм державного управління системою формування і використання інтелектуальних ресурсів, який сприятиме нарощуванню інтелектуальних ресурсів та підвищенню ефективності їх використання і здатний функціонувати в автономному режимі з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку та забезпечує розширення спектра засобів і методів управління;

отримали подальший розвиток:

- сукупність моделей економіко-математичного моделювання залежності динаміки коефіцієнта зростання ВВП від чинників, які визначають рівень підготовки кадрів і залучення наукових та інноваційних методів роботи, що дало змогу спрогнозувати динаміку збільшення коефіцієнта зростання валового

внутрішнього продукту на 2015-2017 рр., а також визначити напрям змін ключових компетенцій щодо формування інтелектуальних ресурсів;

- маркетинговий інструментарій формування ІР: організаційна культура, внутрішній PR, соціальна відповідальність, мотивація, заробітна плата, підвищення кваліфікації та гнучкий робочий час, що сприяють створенню методичної бази маркетингового управління інтелектуальними ресурсами в галузях виробництва та умов її ефективного функціонування;

- концептуальні основи управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України, застосування яких підвищить якість вітчизняної освіти й інноваційний розвиток відповідно до світових стандартів, сприятиме зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства і систематизації, розвитку інституту спеціалізованого законодавства;

- науково-обґрунтовані пропозиції щодо можливостей використання світового досвіду організації управління інтелектуальними ресурсами в Україні через: удосконалення нормативно-правової бази управління формуванням і використанням ІР; поліпшення фінансового забезпечення розвитку ІР за допомогою організації ендаумент-фондів; формування «мозкових центрів», посилення їхньої взаємодії з органами державної влади; розвиток технологічного переоснащення наукомістких галузей виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні методологічних підходів та рекомендацій щодо ефективного управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України.

Положення концепції управління ФіВ ІР використані для підготовки пропозицій до проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку, зокрема Програми розвитку освіти Львівщини на 2013-2016 роки (довідка департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації № 01.10/1319 від 13.05.2015 р.). Рекомендації щодо розробки внутрішньоорганізаційного маркетингового інструментарію формування інтелектуальних ресурсів враховані у практичній діяльності ПАТ «Райффайзен

банк Аваль» у секторі координації та супроводження навчальних процесів відділу навчання та розвитку персоналу Департаменту персоналу (довідка № 36 01-00-80/25-1912 від 19 травня 2015 р.). Матеріали досліджень застосовуються у навчальному процесі Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України для викладання дисциплін «Інноваційний розвиток підприємства», «Економіка праці і соціально-трудова відносина», «Людський розвиток» (довідка № 01-015/427 від 12.05.2015 р.) та у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні дисциплін: «Інтелектуальна власність», «Інформаційні системи в управлінні» (довідка № 2953-Н від 22.06.2015р.). При підготовці резолюції конференції «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах» пропозиції щодо управління ФіВ ІР рекомендовані до впровадження галузевими міністерствами, вітчизняними підприємствами та установами м. Мукачево (№944 від 08.05.2015р.). (Додаток А).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримав автор особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї і положення, які є результатом особистої роботи аспіранта.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації та результати досліджень доповідались на 15 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах» (м. Ужгород, 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Перспективи розвитку національної економіки в умовах посилення глобалізаційних процесів» (м. Львів, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Регіональна політика в Україні: сучасний стан та стратегії реформування» (м. Львів, 2014 р.); ІХ Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція України у європейський та світовий фінансовий простір» (м. Львів, 2014р.); «Звітна конференція науково-педагогічних працівників ЛІБС УБС НБУ за підсумками

науково-дослідної роботи в період 2011-2014 н.р» (м. Львів, 2011-2014 рр.); «The International Scientific Association, «Science & Genesis», «Global scientific unity 2014» (Prague, Czech Republic, 2014 р.); III міжвузівська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми управління людськими ресурсами та економіка праці» (м. Львів, 2014 р.); XXXIV Международная научно-практическая конференция «Экономика и современный менеджмент: теория и практика» (г. Новосибирск, 2014 г.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні» (м. Львів, 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Формування конкурентоспроможності національної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Херсон, 2013 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційний шлях розвитку суспільства: проблеми, досягнення та перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); I міжвузівська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми управління людськими ресурсами та економіка праці» (м. Львів, 2012 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 24 наукові праці, з них: 8 статей - у фахових наукових виданнях (у тім числі 5 одноосібних) обсягом 4,0 друк. арк.; 4 публікації - у зарубіжних наукових виданнях (у тім числі 2 одноосібних) обсягом 1,79 друк. арк.; 12 праць - в інших виданнях (у тім числі 10 одноосібних) обсягом 1,67 друк. арк. Обсяг опублікованого матеріалу, який належить особисто авторіві, становить 7,1 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 196 сторінок, з яких 175 сторінок - основний текст. Дисертація містить 20 таблиць, 27 рисунків, 4 додатки. Список використаних джерел - 174 позиції на 18 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ

1.1. Сутність, види, джерела та функції інтелектуальних ресурсів

У високо розвинутих країнах багато років основною перевагою у світових взаємовідносинах була наявність природних ресурсів, проте зараз першочерговим є рівень розвитку інтелектуальних ресурсів нації.

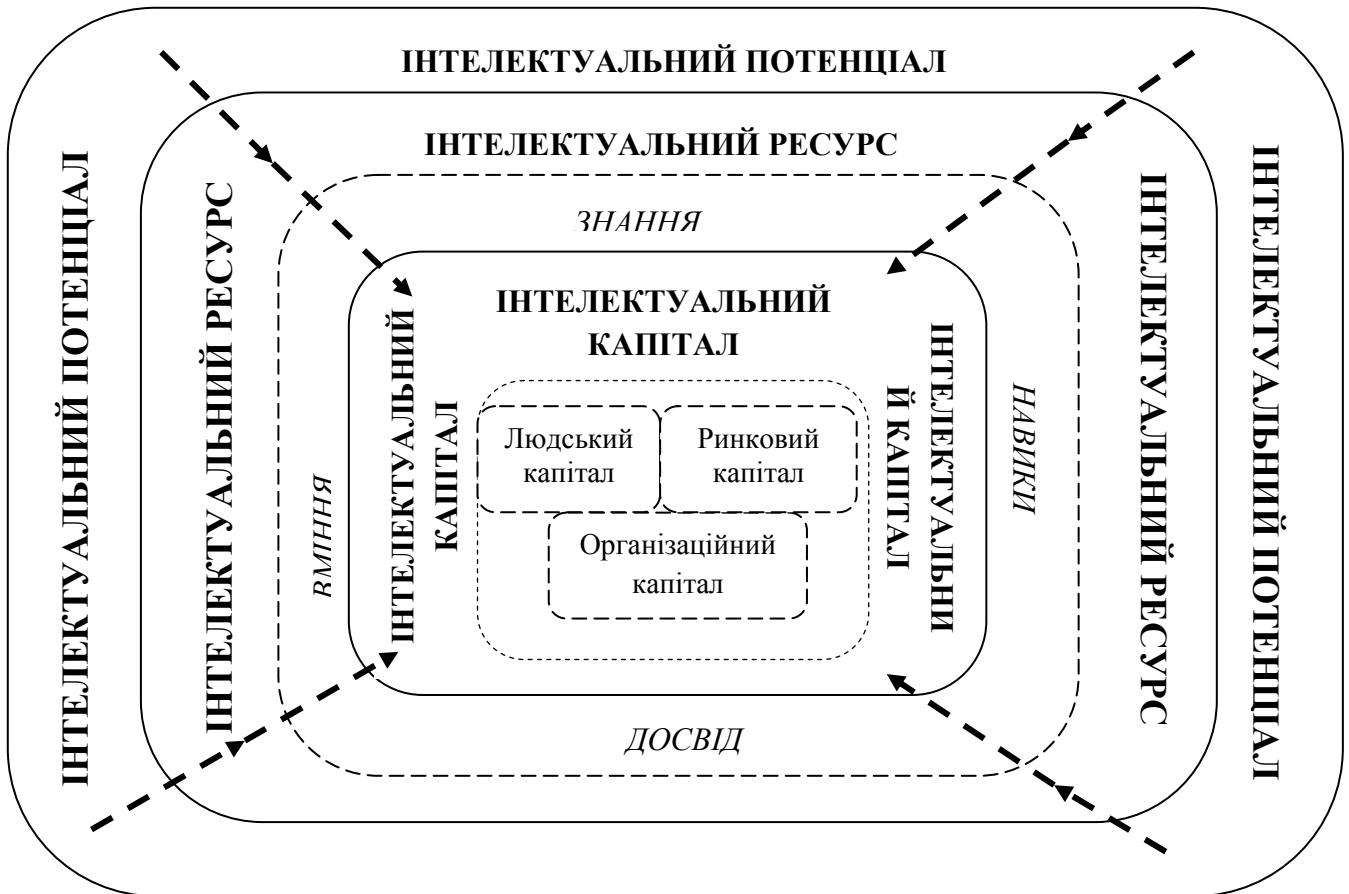
В енциклопедичній літературі інтелект нації - це сукупність здібностей і творчих обдарувань людей, їх освітньо-кваліфікаційний рівень, на основі якого формується здатність народу засвоювати нові знання та інформацію, і в подальшому використовувати для розвитку науки, культури, мистецтва, для створення і впровадження нової техніки, застосування прогресивних форм організації і праці, вироблення найоптимальніших рішень у всіх сферах суспільного життя [49, с. 671].

Як свідчить історія розвитку багатьох країн, однією з визначальних умов ефективності економічних трансформацій є випереджуючий (а не «навздогін») розвиток інтелектуальних ресурсів [65]. Тільки інтелектуально багата держава може гарантувати високий рівень життя народу і процвітання суспільства навіть при відсутності енергоносіїв, корисних копалин, джерел [157], що вимагає відповідної активної державної політики та державного управління ефективного відтворення інтелектуальних ресурсів.

З переходом до ринкових умов господарювання Україна мала людський потенціал з достатньо високим рівнем інтелекту, освіти та кваліфікації, посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Однак, за період незалежності передові позиції за рівнем розвитку її науково-технічного потенціалу було втрачено [121, с.705].

Часто в наукових дослідженнях термін «інтелектуальні ресурси» та «інтелектуальний капітал» ототожнюють, проте ми з цим не погоджуємось,

оскільки це зовсім різні терміни, які є між собою взаємопов'язаними і взаємодовнюючими. Підґрунтям для формування і розвитку інтелектуальних ресурсів є «інтелектуальний потенціал», а «інтелектуальний капітал» формується лише завдяки інтелектуальним ресурсам (рис. 1.1).

Рис.1.1. Взаємозв'язок понять «інтелектуальний потенціал», «інтелектуальні ресурси» та «інтелектуальний капітал»

Примітка. Розроблено автором.

Інтелектуальний капітал та інтелектуальні ресурси розглядаються разом як інтелектуальний потенціал, який не має вартісної оцінки, а вимірюється кількістю працюючих та кількістю ідентифікованих об'єктів інтелектуальної власності. Від рівня інноваційного потенціалу на макро-, мезо-, та макрорівнях залежать трансформаційні перетворення в економіці України, що є загальною надбудовою інтелектуальної економіки, яка спирається на інтелектуальний капітал.

Інтелектуальний потенціал - це можливості, які надані інтелектуальними ресурсами у певний час і в майбутньому, що створені людським і штучним інтелектом та можуть бути використані для досягнення певної мети, проте такі можливості не завжди можуть бути реалізовані; інтелектуальний потенціал означає можливості досягнення мети, а інтелектуальний капітал - засіб її досягнення [135].

І.П. Мойсеєнко розглядає «інтелектуальний потенціал як систему, з властивими їй елементами (інтелектуальний капітал та система управління знаннями), зв'язками та властивостями (інноваційності, конкурентоздатності, енерго-інформаційними) та забезпеченням (інформаційним, функціональним та організаційним)» [105-106]. О.В. Стефанишин відзначає, що «використання людського інтелектуального потенціалу, особливо творчих здібностей людини, які є невичерпними, дозволяє збільшити обсяги товарів, послуг у разі зменшення затрат робочого часу та інтенсивності праці» [136, с.12].

Фундаментальною ознакою сучасного суспільства є зростання значущості інтелектуальних ресурсів як базових умов розвитку системи виробництва. Питання сутності інтелектуальних ресурсів, їх структури і ефективного використання в економічних системах є ключовим в подальшому розвитку високотехнологічного в економіці устрою життя суспільства.

У сучасній економічній науці досі не сформована єдина термінологічна система терміну «інтелектуальні ресурси», тому пропонуємо згрупувати різні думки, підходи, позиції авторів щодо тлумачення сутності інтелектуальних ресурсів та його різновидів за певними критеріями та ознаками. Визначені дефініції «інтелектуальні ресурси» вітчизняними науковцями наведено у табл. 1.1.

Варто звернути увагу на той факт, що більшість з вище перелічених авторів, в категорію інтелектуальні ресурси включають також і «результати» або «продукти» творчої діяльності.

Таблиця 1.1.

Аналіз поняття «інтелектуальні ресурси»

№	Автор/джерело	Зміст
1	О.Б. Бутнік-Сіверський [22, с.3]	людські ресурси, що створюють інновації;
2	О. В.Яковлева [168, с.116]	сукупність індивідуальних інтелектуальних потенціалів персоналу підприємства;
3	Г.О.Швиданенко [162, с.183-184]	1) це знання і здібності персоналу підприємства і продукти його інтелектуальної і творчої діяльності»; 2) це ресурси довготривалого використання в результаті взаємодії умінь, навичок, накопиченого досвіду та результатів науково-технічної діяльності;
4	Н.І. Норіцина [111, с.94]	це «...нематеріалізовані надбання підприємства або інтегрована сукупність у вигляді знань, умінь, накопиченого досвіду, носієм яких є персонал підприємства, та результати науково-технічної діяльності, організаційно-методичних рішень за різними напрямками функціонування підприємства»;
5	Ю.Ю. Морковіна [107]	це «... категорія, яка відображає частину ресурсів підприємства, що не мають матеріально-уречевленої форми»;
6	В.П. Петренко [119, с. 75]	це «...комплекс набутих особою (групою осіб) розумових здібностей, знань і навичок, а також мотивів та часу для їх ефективного використання, який оцінюється сукупними витратами для їх набуття і розширеного відтворення»;
7	А.В.Чорний [157, с. 47]	визначає інтелектуальні ресурси як історично сформовані здібності, вміння та навички розумової діяльності, спрямовані на підтримку взаємодії процесів виникнення, становлення та зміни суб'єктів соціального буття.

Примітка. Розроблено автором на основі [22;168;162;111;107;119;157].

Констатуючи факт відсутності у вітчизняній фаховій літературі, як і у літературі інших країн, чіткого і однозначного трактування терміну інтелектуальні ресурси та пануючий різнобій у визначеннях, вважаємо за доцільне увести до розгляду такі терміни як «активні інтелектуальні ресурси» (АІР) - елементарні носії інтелекту - живі люди, індивідууми, фізичні особи, інтелектуальні ресурси яких не можуть використовуватись окремо від його носіїв. Тоді «результати творчої діяльності» або «інтелектуальні продукти», які «... можуть бути повністю або частково відчужені від їх творців» [32, с. 91] та, отримуючи правову охорону, стають об'єктами інтелектуальної власності і нематеріальними (інтелектуальними) активами [22, с. 3] варто розглядати як «пасивні інтелектуальні ресурси» (ПІР), які не можуть бути використані з користю без активної участі людини.

Базовою категорією необхідно вважати активні інтелектуальні ресурси, пріоритетний розвиток людського капіталу яких залишається сьогодні чи не єдиною умовою перспективного розвитку національної економіки на основі генерування проривних інтелектуальних продуктів загальнодержавного рівня (стратегій, програм, проектів тощо), без яких будь-які запаси і джерела пасивних інтелектуальних ресурсів не принесуть українському суспільству бажаних результатів.

Водночас багато авторів [162, 157, 24, 66, 68, 107] розуміють під інтелектуальними ресурсами об'єкти, в яких активна участь людини відсутня (інформація, інтелектуальна власність, технології, методи, структури тощо). Наявні можливості кількісної, вартісної та якісної оцінки [32, 24, 172] елементарних складових АІР та ПІР та, в свою чергу, організованих спільнот носіїв АІР (груп, підрозділів, колективів підприємств, територіальних громад) з притаманними кожній із них обсягом ПІР (інтелектуальна власність, ідеї, стратегії, програми, проекти, технології, методи, структурні комунікації тощо) дозволять в управлінні стратегічним розвитком соціально-економічних систем враховувати ті чинники, які до останнього часу практично не приймали до уваги, а саме: інтелектуальні ресурси та результати їх використання.

Результати інтелектуальної праці, організаційні знання та творчі надбання людей включаються в термін «інтелектуальні ресурси» і проявляються в наступних формах: знання, інформація, людські ресурси, інтелектуальна власність, корпоративна культура, інновації, технології ведення бізнесу. Дослідження теми «інтелектуальні ресурси» відбивається у різних напрямках економічної науки і дані теорії, стосуються окремих видів інтелектуальних ресурсів: людський капітал, інтелектуальний капітал, науково - технічний прогрес, соціальний капітал, інформацію, знання, нематеріальні ресурси. Розгляд основних теоретичних концепцій, що розкривають сутність інтелектуальних ресурсів наведено в Додатку Б з позицій філософського, економічного, управлінського та історичного підходів.

Особливостями інтелектуальних ресурсів є:

- формування інтелектуальних ресурсів забезпечується комплексом галузей, що порівняно недавно посіли самостійне місце поруч з галузями реального сектору економіки і цілком залежать від нього;
- оцінка вартості ІР у економічному розвитку країни надзвичайно ускладнена, якщо взагалі можлива;
- витрати на розвиток та формування інтелектуальних ресурсів є інвестицією із тривалим терміном, оскільки результат може бути отриманий набагато пізніше;
- розвиток інтелектуальних ресурсів жорстко лімітується реальним сектором економіки;
- їх формування забезпечується такими видами економічної діяльності як освіта, наука, які не так давно зайняли незалежне місце.

На даний час перед державою стоїть завдання щодо формування і ефективного використання інтелектуальних ресурсів, оскільки їх кількість, якість, механізми залучення є основою гарантування економічного розвитку не тільки сьогодні, але і в далекому майбутньому. Інтелектуальні ресурси на відміну від матеріальних, фінансових, інформаційних, характеризуються:

- наявністю у людини інтелекту, тому їхня реакція на зовнішні впливи є емоційно-осмисленою;
- процес взаємодії між людьми і суб'єктом управління є двостороннім;
- людина здатна до самовдосконалення і розвитку;
- людина при обранні своєї сфери діяльності, свідомо переслідує певні цілі.

О. В. Кендюхов в дисертаційній роботі дослідив, що «інтелектуальна економіка є значною мірою самодостатньою і має стійкий механізм саморозвитку за рахунок діалектичного взаємозв'язку між інтелектуальними ресурсами, інтелектуальною економікою і глобалізацією» [64; с. 43]. Досліджуючи сучасні тенденції світових економічних трансформацій, єдиною адекватною Заходу економічною моделлю може бути тільки інтелектуальна економіка, яка трансформується через нагромадження, створення, і інтенсифікація, капіталізація

знань у зв'язку з інформаційними технологіями як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях обумовлюють можливості становлення інтелектуальної економіки в Україні [62, с. 29].

У певній мірі від складу інтелектуальних ресурсів, якості, і їх інтелектуального компонента залежить успішність і подальший розвиток компаній. Вони є джерелом створення стійких конкурентних переваг і здатні забезпечувати економічну користь протягом тривалого періоду як на зовнішньому так і на внутрішньому ринках.

Для визначення необхідності, кількості та пріоритетності створення інтелектуальних ресурсів, здійснюється їх розпізнавання за низкою таких критеріїв: розрізненості, повноти, незалежності та адекватності ресурсного дерева. Згідно досліджень Г.О. Швиданенко «структура інтелектуальних ресурсів, їх кількість і якість, відображає ресурсний портфель компанії у вигляді ресурсного дерева, яке формується за окремими рівнями. Розробка та обґрунтування ресурсного портфеля дає можливість спрямовувати ресурси для досягнення максимальної цінності для всіх зацікавлених сторін; об'єднувати всі його компоненти в одну структуру; враховувати і ідентифікувати практично всі ресурси» [162, с. 3]. Для комплексного управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів повинна бути забезпечена адекватність ресурсного дерева, і його декомпозиціонування до рівня, який відповідає за мету використання.

Інтелектуальні ресурси функціонують у різних формах індивідуального, організаційного і кодифікованого знання та інформації, як багатогранна категорія, що відображає частину ресурсів підприємства та не мають матеріально-уречевленої форми, можуть мати довготривалий термін використання, є результатом взаємодії знань, умінь, накопиченого досвіду персоналу, результатів розвитку науково-технічного прогресу на мікрорівні, що формують потенційні можливості підприємства та виступають джерелом створення стійких конкурентних переваг.

Вони містять низку складових і можуть бути систематизовані за різними ознаками: середовищем створення, сферою використання, способом формування, інтегрально-елементним складом, стадіями життєвого циклу «продукту», рівнем новизни, формою, роллю в діяльності компанії, елементним складом, джерелами створення, рівнем законодавчого захисту. Таким чином, систематизація інтелектуальних ресурсів за різними ознаками у відповідні види відображає їх структуру та поділяє їх за елементами на три групи: індивідуальні (людські) ресурси, організаційні (структурні) та клієнтські (споживчі), що характеризує їх елементну структуру.

Структурування інтелектуальних ресурсів за різними ознаками, елементами та субкомпонентами є суто контекстним і покликане сприяти результативному державному управлінню, генеруючи стійкі конкурентні переваги і створюючи цінності для всіх зацікавлених сторін. Визначимо необхідність ідентифікації інтелектуальних ресурсів за рядом критеріїв: розрізненості, повноти, незалежності та адекватності ресурсного дерева, що відображає ресурсний портфель підприємств у вигляді ресурсного дерева, яке формується за окремими рівнями. Обґрунтування ресурсного портфеля дає можливість спрямовувати ресурси для максимальної цінності та зацікавленості сторін. В умовах економіки знань інтелектуальні ресурси складаються з таких елементів, які відображено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Елементна структура інтелектуальних ресурсів

<i>Елементи інтелектуального ресурсу</i>	<i>Визначення</i>	<i>Функції</i>
Інтерспецифічні [71]	це особлива форма нематеріальних ресурсів, яка утворюється в результаті взаємодії людей з матеріалізованими та не матеріалізованими активами установи.	комунікативна; відтворювальна
Інфраструктурні	це технології, методи і процеси, які сприяють підвищенню ефективності управління	інноваційна; функція розвитку;
Маркетингові [42]	це ресурси, сукупність яких створює стійко і складно повторювану конкурентну перевагу.	захисна;
Людські	це працівники, що мають певні професійні навички і знання і можуть використовувати їх у трудовому процесі.	Інформаційна; управлінська; Інноваційна.

Примітка. Розроблено автором.

За своєю природою інтелектуальні ресурси неоднозначні, тому класифікувати їх варто за різними ознаками (табл.1.3).

Таблиця 1.3.

Класифікація інтелектуальних ресурсів

№	Ознака	Види інтелектуальних ресурсів підприємств
1	За формуванням	<ul style="list-style-type: none"> • на основі існуючих ресурсів • при самостійному генеруванні в «головах» спеціалістів • комбіновані
2	За призначенням	<ul style="list-style-type: none"> • наукові • теоретичні • прикладні • практичні • рутинні
3	За рівнем використання	<ul style="list-style-type: none"> • місцеві • регіональні • державні • міждержавні • глобальні
4	За належністю суб'єктам	<ul style="list-style-type: none"> • індивідуальні • колективні • державні • суспільні • світові
5	За формою прояву	<ul style="list-style-type: none"> • матеріалізовані • нематеріалізовані
6	За використанням:	<ul style="list-style-type: none"> • відчужувані • невідчужувані
7	За сферою призначення	<ul style="list-style-type: none"> • соціальні • економічні • політичні • екологічні

Примітка. Розроблено автором.

За формою прояву інтелектуальні ресурси класифікують на матеріалізовані (книги, монографії, звіти та ін.) і нематеріалізовані (бази даних, програмні продукти та ін.).

За формою використання ІР доцільно поділити на відчужувані і невідчужувані. Відчужувані ресурси можуть бути передані в користування іншим суб'єктам - споживачам на певних умовах (патент, ліцензія) або в усній формі, у вигляді бази даних, знаків і символів. Невідчужувані інтелектуальні ресурси, як

правило, існують в нематеріальній формі і не можуть бути відділені від носія цих ресурсів (індивіда, колективу) [148].

За рівнем використання ІР поділяють на місцеві, регіональні, державні, міждержавні, глобальні; за призначенням - на наукові, теоретичні, прикладні, практичні, рутинні; за формуванням - на основі існуючих ресурсів, при самостійному генеруванні в «головах» спеціалістів, тобто при оновленні знань та набутті нового досвіду, комбіновані; за належністю суб'єктам на індивідуальні, колективні, державні, суспільні, світові; за сферою призначення на соціальні, економічні, політичні та екологічні.

Для більш повного дослідження сутності інтелектуальних ресурсів важливе значення має класифікація знань, оскільки знання - це індивідуально сформована в кожному розумінні індивіда система нестаріючої або повільно старіючої інформації, за допомогою якої необхідно об'єктивно оцінювати різні процеси, явища і результати, забезпечуючи оптимальну безпеку і душевний комфорт людини (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Класифікація знань

Ознака класифікації	Класифікація	Автор
За змістом	1) Episteme: (know-why, "знаю, чому"); 2) Techne: (know-how, "знаю, як"); 3) Phronesis: ("практична мудрість", здоровий глузд)	Арістотель (III ст. н.е.)
За суб'єктивним значенням	1) практичне знання; 2) інтелектуальне; 3) буденне і розважальне; 4) духовні; 5) непотрібне	Ф. Махлуп (1966 р.)
За суб'єктною приналежністю	1) особистісне 2) колективне	М. Поланьї (1966 р.)
По формі прояву	1) явне (кодифіковане, експліцитне, документуючі); 2) неявне (не кодифіковане, імпліцитне, приховане, латентне)	І. Нонака Г. Такеучі (1995 р.)
За характером призначення	1) наукове; 2) явне; 3) techne - навик, вміння ("ремесло")	П. Друкер (1995 р.)
За характером використання	1) ідеалістичні знання; 2) систематичні знання 3) практичні знання 4) автоматичні знання	Є. Брукінг (2001 р.)

Примітка. Розроблено автором на основі [107; 116].

Найдавніша класифікація знань була укладена Арістотелем, який виділяв такі види знань за їх змістом [153, с.21]:

- теоретичні і універсальні знання;
- знання як технологія діяльності, які базуються на конкретній практиці;
- знання як норматив діяльності, які базуються на життєвому досвіді.

М. Шеллер розрізняв три «найвищих роди» знання: знання заради панування, або діяльнісне інше знання позитивних наук (позитивне); знання заради освіти, або освітнє знання філософії (метафізичне); знання заради спасіння, або релігійне знання. Всі вони відрізняються соціальними формами, мотивацією, пізнавальними актами, цілями пізнання, зразками типів особистостей, формами історичного руху [163]. Є. Брукінг за характером використання знань класифікує їх на ідеалістичні, систематичні, практичні і автоматичні [19, с. 15]. В роботі І. Нонаки та Г. Такеучі знання за формою прояву поділяються на неявні і явні. Ці науковці вважають, що одним із основних чинників підвищення конкурентоспроможності сучасних компаній є можливість приймати і генерувати знання [171].

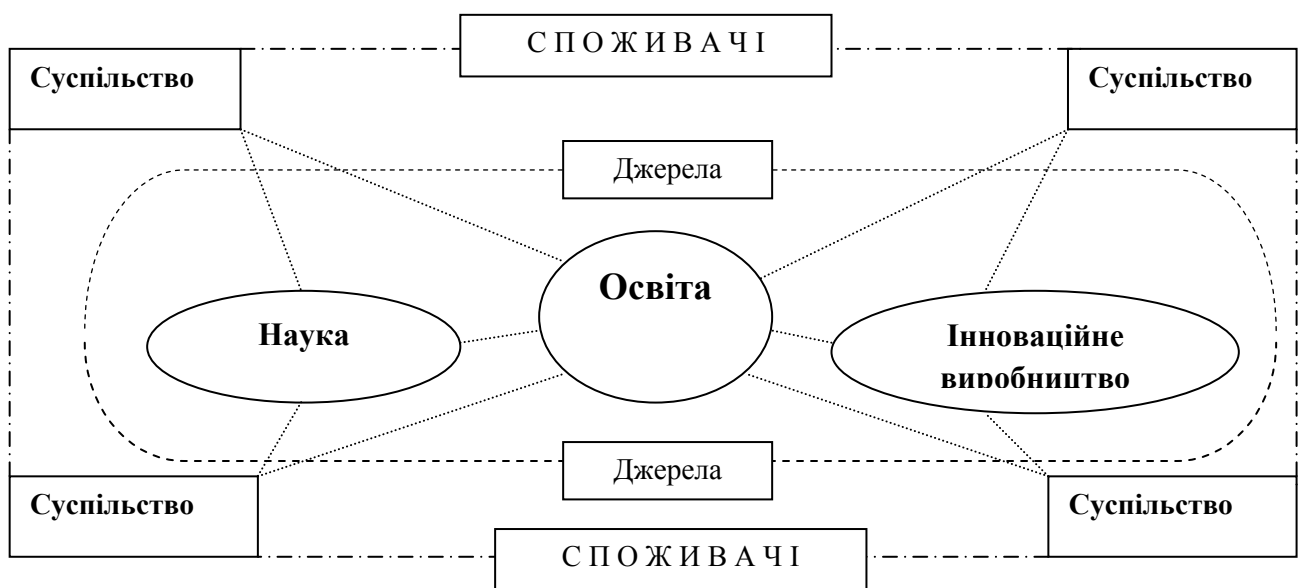
В діяльності підприємства знання вносять свій внесок у формування економічних результатів кількома шляхами:

- лежать в основі процесу створення доданої вартості;
- є основою вдосконалення існуючих та створення нових продуктів та послуг, що в сукупності розширяють масштаби існуючих ринків і формують нові;
- нове знання сприяє ефективності управлінських процесів на виробництві, що значно підвищує продуктивність праці і економію витрат.

Постіндустріальна епоха, настання якої позначилось докорінною зміною пріоритетів у джерелах конкурентних переваг з матеріальних і фінансових ресурсів на «невідчутні» ресурси (знання, інформація, комунікації тощо), вимагає прийняття нових бізнес-рішень для створення конкурентних переваг. Сучасне підприємство може бути лідером лише в тому випадку, якщо воно ефективно управляє своїми знаннями. Процес введення в організації комплексної системи управління знаннями є складним, довготривалим і витратним, до того ж потребує

висококваліфікованих спеціалістів та підготовлених працівників (часто різних напрямків підготовки) [36, с. 191].

Запаси інтелектуальних ресурсів України в цілому та їх втрати не рахував ніхто. Точна цифра з'явиться не раніше, ніж відбудеться формування ринку інтелектуального капіталу. Тепер експерти говорять, що «золотий» інтелектуальний запас в Україні може оцінюватися цифрами в 100-150 млрд. доларів [13, с. 2]. Інтелектуальні ресурси охоплюють сукупність сформованих та накопичених освітніх і комунікативних можливостей особистостей, і включають результати їх творчої та інтелектуальної праці (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Джерела і споживачі інтелектуальних ресурсів

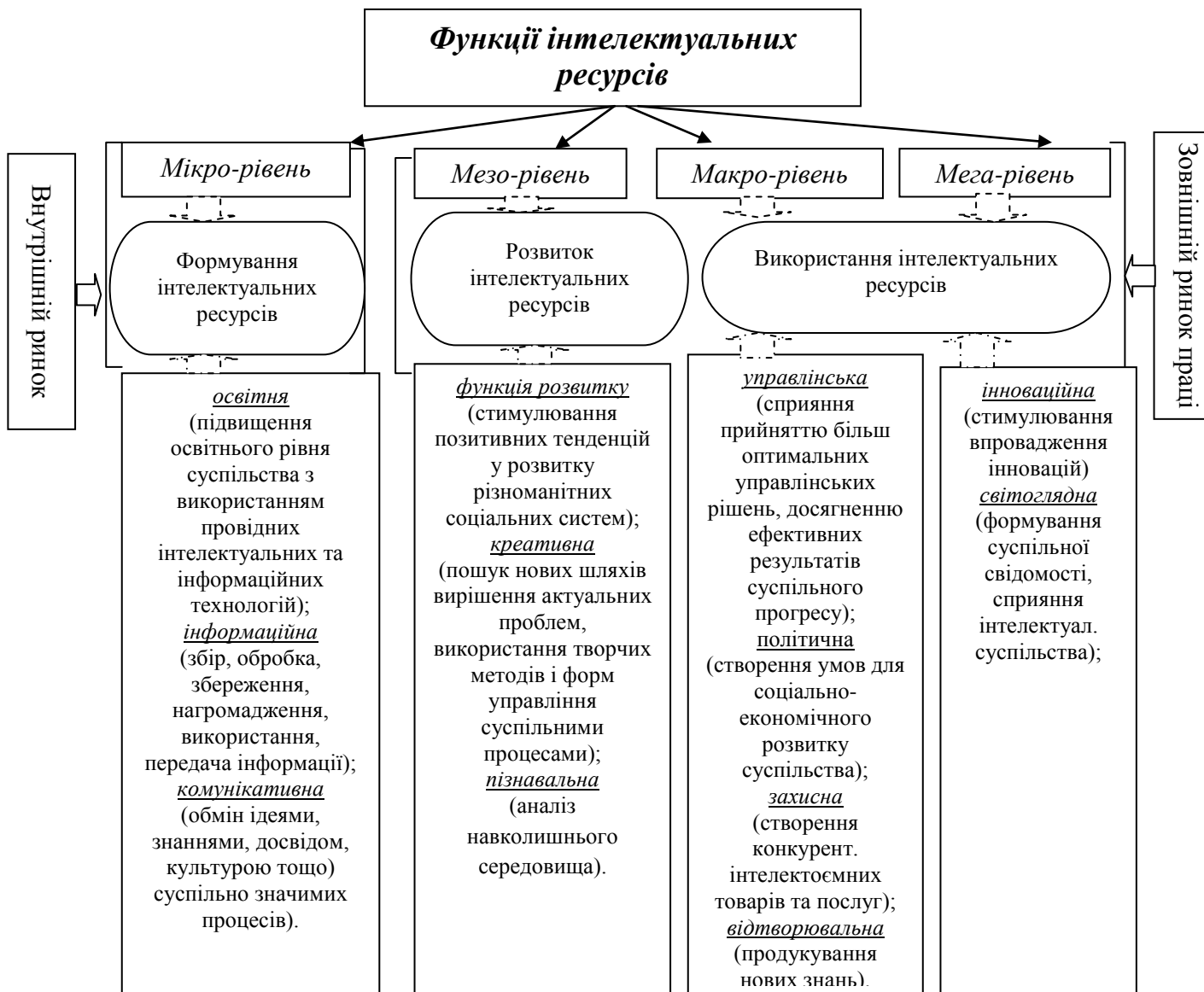
Примітка. Розроблено автором.

Основні джерела інтелектуальних ресурсів - це наука, освіта та інноваційне виробництво, які пов'язані між собою, а основною їх звязуючою ланкою є і завжди буде суспільство, тобто його знання, досвід, уміння та здібності, що є двигуном економічного росту організацій, регіонів і держави.

Нарощування і доцільне використання інтелектуального ресурсу будь-якої організації в умовах інноваційно орієнтованого середовища є важливим аспектом для її діяльності. Тому інтелектуальні ресурси є основою сучасної економіки, яка забезпечує конкурентоспроможність, добробут підприємств, та вирішують

широке коло стратегічних і економічних завдань. Вони становлять основу розвитку підприємства і суспільства в цілому та являють собою інтегральне поєднання індивідуальних інтелектуальних потенціалів зайнятих працівників, що здатне викликати синергетичний ефект підвищення конкурентоспроможності підприємства на рівні регіону та країни в цілому.

О.Б. Кіреєва виділяє такі функції інтелектуальних ресурсів: освітня, інформаційна, комунікативна, функція розвитку, креативна, пізнавальна, управлінська, захисна, відтворювальна, інноваційна, світоглядна [174, с.108]. Автором цю класифікацію функцій ІР уточнено та запропоновано розділити їх у межах чотирьох рівнів: мега-, макро-, мезо- та мікрорівня (рис. 1.3.).

Рис. 1.3. Класифікація функцій інтелектуальних ресурсів підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринку праці

Примітка. Розроблено автором.

У сучасному суспільстві інтелектуальний ресурс стає основним багатством, що посилює конкурентоспроможність держави в економічних системах, виступає ключовим ресурсом їх розвитку [55; 120]. В процесі трансформаційних перетворень і використання інтелектуальних ресурсів задіяні комерційні підприємства, державні інституції - всі суб'єкти ринкових відносин. Здатність економіки створювати і ефективно використовувати інтелектуальні ресурси все більше визначає економічний рівень розвитку країни та є індикатором добробуту.

Пріоритетне використання інтелектуальних ресурсів людства призначене для планування організації, мотивації і контролю за належним збереженням, використанням, управлінням та примноженням знань людства. Забезпечення високої духовності їх носіїв, мінімізація реальних (продуктивних) сил за рахунок ліквідації причин їх переходу з категорії «деструктивних» в категорію «фіктивних» [78, с. 10].

Отже, аналізуючи структуру, функції та ознаки формування та використання інтелектуальних ресурсів, ми дійшли висновку, що ІР завжди є в економіці України, та змінюються лише за змістом та наповненням, а їх циклічне відтворення, що являє собою неперервний процес зміни якості, форми та змісту, супроводжується інтелектуальною стійкістю та наявними інтелектуальними запасами.

1.2.Методологічні основи управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів

Методологія - це вчення про правила мислення при створенні теорії науки, сукупність принципів, методів дослідження, інструментів та технологій управління, що застосовуються в науці, створення концепцій, як системи знань про теорію науки, та застосування прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [112].

Методологічні засади аналізу управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів у підрозділі розкриваються через:

- методи управління та принципи організації ринку інтелектуальних ресурсів;
- виділення основних функцій управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів;
- інструменти управління ФіВ ІР;
- визначення етапів життєвого циклу інтелектуальних ресурсів;
- наведення чинників формування інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем в економіці України;
- наведення показників ефективності використання інтелектуальних ресурсів та їх характеристика.

У сучасному світі людством не усвідомлюються основи управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів, однак наприкінці ХХ століття з'явилися чимало наукових публікацій з питань теоретичного обґрунтування економічних і соціально значущих наслідків такого управління. Саме зусиллями таких науковців, як: П. Ромер [173-175], Т. Шульц [177], П. Друкер [47], Є. Брукінг [19], а серед наших сучасників - О. Амоші [1], В. Геєць [30], О. Грішнова [39], С. Вовканича [28], М. Долішнього [44], І. Мойсеєнко [104-106], Л. Семів [128], Р. Семів [84], О. Стефанишин [135-136], В. Петренко [116-119], А. Чорного [155-157], А. Чухна [159] та інших, були встановлені головні економічні наслідки людської діяльності з рівнем усвідомленого цільового використання інтелекту людини.

На державному рівні до проблем формування та використання інтелектуальних ресурсів привернута увага в таких програмних документах: Програма інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [123]; Національна стратегія розвитку «Україна-2015» [145]; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [144]; Постанова ВРУ «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.1999 № 916-XIV [120]; Проект «Національна стратегія розвитку інформаційного Суспільства України» [124]; Стратегія інноваційного розвитку України до 2020 р. [137].

За Словником української мови в 11 томах «формування» - це дія за значенням формувати і формуватися [130]; формування інтелектуальних ресурсів, на нашу думку - становлення, виявлення, здобування, надбання в процесі виховання (вплив сімейного виховання на інтелектуальний розвиток дитини), освіти (соціальний інститут, що викликаний потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством), та науки (виконує функцію соціальної пам'яті, тобто закріплює у книгах, кресленнях, технологіях, обладнанні, інформаційних носіях тощо, знання, досягнуті людиною, і транслює їх новому поколінню людей).

«Використання» - процес втілення, застосування, споживання; щодо інтелектуальних ресурсів - їх використання, яке спрямоване на створення сучасних, таких що відповідають вимогам ринку, товарів і послуг та формує стійкі конкурентні переваги і дозволяє реалізувати свої стратегічні цілі й завдання.

Під методами управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів розуміється засоби впливу на формування інтелектуального ресурсу, забезпечення його функціонування в заданих режимах або ефективного використання в економіці країни та інноваційного відтворення.

Нами в процесі дослідження було виділено наступні методи управління: *нормативно-правові* - що передбачає застосування законів та нормативно-правових актів із захисту інтелектуальної власності, авторського права; *економічні* - інвестиції в розвиток інтелектуальних ресурсів, ринкові завдання з використання ІР, встановлення обмежень із використання ресурсів, матеріальне стимулювання суб'єктів управління інтелектуальним капіталом; *соціально-психологічні* - формування корпоративної культури з метою підвищення творчої активності та *розпорядчі* - визначення функцій, задач та структури органів управління інтелектуальними ресурсами, затвердження адміністративних норм у

сфері управління ІР; проте жоден із перелічених методів не є універсальними та винятковими.

Специфікою інтелектуальних ресурсів в процесі їхнього формування і використання є використання інтегрованих прийомів, що забезпечують поєднання одночасно декількох методів управління. За допомогою економічних методів управління здійснюється вплив на формування, ефективне використання і відтворення інтелектуальних ресурсів за допомогою інвестування в інтелектуальні ресурси, підвищенні ціни на використання ІР та оплати праці суб'єктам управління інтелектуальними ресурсами. Застосування соціально-психологічних методів, відбуваються відносно персоналу суб'єкта управління та певних видів інтелектуальних ресурсів як об'єктів управління: корпоративної культури, міжособистісних відносин [157].

Нормативно-правові методи управління реалізуються шляхом затвердження та використання цілого ряду законодавчих актів, перш за все законів та нормативних документів щодо інтелектуальної власності та авторського права, до регламентації відносин між суб'єктами управління ІР.

Залежно від особливостей використання методів управління до окремих типів та видів інтелектуальних ресурсів, вплив на управління ІР може посилюватись, послаблюватись або повністю нейтралізуватись дією іншого залежно від того, наскільки раціонально встановлені їх нормативні значення.

Механізм управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів повинен передбачати раціональне сполучення відповідних методів управління, що повинно забезпечити ефективну реалізацію функцій інтелектуального ресурсу - планування, прогнозування, організація, мотивація, управління, контроль.

На думку автора найважливішою характеристикою механізму управління ФіВ ІР є самоврегульованість та самонастроюваність, що передбачає оцінку ефективності управління і виконання корегуючи дій.

Тому можна сформулювати визначення механізму управління формуванням і використанням ІР - це саморегулююча система елементів управління: суб'єктів,

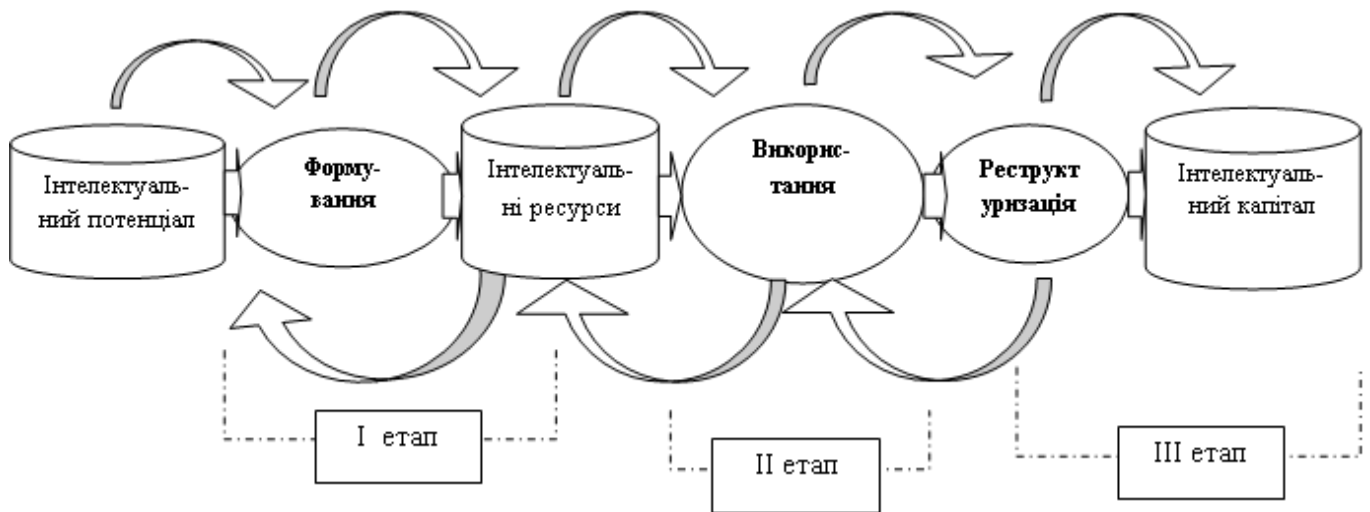
цілей, завдань, принципів, методів, функцій, інструментів; та об'єктів державного управління: видів інтелектуальних ресурсів; де відбувається вплив елементів державного управління на стан або реакцію інтелектуальних ресурсів, що має вхідні впливи на формування ІР і вихідну реакцію на використання та їх відтворення.

Основними принципами державного управління інтелектуальними ресурсами є: *науковий* - що полягає у врахуванні вимог економічних законів, реалій економічного, політичного і соціального життя суспільства; *пріоритетність* - виділення соціально-економічних проблем, які потребують негайного вирішення, та впершу чергу зосередження державних зусиль на них; *системність* - функціонування національної економіки, яка складається із певних елементів та рівнів.

До функцій управління державою інтелектуальних ресурсів можна віднести: *політичну* - яка полягає у забезпеченні умов успішного соціально-економічного розвитку суспільства; *економічну функцію* - створення сприятливих умов для розвитку ефективної економічної діяльності; *соціальна* - забезпечення існування рівних прав і свобод кожного громадянина.

Концептуальне забезпечення формування та використання інтелектуальних ресурсів здійснюється на основі дії інструментів механізму, таких як: нормативно-правові; фінансово - економічні; адміністративні; організаційні - детальніше ефективність їх застосування розглянуто в параграфі 3.2.

Перетворення інтелектуального ресурсу може супроводжуватися збільшенням і поліпшенням якісних параметрів самого ресурсу. У зв'язку з цим, характеризуючи життєвий цикл інтелектуальних ресурсів, необхідно звернутися до динамічної моделі їх функціонування та розвитку. Для неї характерний поступальний рух системи, а також три внутрішньо системні цикли знань. Розглянемо їх (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Етапи життєвого циклу інтелектуальних ресурсів

Примітка. Розроблено автором.

Перший етап життєвого циклу ІР характеризує процес формування інтелектуальних ресурсів, в якому використовуються, в першу чергу, вже наявні інтелектуальні ресурси. Ефективність процесу їх формування залежить від обсягу та якості складу інтелектуальних ресурсів (чим більші за обсягом і якісніші за складом ІР, тим ефективніший процес їх формування). Другий етап пов'язаний з використанням інтелектуальних ресурсів. Тут не тільки споживаються вже наявні знання, вміння, досвід, а й формуються нові, тобто відбувається процес самозростання знань.

На третьому етапі, реструктуризації інтелектуальних ресурсів, відбувається їх внутрішній рух, перехід з однієї форми в іншу. По суті, це процес виникнення нових форм знань як відповідь на вимоги життя [80, с. 166].

Управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів відбувається на макроекономічному рівні через організацію та фінансування системи освіти, а також створення, накопичення та розповсюдження знань. Це завдання поставлене для організацій, які вкладають кошти в науково - технічні розробки, інформаційні системи і навчання персоналу.

Формування та використання інтелектуальних ресурсів людства призначене для планування організації, мотивації і контролю за належним збереженням, використанням та примноженням знань людства. Забезпечення високої

духовності їх носіїв, мінімізація реальних (продуктивних) сил відбувається за рахунок ліквідації причин їх переходу з категорії «деструктивних» в категорію «фіктивних». Тільки інтелект може забезпечити певні умови для цих проявів і їх належного використання для отримання суспільно корисних результатів. У сучасному суспільстві інтелектуальний ресурс стає основним багатством, яке вказує на конкурентоспроможність держави в економічних системах, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. У процесі трансформаційних перетворень і використання інтелектуальних ресурсів беруть участь комерційні підприємства, державні інституції, всі суб'єкти ринкових відносин. Здатність економіки створювати й ефективно використовувати інтелектуальні ресурси визначає економічну силу нації, її добробут [157]. Інтелектуальні ресурси не тільки окреслюють перспективи господарського зростання певної країни, а й служать показником рівня її економічної незалежності та добробуту.

Основою успіху підприємств та фірм є наявність стратегії з розвитку інтелектуальних ресурсів, інтелектуальної власності як частини свого корпоративного планування і власного капіталу. Забезпечення розвитку інтелектуальних ресурсів української держави та трансформації національного господарства відбувається через систему соціальних інститутів: культуру, школу, політику, правові інститути, соціальні стандарти, рівень розвитку світового співтовариства, економічне середовище, вищу освіту, науку, релігію та сім'ю (Додаток В).

Саме через наведені інститути відбувається нарощування інтелектуальних ресурсів, через інтелектуалізацію суспільства, підвищення рівня інноваційності суспільства, дієвість, розвиток НТП, розвиток носія інтелекту, комунікативність, активність та творчість, що призводять до приросту інтелектуальних ресурсів шляхом:

- Створення національного інформаційного простору - дослідженнями інформаційного простору та відкритих систем займається багато зарубіжних та українських науковців: Мануель Кастельс [60-61], Зіновій Патрико [113-114], Олександр Богданов [12], Олександр Горбань [33], Олександр Старіш [131-132] та

інші. Окрім того функціонування національного інформаційного простору регламентується такими законодавчими актами України та Європейського Союзу: Конституція України 28.06.1996 р. № 30 (зі змінами та доповненнями) [70], Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. [54], Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР (зі змінами) [55], Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.» від 09.01.2007 р. № 537-V [56].

Національний інформаційний простір - надзвичайно важливе політичне поняття, яке у вартісній шкалі соціальних цінностей варто поставити на друге місце після державної незалежності. Держава зобов'язана забезпечити використання свого інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян. М. Яковенко пише: «інформаційний простір доцільно визначити як домінуючу складову сучасного простору культури, що визначає рівень, характер і спрямованість культурного розвитку та зумовлює її провідні елементи: наукові, духовні, естетичні» [167, с. 26].

Інформаційне сприйняття докiлля і самого себе як суб'єкта інформаційних відносин безпосередньо пов'язане з людською свідомістю. Генезис людської свідомості є предметом нескінченних наукових дискусій, тут багато суб'єктивних і прагматичних трактувань [43, с. 72]. Людська свідомість, як відомо, допускає інформаційно-психологічне маніпулювання і протидію, тобто вона може бути як об'єктом, так і джерелом негативних або позитивних інформаційних впливів.

Загалом, взаємовідносини між людиною, суспільством і державою відображуються в інформаційній сфері, яка охоплює і впливає практично на всі сфери життєдіяльності. Дуалізм інформаційних впливів полягає в тому, що вони не лише породжуються особистими, суспільними й державними інтересами, а й одночасно змінюють їх. Це відбувається в інформаційно-комунікаційному середовищі, яке може або сприяти, або протидіяти виникненню чи реалізації тих чи інших інтересів [61, с. 167]. Позитивні інформаційні впливи спрямовані на узгодження чи підтримку життєво важливих інтересів, негативні - на їхнє зіткнення чи порушення природного балансу.

- Пріоритетний розвиток української освіти - сучасний рівень освіти в Україні не дає їй змоги повною мірою виконувати функцію ключового ресурсу соціально-економічного розвитку держави і підвищення добробуту громадян. Залишається низькою престижність освіти і науки в суспільстві. Не повністю задовольняє потреби населення мережа дошкільних і позашкільних навчальних закладів, стан їх навчально-матеріальної бази.

Згідно Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. потребують якісного поліпшення освіта дорослих, діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких здійснюються перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників [144]. Залишається незадовільним стан фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи освіти, низьким - рівень оплати праці працівників освіти і науки. Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян.

- Трансформація системи освіти - це спроба інтегруватися у міжнародне економічне середовище та адаптація системи освіти до соціально-економічних і технологічних змін, спричинених глобалізаційними процесами, підвищення конкурентоспроможності навчальних закладів, освіти і знань на світових ринках, проведення інноваційних змін у сфері виробництва, обміну та споживання знань. Трансформувавши систему освіти, Україна зможе досить швидко пройти складний етап інтеграції якщо не до Європейського Союзу, то принаймні до Світової організації торгівлі [134];

- Елітаризація і гуманізація суспільства. Еліта - це ядро нації, саме суспільний інтелект є рушійною силою розвитку, а національна еліта - його основним продуцентом, яка детермінує поширення і творення знань, ідей, досвіду, збереження духовності, мови, звичаїв, інтеграції у світовий простір, як чинники розвитку нації. Потрібно відроджувати соціальний механізм формування

еліти як інтелектуально-духовного ядра нації, як основи її консолідації та розвитку. Інтелектуальна еліта - це основа розвитку української національної ідеї та елітаризму, досягнення триєдності національного, соціального і інтелектуального, проведення політики не лише відродження, а й духовно-інтелектуального, науково-технічного розвитку України та її рівноправного входження у світове співтовариство [27];

- Підвищення свідомості. Національна свідомість є інтегральним показником усвідомлення історичного досвіду та суспільного інтересу чинників, що відіграють вирішальну роль у процесі самоорганізації людей у переломні моменти буття [40]. Людина лише тоді стає активним членом суспільства, коли добре знає, хто вона й якого роду; коли справді знає свій народ, його історичну долю, його шлях в історичному житті, його природжену національну вдачу, здібності, хист; коли знає, що народ має вічно цінне і що тимчасове, поверхове; коли безпосередньо відчуває всією душею й усвідомлює свою національну ідентичність;

- Підвищення духовності - це інтегральний фактор розвитку національної ідеї, який об'єднує освіту, культуру і науку та соціальну активність в єдину цілісну систему розвитку України на базі духовно-інтелектуального потенціалу народу як рушійної сили поступу. Духовність не зводиться до інтелектуальності, ідеальності, звернення розуму до етики, чистої моралі або аскетизму. Діяльність, яка веде людину у напрямку якоїсь форми розвитку: емоційного, інтуїтивного, соціального - і вказує на життєвість його внутрішньої сили є духовною.

Становлення духовності - це вища мета кожної особистості, адже в міцному ґрунті духовності зростає і особистість людини [41, с. 3];

- Соціальний захист інтелектуальної власності. Забезпечення правової захищеності інтелектуальної власності зумовлене роллю інтелектуального капіталу в становленні світової економіки XXI століття, яка базується на знаннях. У ст. 41 Конституції України проголошується право кожного громадянина "володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності" [70]. Фіксація права інтелектуальної

власності в Конституції України означає, що держава бере на себе зобов'язання забезпечити своїм громадянам ефективний захист цього права, підтримку та охорону будь-яких видів творчої інтелектуальної діяльності [51]. Водночас ст. 54 Конституції України гарантує захист не лише моральних, а й матеріальних інтересів авторів, проголошуючи, що ніхто не може використовувати або розповсюджувати твори без згоди автора, за винятком випадків, установлених законом [70];

- Зростання наукомісткого потенціалу. За дослідженнями В. Іноземцева сьогодні у розвинутих країнах не менше 40% персоналу складають інтелектуальні працівники. На початку XXI ст.. більше 60% менеджерів вищої ланки 500 найбільших американських компаній мали науковий ступінь доктора. Американські менеджери при виборі довгострокових партнерів вважають, що інтелектуальний капітал організації повинен складати не менше 40% у загальній структурі капіталу. Тільки тоді підприємство вважають перспективним [58]. Україна - це держава з багатим науковим потенціалом та розвинутою системою підготовки кадрів, основними формами підготовки науково-педагогічних працівників якої є аспірантура і докторантура. За останні десять років (з 2003 р. по 2012 р.) кількість аспірантур зменшилась на 0,6 % (з 524 до 521), докторантур зросла на 1,9% (з 266 до 271), кількість бажаючих отримати певний науковий ступінь серед аспірантів зменшилась на 1,6 % (з 34192 до 33640 осіб), а кількість докторантів зросла на 11,2% (з 1631 до 1814 осіб).

В Україні за останні роки здійснюється активна підготовка наукових кадрів, але проблемою є не можливість використовувати свій інтелектуальний потенціал на виробництві, оскільки впровадження наукових розробок потребує значних обсягів інвестицій, тому і чисельність зацікавлених осіб, які бажають отримати науковий ступінь кандидата наук зменшилась, оскільки деякі із них не бачать перспективи своєї інтелектуальної реалізації у майбутньому;

- Формування інтелектуальних установ. Становлення інституту інтелектуальної власності в Україні пов'язане з функціонуванням Державного департаменту інтелектуальної власності, Українського інституту промислової

власності, українського агентства з авторських та суміжних прав, інституту інтелектуальної власності та права, державного підприємства «Інтелзахист», а також громадських організацій, таких як Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності, Всеукраїнська асоціація патентних повірених, Всеукраїнська асоціація авторських і суміжних прав, Товариство винахідників і раціоналізаторів України, Українська асоціація власників товарних знаків України, які займаються питаннями розвитку саме інституту інтелектуальної власності [9];

- Оптимізація формування інтелектуальних ресурсів. Оптимізація формування ІР підприємства є визначальним чинником забезпечення його конкурентоспроможності та виживання на ринку у певній перспективі. Перспективи подальших наукових розвідок мають передбачати дослідження впливу специфічних особливостей діяльності окремих підприємств на формування механізмів оптимізації їх ресурсного потенціалу, підвищення конкурентного статусу;

- Участь в міжнародних проектах. В контексті глобальної економічної та фінансової кризи та її негативного впливу на становище української економіки зростає важливість міжнародного фінансового співробітництва України, особливо з групою Світового банку. Співпраця з Міжнародним банком реконструкції та розвитку здійснюється відповідно до Стратегії партнерства з Україною на період 2008 - 2011 рр. [138], яка мала на меті забезпечення в Україні сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки, реформування державних фінансів та державного управління, поліпшення державних послуг у сфері охорони здоров'я та освіти. Важливе значення для державного сектора української економіки мають капіталовкладення Європейського банку реконструкції та розвитку, спрямовані на реалізацію проектів в енергетиці, транспорті та зв'язку, сфері муніципальної інфраструктури та освіти;

- Формування духовних ідеалів. Поняття духовності належить до найбільш загальних характеристик людини та її життя. Становлення світоглядної свідомості людини нерозривно пов'язане з формуванням її духовного світу, із ступенем

культурного розвитку. Так А.М. Богуш зазначає, що духовність - це «своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини, і характеризує її як цілісну особу» [14, с. 7]. Духовні цінності повинні бути поза політикою, а головним завданням сучасної вищої школи є формування нової духовної особистості;

- Рівнопартнерські відносини, рівнопартнерська інтеграція. Духовно-інтелектуальний супровід (освіта, наука, знання, комп'ютерне та інформаційне забезпечення, різні інновації тощо) це основа повноцінного функціонування єдиного інформаційного простору уярмленого народу, відновлення його рівноправних зв'язків з світовою громадськістю, рівнопартнерська інтеграція у розвинене світове товариство з якнайменшими ризиками втратити свою національну ідентичність, зрештою створення духовно-інформаційного комфортного середовища для консолідації українського народу, збільшення його суспільної активності, інтелекту і набуття ознак світової модерної нації [26];

- Трансформація суспільства відповідно до вимог ринку. Трансформація соціальної структури суспільства полягає в побудові якісно нової соціальної структури суспільства, зміні структур у політичній та державній системах, побудові демократичних відносин у суспільстві з метою розбудови громадянського суспільства, введенні багатопартійної системи, зміні соціальних зв'язків між класами. Усі ці процеси є взаємопов'язаними, і кожний провокує появу іншого, та знаходять своє розкриття у соціологічній парадигмі. Термін «трансформація» означає певну зміну, перетворення, перебудову, видозміну соціальної структури, тобто тісний взаємозв'язок стадій розвитку об'єкта, які закономірно слідують одна за одною, та складають безперервний цілісний рух [17, с.113];

- Формування психології державотворення. В. Липинський стверджував, що українська інтелігенція не бачила себе в ролі державотворця, а ідею держави, збудованої якимись іншими українськими класами, не сприймала, а натомість уявляла себе в якості посередника між російської державою й українськими народними масами. [77, с. 36; с. 65]. Ю. Чижевський вважає, що в ментальності

українців чітко прослідковується недовіра до інтелекту і його недооцінка, перевага надається більше почуттям [154, с. 219]. На думку О. Донченко переконаність українця в будь-чому (у тому числі в істинності чужих думок) залежить від його емоційної насиченості [45, с. 246]. Це характеризує навіть сучасний український електорат, для якого вподобання щодо того чи іншого кандидата будуються не на інтелектуальній перевазі, умінні переконувати та вдало аргументувати власну думку, на рівні освіченості, а часто навпаки - на емоційному ставленні до примітивного у власній свідомості образу, який не має нічого спільного з реальною особою.

Головним стратегічним пріоритетом держави та підприємств, установ повинен стати розвиток та формування інтелектуальних ресурсів за рахунок здійснення інвестицій в освіту, науку, професійну підготовку, охорону здоров'я, що в майбутньому забезпечить отримання стабільного доходу та підвищення добробуту нації. Всі вище зазначені соціальні індикатори забезпечення розвитку інтелектуальних ресурсів української держави та трансформації національного господарства впливають на чинники формування інтелектуальних ресурсів, тому їхнє вдосконалення є важливим для країни та населення.

Сьогодні відбувається інтернаціоналізація і глобалізація ринку інтелектуальних ресурсів, у формуванні і використанні якого в національній економіці активну участь беруть транснаціональні компанії, міжнародні організації і зарубіжні країни.

Можливість трансформації інтелектуальних ресурсів в процесі використання в різні технології, організації, моделі, визначає їх провідну роль в сучасній економічній системі. Вивчення змісту, стану розвитку ІР, методів, інструментів управління та принципів організації ринку інтелектуальних ресурсів є поштовхом для економічного зростання, рівня життєзабезпечення і конкурентоспроможності суб'єктів та економічної системи в цілому.

За Економічною енциклопедією інтелектуальна економіка - це гіпотетична галузь науки, яка вивчає теоретичні і прикладні проблеми функціонування та механізми взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з

інтелектуальними ресурсами, засобами мобілізації та підвищення його ефективності, ринком інтелектуального продукту, формами і методами корпоратизації, інноваційної діяльності та комерціалізації, різновидів нематеріальних активів, а також з проблемами удосконалення методів оцінки вартості інтелектуального продукту, ціноутворення, фінансових відносин і формування облікової політики з урахуванням вимог міжнародних стандартів [49].

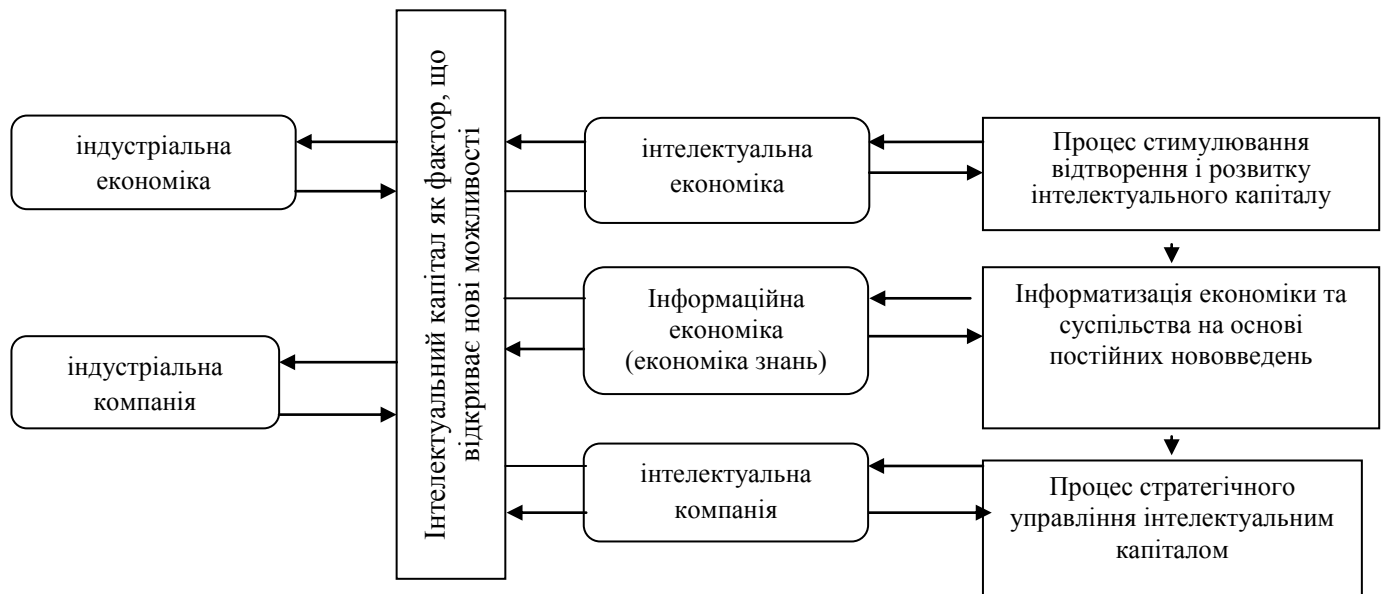
Інноваційний розвиток економіки базується на всебічному використанні інтелектуальних ресурсів, найважливішим видом яких є знання та інформація. Знання завжди передаються у формі інформації, систематизовані знання в поєднанні з креативними здібностями фахівців дають можливість організаціям бути більш чутливими до вимог ринку. Перетворення знань і наукової інформації в сучасних умовах у найбільш ефективні чинники виробництва обумовлюють інтерес до інтелектуальної компоненти економічного ресурсу підприємства [162].

З розвитком суспільства і активізацією використання знань запаси інтелектуального ресурсу не зменшуються, а навпаки ростуть, тобто у процесі використання такий ресурс не зникає, а зберігається і збільшується. Однак сам по собі інформаційний ресурс не є самостійним, має лише потенційне значення, і тільки об'єднуючись з іншими ресурсами: знаннями, досвідом, працею, кваліфікацією, технологією, енергією, організаційними системами, він перетворюється в інформаційно-інтелектуальну рухливу силу інноваційного потенціалу, утворюючи замкнутий цикл перетворення інформації в знання [146].

Розглянемо процес формування інтелектуальної економіки під впливом інтелектуальних ресурсів, яка здійснюється як на макро-, так і на мікрорівні та має потенціал саморозвитку за рахунок механізму зворотного зв'язку (рис.1.5.).

В інтелектуальній економіці розвиток інформаційного сектора практично не наштовхується на обмеженість попиту через те, що, з одного боку, його продукція залишається відносно дешевою, а з іншого - потреби в ній через їх природу збільшуються експоненціально. Останніми роками нові моделі комп'ютерних систем не лише змінювали попередні, але й забезпечували собі більший попит на

ринку. У підсумку створилися умови для зростання попиту на нові інформаційні продукти [64].

Рис. 1.5. Процес переходу до інтелектуальної економіки з механізмом зворотного зв'язку

Примітка. Доопрацьовано автором на основі [64].

Інформаційно інтелектуальні ресурси є провідними ресурсами сучасної економіки, які забезпечують конкурентоспроможність, добробут держави, вирішують широке коло стратегічних і економічних завдань. Тому на шляху інноваційного розвитку варто активно капіталізувати такі активи, ретельно дослідивши процес формування. І.І. Уманський запропонував оцінювати рівень формування інформаційно-інтелектуальної складової за такими напрямками, як: результативність створення та впровадження науково - дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі - НДДКР); результативність створення і впровадження інтелектуальних активів [146].

Розвинуті країни активніше використовують інтелектуальний ресурс, інформаційний ресурс та інтелектуальну працю і навпаки. Як зазначає О.В. Кендюхов «...самозростання інтелектуального ресурсу відіграє в інтелектуальній економіці ту ж роль, що й самозростання матеріально-речовинного капіталу в індустріальній. Таким чином ефективність використання інтелектуальних

ресурсів, інформаційних ресурсів та інтелектуальної праці визначає перспективи розвитку економіки певної країни...» [64].

Управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів вирішується на макроекономічному рівні через організацію і фінансування системи освіти, виробництво, накопичення і поширення знань. Розвиток та використання знань формують власну економіку, яка відрізняється від економіки матеріального виробництва або сфери послуг. Саме цей процес виробництва і використання знань доцільно назвати «knowledge economy» і виділити як самостійний вид економічної діяльності чи економічну дисципліну. Зовсім інша справа - виробництво благ, заснованих на знаннях, яке виступає при цьому в якості ресурсу або фактора виробництва [4, с. 11].

Одним з найважливіших напрямків трансформації культурних інститутів є гуманізація і гуманітаризація освіти в регіонах України, підготовка нової генерації фахівців, здатних виробити сучасні знання, нові нетривіальні підходи до бачення соціальних проблем. Зарубіжні країни-лідери інтелектуально - інноваційного розвитку однозначно виходять із тези: найвигідніші інвестиції - це інвестиції в людський капітал. Без якісної освіти неможливе вирішення складних моральних, політичних, економічних проблем, з якими зіштовхнулася в останні роки наша країна. Без конкурентоспроможної освіти неможливо реалізувати важливу складову національної ідеї - конкурентоспроможність держави та її фахівців.

У сучасному суспільстві важливе значення має інститут безперервної освіти як соціальний механізм самореалізації та здобуття трудової кар'єри на ринку праці, можливості самостійно підвищувати свою ініціативність у виборі каналів навчання, починаючи від українських спеціалістів до іноземних науковців, в т. ч. консультацій через Інтернет, дистанційне навчання, прямі інформаційні контакти тощо. У системі безперервної освіти наука, підприємництво мають скласти єдину творчу інституцію інтеграції рушійних сил і джерел розвитку, яка не може бути поза увагою держави [128].

Належне використання інтелектуальних ресурсів суспільства може бути гарантованим тільки через забезпечення належного рівня управління цим процесом. Використання інтелектуальних ресурсів у будь-якій соціально-економічній системі внаслідок незадовільного управління ними неминуче зумовить появу некомпетентних, необґрунтованих рішень з використання суспільством доступних ресурсів природи, реалізація яких порушуватиме «гармонійність», «ефективність», «продуктивність» [157; 50].

Ефективність використання інтелектуальних ресурсів у виробництві в значній мірі залежить від чинників суспільного середовища. В таблиці 1.5 наведені основні характеристики продуктивної і контрпродуктивної структури особистості, формування якої не є фатальною неминучістю, пов'язаною з приналежністю до певної національної культури.

Таблиця 1.5

Напрямки формування інтелектуальних ресурсів особистості за соціально-економічними та гуманітарними чинниками

<i>Оціночні параметри (чинники)</i>	<i>Продуктивна структура</i>	<i>Контрпродуктивна структура</i>
Релігія	Дає пояснення і обґрунтування успіху	Пом'якшує або пояснює страждання
Багатство	Результат праці і ініціативи	Викликає заздрість, стимулює до боротьби за перерозподіл цього ресурсу
Конкуренція	Розвиває прагнення до вдосконалення	Форма агресії, яка може спричинити дестабілізацію суспільства
Праця	Головна форма самовираження	Тягар і неминуче зло
Освіта	Виховує цікавість і творчість	Культивує ортодоксальність
Прагматизм, раціональність	Структуротворні поняття індивідуальної свідомості	Загроза стабільності, солідарності
Навколишнє середовище	Оптимістичне сприйняття світу як арени для дій і досягнень	Арена дій непереборних сил, страх, ворожість і песимізм у сприйнятті світу
Життя	Активне сприйняття життя і своєї ролі в ньому	Пасивне сприйняття життя як результат складних обставин

Примітка. Розроблено автором.

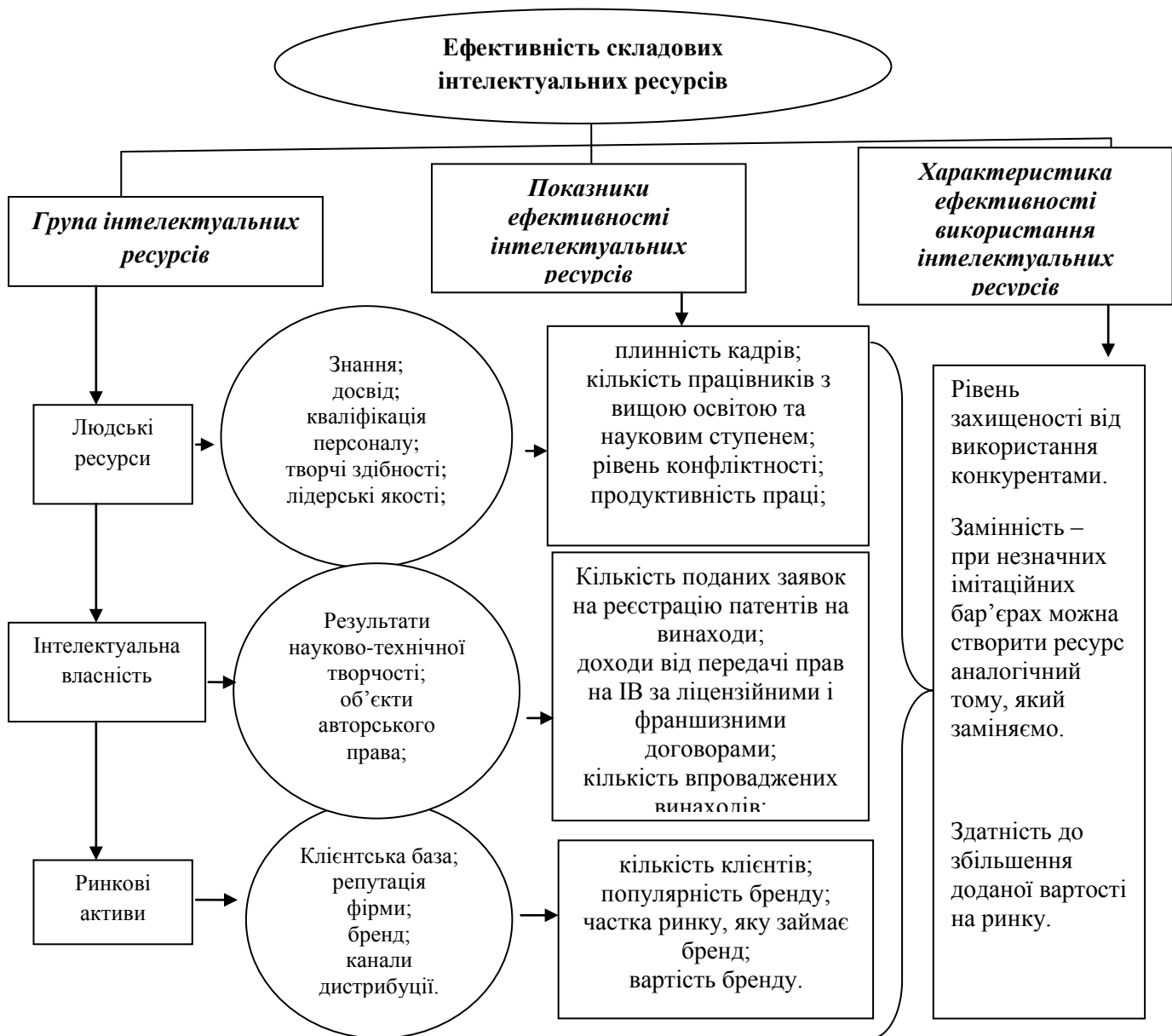
Це процес, який піддається коригуванню на рівні як індивідуального, так і суспільного розуміння, і безпосередньо впливає на продуктивність людського капіталу.

Основними функціями державного управління інтелектуальними ресурсами суспільства є: управління відтворення ІР у галузевому та кваліфікаційному аспектах; забезпечення якісних стандартів розвитку інтелектуальних ресурсів суспільства і контролю за їх використанням у виробництві; фінансове забезпечення формування інтелектуальних ресурсів на основі перерозподілу національного доходу та інформаційне забезпечення.

Інтелектуальні ресурси для розвитку організацій - це фактор виробництва певного призначення із заданими якісними параметрами, тому витрати на них повинні окупитися в максимально короткі терміни. Для суспільства в цілому ІР - це потенціал з досить еластичними можливостями застосування

Між учасниками процесів формування та використання інтелектуальних ресурсів властивий асиметричний розподіл інформації і її викривлення в тимчасовому аспекті. Підприємства як споживачі і люди як носії інтелектуальних ресурсів мають різні уявлення щодо реальних потреб виробництва і як вони будуть змінюватися з часом. Управління ІР державою полягає в мінімізації витрат їх адаптації до умов виробництва та прийнятті заходів з ліквідації дефіциту знань і сприянню підвищенню кваліфікації працівників. При сучасному стані економіки актуальним є вирішення питання «відтоку мізків» і збереження інтелектуальних ресурсів країни. Для відображення ефективності використання інтелектуальних ресурсів потрібно застосовувати нижченаведену систему економічних показників (рис. 1.6.).

Інтелектуальні ресурси мають двобічну природу: з одного боку, інтелектуальні ресурси у вигляді знань, освіти, інформації, культури, інженерних рішень, проектних розробок та наукових досліджень - це фактори виробництва, що складаються з таких елементів: земля, праця, капітал, які відіграють важливу роль у суспільстві; з іншого боку, ІР виконують функцію генератора нових знань.

Рис.1.6. Система показників ефективності використання інтелектуальних ресурсів та їх характеристика

Примітка. Розроблено автором.

Інтелектуальні ресурси через організаційно-управлінську діяльність перетворюють робочу силу в працю, землю і надра - в умови виробництва, та заощадження - в інвестиції.

ІР - це не лише найважливіші фактори «постіндустріальних економік», але й одні з основних полів конкуренції, що загострилася, в яку залучені всі суб'єкти економічної діяльності: від дрібних фірм до національних економік і міжнародних корпорацій.

Здатність країни до ефективного формування та використання інтелектуальних ресурсів визначає можливості її подальшого економічного розвитку на основі переходу до вищого технологічного укладу, а для підприємств ІР сприяють забезпеченню конкурентоспроможності на ринку. Завдання, що постають перед Україною, полягають у зміні моделі соціально-економічного розвитку, яка має ґрунтуватися на використанні інтелектуального потенціалу, пріоритеті інноваційної діяльності.

Основні чинники економічної ефективності та конкурентоспроможності, соціалізації та гуманізації розвитку, екологізації виробництва, ринкові механізми та засоби державного управління сучасного типу, повинні бути закарбовані у державній стратегії розвитку, що передбачатиме перехід до принципово нової управлінської ідеології розвитку суспільства.

Отже, на нашу думку інтелектуальні ресурси - це накопичені нематеріальні, безперервно оновлювані, а тому і невичерпні ресурси, які мають здатність до відтворення і в процесі діалектичного зв'язку між людьми через їх професійні, кваліфікаційні, комунікативні, особисті риси та результати їх розумової діяльності знаходять прояв у винаходах, патентах, ноу-хау тощо. Інтелектуальні ресурси характеризують достатньо рухливі економічні процеси, які проявляються в трансфері їх маси в інтелектуальний капітал, а також у створенні на основі використовованого в діяльності суб'єкта інтелектуального капіталу (знань) нових інтелектуальних ресурсів.

1.3. Інструменти управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в галузях виробництва

Процес управління - синтезоване використання інструментів менеджменту і маркетингу, пов'язане зі складовими системи мотивації для реалізації інноваційного потенціалу трудового ресурсу, що дозволяє реструктуризувати елементи системи управління країною.

«Управління інтелектуальними ресурсами» (далі - УІР) - це процес планування та реалізації потенціалу інтелектуальних ресурсів, спрямований на здійснення політики сталого розвитку економіки.

Під процесом управління інтелектуальними ресурсами ми розуміємо сукупність дій та заходів, спрямованих на забезпечення ефективного планування, організації та контролю процесів формування та використання інтелектуальних ресурсів, а також мотивації процесів накопичення і примноження інтелектуальних ресурсів.

Тому метою УІР є досягнення максимального результату від їх використання при мінімізації витрат на ці ресурси, що виникають на різних стадіях галузевого розвитку країни.

Завданнями УІР є:

- планування, організація, контроль і управління процесів створення та розвитку інтелектуальних ресурсів;
- створення методичної бази управління інтелектуальними ресурсами та умов її ефективного функціонування;
- організація, контроль і управління процесу руху інформаційного потоку, що циркулює між Україною і закордонними партнерами;
- планування, організація і контроль процесу формування портфелю прав на об'єкти інтелектуальної власності як інструменту управління товарних ринків;
- планування, організація, контроль і управління процесів використання інтелектуальних ресурсів на мікро- та макрорівнях.

Управління інтелектуальними ресурсами - це доволі складний процес, на який впливають різні чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Щоб оцінити їх важливість для процесу управління інтелектуальними ресурсами і формуванням конкурентних переваг, необхідно детально їх розглянути.

Серед визначальних чинників зовнішнього середовища виділимо такі, як: взаємозв'язки з партнерами, політико-правове середовище, наявність або відсутність конкурентів, екологічний стан.

Значний вплив на використання ІР має політико-правове середовище особливо це стосується питань забезпечення правової охорони результатів інтелектуальної праці та припинення недобросовісної конкуренції. Наявність або відсутність конкурентів у певній галузі науки і техніки значною мірою впливає на процес формування та використання інтелектуальних ресурсів. Зважаючи на вищезазначені факти, актуальності набуває формування портфелю прав на об'єкти інтелектуальної власності, які виступають інструментом впливу на товарні ринки та засобом захисту цілого сектора ринку, створюючи сприятливі умови для інтенсивного розвитку конкретної галузі науки і техніки.

Зовнішній імідж галузевих підприємства впливає на процес взаємодії зі своїми контрагентами. При проведенні НДДДКР та організації галузевого виробництва необхідно брати до уваги екологічний стан та дотримання екологічних норм, які безпосередньо впливають на процес формування наукових ідей, виробничих технологій, техніко-технологічних інноваційних форм.

Чинники внутрішнього середовища безпосередньо впливають на процеси формування і використання інтелектуальних ресурсів всередині галузевих підприємств, а також опосередковано на процес створення кінцевого продукту, що надходить на ринок. До їх складу зараховують такі чинники: маркетингові, фінансово-економічні, організаційні, кадрові, інформаційні, виробничі та ділова активність галузевого виробництва.

Маркетингові чинники визначаються маркетинговою стратегією галузі, використанням патентної інформації при проведенні маркетингових досліджень, стадією життєвого циклу продукції, конкурентоспроможністю продукції та іншими особливостями організації маркетингу.

Фінансово-економічні чинники сприяють створенню джерел фінансування, покращенню фінансового становища галузі, розвитку методичного забезпечення оцінки вартісних показників інтелектуальних активів.

Організаційні чинники визначаються рівнем кваліфікації менеджерів і управлінців, механізмами організаційного забезпечення процесів управління, системами організації документообігу та іншими особливостями організації

процесів взаємодії галузевих підрозділів, які беруть участь у створенні і використанні інтелектуальних ресурсів.

Кадрові галузеві чинники визначаються інтелектуальним потенціалом кадрів, емоційно-психологічною сумісністю учасників робочих груп та іншими особливостями організації творчого процесу.

Інформаційні галузеві чинники визначаються наявністю обчислювальної техніки, спеціалізованого програмного забезпечення, обміном інформацією між суб'єктами господарювання, рівнем організації системного адміністрування та іншими особливостями організації державного управління та галузевого управління інформаційними потоками.

Виробничі чинники визначаються обсягами виробництва, номенклатурою продукції, рівнем наукоємності продукції, рівнем технічного і технологічного оснащення, сферою виробничої діяльності та іншими особливостями організації виробничої діяльності.

Ділова галузева активність охоплює всі аспекти діяльності та має прямий або опосередкований вплив на ефективність функціонування системи управління інтелектуальними ресурсами, який передбачає управління різних напрямів галузевої діяльності: виробничого, маркетингового, кадрового, фінансового, комерційного, інвестиційного, інноваційного.

Вплив чинників внутрішнього та зовнішнього середовища на процес управління інтелектуальними ресурсами сприяє підвищенню обґрунтованості і якості прийнятих управлінських рішень на стратегічному, тактичному та оперативних рівнях державного управління.

Одним із важливих галузевих питань, є ефективність управління інтелектуальними ресурсами, та оцінка реалізації його заходів. Оцінку ефективності реалізації заходів організаційного маркетингу з формування інтелектуальних ресурсів в межах їхнього управління необхідно здійснювати регулярно не лише з використанням традиційних методів маркетингу:

- методи матричного аналізу (матриця БКГ, Мак Кінсі - Дженерал Електрик). - на рівні формування (модифікації) бізнес-портфелю знань (наукових, технічних, професійних);

- маркетингові комунікації в середовищі Інтернет: E-mail реклама, електронна дошка оголошень (BBS), контекстна (пошукова) реклама, медійна (банерна) реклама, відео (цифрова) реклама, фонові реклама, Rich media, лідогенерація, спонсорство сайтів, таргетинг, пошуковий маркетинг (SEM), які впливають на формування і стимулювання попиту та просування знань на ринку; але і з залученням специфічних методів, які використовуються для дослідження інтелектуальних ресурсів та відображають особливості знань як об'єкта ринкового обміну.

Розміри накопиченого підприємством інтелектуального ресурсу залежать від якості його управління, а також від створених на підприємстві умов для реалізації інтелектуального потенціалу працівників.

Для ефективного галузевого управління інтелектуальними ресурсами, нами запропоновано дотримуватись таких пріоритетних напрямків, як:

- здійснення збору інформації про інтелектуальний потенціал галузевих підприємств;
- визначення доцільності залучення додаткових інтелектуальних ресурсів для галузі, наприклад, на основі аутсорсингу;
- окреслення пріоритетних і найбільш прибуткових сфер діяльності галузевих підприємств, виявлення найбільш кваліфікованих фахівців для вирішення завдань у певних сферах та визначення доцільності вкладення коштів у розвиток інтелектуальних ресурсів;
- сприяння підвищенню творчої та інноваційної активності інтелектуальних ресурсів галузевих підприємства;
- організацію навчання персоналу галузевих підприємства з метою розвитку і вдосконалення раніше отриманих знань.

У сучасному світі основною конкурентною перевагою галузевих економік називають нематеріальні активи регіональних підприємств: секрети виробництва,

ідеї, технології інтелектуальний капітал, та інші ноу-хау - все те, що називають інтелектуальними ресурсами. У провідних підприємств частка нематеріальних активів досягає 30-80 % їх вартості.

Вивчення проблеми державного управління інтелектуальними ресурсами галузевих виробництв на сучасному етапі вимагає: узагальнення результатів практики, проведення ретельного аналізу нових тенденцій в його еволюції, а також дослідження специфіки застосування цієї методології в різних сферах економіки регіону, що забезпечить зростання як окремих господарюючих суб'єктів, так і економіки регіону в цілому.

Проблема державного управління інтелектуальними ресурсами галузевих виробництв є порівняно новою як для української, так і для світової економічної науки та практики. Теоретико-методологічні проблеми дослідження інтелектуальних ресурсів стали результатом еволюції світової економічної думки.

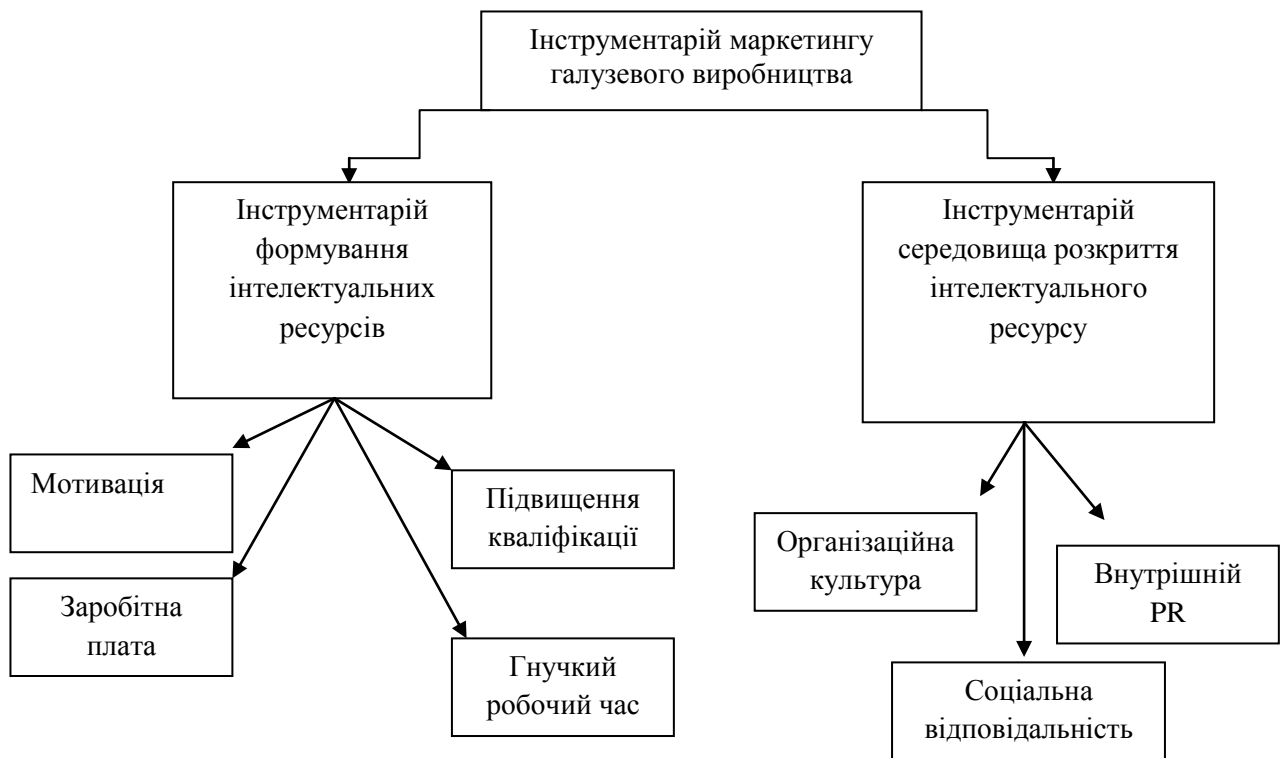
Економічна наука і практика в значній мірі визначається новим господарським середовищем, рисою якого є «невловимі технології» і форми їх передачі, а саме: знання, навички, кваліфікація, організаційний і управлінський досвід, які дають можливість генерувати і освоювати інновації.

Інтелектуальні активи, людський фактор, творчий потенціал, високорозвинений науково - освітній комплекс, тобто інтелектуальні ресурси, є підґрунтям реалізації невлених технологій. Тому нами було виділено інструментарій формування середовища розкриття інтелектуальних ресурсів та інструментарій його формування (рис. 1.7.).

Дослідження особливостей участі інтелектуального ресурсу в капіталі галузей виробництва необхідне для формування, функціонування та створення механізмів управління. При цьому слід розрізняти динаміку власне інтелектуальних ресурсів і динаміку інтелектуального капіталу.

У першому випадку йдеться про процеси збільшення або зменшення реального знання, тобто інтелектуальних ресурсів, якими володіє організація, процеси, що ведуть до зміни їх якості. У другому випадку визначальним є рух вартості інтелектуальних ресурсів: формування, зростання або зменшення

інтелектуальних ресурсів, перенесення вартості інтелектуального капіталу на вироблені продукти та послуги. Безперечно, перший процес є підґрунтям для другого.

Рис. 1.7. Інструментарій формування та використання інтелектуальних ресурсів

Примітка. Розроблено автором.

В сучасних умовах розвитку економіки помітно зростає роль неекономічних інструментів, адже саме нематеріальні чинники мають визначальний вплив на економічний поступ країни, в той час як матеріальні методи оцінки праці не враховують і не можуть врахувати такі моменти, як свобода у творчості, креативність як процес самореалізації та інші, що в умовах постіндустріальної економіки відіграють вирішальну роль для працівника.

Розвиток економічної системи, заміна індустріальної економіки на постіндустріальну призвели до того, що власник інтелектуального ресурсу став рівним у правах з власником матеріального капіталу. Пояснюється це, безумовно, визнанням унікальності інтелектуальних здібностей їх носія, а також тим, що в сучасній економічній системі власник матеріального капіталу не має можливості

підвищувати ефективність виробництва без участі власника інтелектуального капіталу та застосування його творчих здібностей. Таким чином, співробітник підприємства відокремлюється від власника підприємства, що вимагає додаткових зусиль з боку власника для формування мотивації співробітника до праці.

На сучасному етапі розвитку інтелектуальних ресурсів в управлінні їм притаманні такі риси:

1. ІР виступає як засіб виробництва.
2. ІР функціонує в монопольних умовах. Інтелектуальний ресурс відображає індивідуальні здібності людини і невіддільний від їх носія.
3. Результатом реалізації інтелектуального продукту є дохід, що залежить від того, наскільки унікальні, «плідні» мізки, і здібності людини.

Використання інтелектуального ресурсу як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємств галузевого виробництва вимагає необхідності здійснювати додаткові дослідження умов його формування та розвитку, а також дослідження інструментарію використання цих умов для досягнення компанією окреслених цілей. Провідним фактором забезпечення конкурентних переваг в умовах ефективного функціонування системи управління інтелектуальними ресурсами підприємств галузевого виробництва є рівень накопичених загальних, наукових та професійних знань, ступінь освіченості і культури фахівців.

Вартість створення інтелектуального ресурсу часто не відповідає його цінності, і в результаті неефективного керівництва, ІР не використовуються підприємством або можуть бути втрачені. У цій ситуації йдеться не лише про ІР, а про невикористаний або втрачений інтелектуальний потенціал. Цікаво те, що в певний часовий період цей актив має цінність для підприємства і приносить дохід, а в інший період - ні. Тому сьогодні необхідна комплексна оцінка ефективності заходів для формування та управління інтелектуальним ресурсом підприємств галузевого виробництва, яка, в результаті, спрямована на визначення загальної конкурентоспроможності, а також резервів її підвищення.

Сучасна практика засвідчує появу нового розділу науки управління та нового виду управлінської діяльності, що відповідають вимогам економіки інтелектуальних ресурсів - управління інтелектуальними ресурсами. Виробництво, освоєння і поширення нових інтелектуальних ресурсів можливі тільки при адекватній зміні форм і методів управління підприємствами, які на різних етапах із зростаючим темпом стануть провідниками технологічної революції, науки та інновацій.

До сьогодні керівники регіональних господарюючих суб'єктів знаходяться в безперервному пошуку нових важелів, за допомогою яких можливо домогтися переваги в конкурентній боротьбі. Ще вчора акцент на якість продукції дозволяв завоювати велику частку ринку, проте сьогодні висока якість стала нормою і вже не може розглядатися як конкурентна перевага.

Аналогічна ситуація спостерігається із застосуванням новітньої методології підвищення ефективності діяльності підприємств - реінжинірингом. Ставши загальноприйнятою практикою, ефективність таких процесів увійшла до складу «мінімальної ціни» присутності на ринку.

Пройшовши через захоплення реінжинірингом, загальним управлінням якістю, різноманітними спробами стратегічного управління, керівництво підприємств з'ясувало, що традиційні ринкові переваги вже не вирішують формування базової компетенції.

Управління інтелектуальними ресурсами доцільно визначити як синтезоване використання інструментів менеджменту і маркетингу, пов'язане з складовими системи мотивації для реалізації інноваційного потенціалу трудового ресурсу, що дозволяє реструктуризувати елементи системи управління підприємством відповідно до вимог зовнішнього середовища. Вони мають бути підпорядковані довгостроковим цілям розвитку, які формуються з урахуванням сучасного стану його ресурсної бази, положення на ринку і товарної орієнтації. Найбільш перспективним інструментом управління інтелектуальними ресурсами, на наш погляд, має стати внутрішньо організаційний маркетинг, суть якого полягає в тому, що відносини компанії та працівників будуються на тих же підставах, що і

клієнтів. Компанія «пропонує» особливий продукт - посаду в компанії з її специфічними правами та обов'язками. Працівник «купує» цей продукт, «оплачуючи» його своєю працею. Відповідно, орієнтація на клієнта - основа традиційного розуміння маркетингу, що доповнюється орієнтацією на «внутрішнього споживача», співробітника [79].

Розглядаючи роль маркетингу у створенні інтелектуального ресурсу, необхідно відзначити, що часто саме підприємство виступає як найефективніший виробник інтелектуального ресурсу, оскільки володіє умовами, за яких може здійснюватися підготовка персоналу до поточних потреб. Крім того, підприємства мають інформацію про найбільш перспективні напрямки у навчанні, створюють можливість здійснювати виробничу підготовку. Досвід розвинених країн показує необхідне зростання інвестицій компаній у своїх співробітників, що дозволяє створити умови, за яких працівників турбує не лише їх матеріальне благополуччя, а й успіх всього підприємства. Для ефективного застосування своїх знань співробітники мають отримувати різні вигоди від діяльності в організації, в тому числі і задоволення від виробничої діяльності та умов, в яких вона відбувається.

Інтелектуальний ресурс бере активну участь в галузях масового інтелектуального виробництва - наукові установи, розробники унікальних інтелектуальних продуктів, які займаються масовим виробництвом інтелектуальної продукції середнього рівня, функціонують за принципами характерними для промислового виробництва в умовах відносно вільного переливу капіталу, де ІР функціонує на умовах «штучного» товару («елітні» галузі інтелектуального виробництва).

У такому випадку визначальними інструментами стають заробітна плата, а також система формування корпоративної культури в компанії. Коли організація займається керівництвом унікального інтелектуального капіталу, який об'єктивно обмежений, це веде до специфікації інструментарію управління інтелектуальними ресурсами. Значну роль у цьому процесі відіграють неекономічні форми мотивації співробітника, зокрема, спеціальний графік робочого часу, відхід від жорсткої ієрархічної структури виробничого процесу, формування комфортних умов праці.

Управління інтелектуальними ресурсами підприємства, що підпорядковане довгостроковим цілям розвитку, формується з огляду на сучасний стан його ресурсної бази. У зв'язку з цим необхідно виділити такі принципи галузевого маркетингу:

- орієнтація на задоволення потреб галузевого персоналу;
- мотивація галузевого персоналу;
- використання методів традиційного маркетингу галузевого виробництва;
- співпраця всіх галузевих підприємств, активна взаємодія персоналу з менеджерами, клієнтами, іншими зацікавленими особами;
- готовність до змін.

Внутрішній маркетинг спрямований на зміцнення лояльності персоналу до галузевих підприємств і створення для цього умов, в яких якість обслуговування і турбота про клієнта стають домінуючими. Зокрема, специфічний маркетинг необхідний взагалі організаціям, які перебувають у стадії трансформації (злиття, поглинання), а також при ребрендингу, коли виникає необхідність постійного обміну інформацією з зовнішньою і внутрішньою аудиторією, включаючи персонал.

Отже, розвиток інструментів формування інтелектуальних ресурсів спрямовані на визначення загальної конкурентоспроможності галузевих суб'єктів господарювання, а також резервів підвищення їхнього капіталу.

Висновки до розділу I

Аналіз теоретико-методологічних основ державного управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів дозволяє зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши структуру, функції та ознаки формування та використання інтелектуальних ресурсів, виявлено, що ІР завжди є в економіці України, та змінюються лише за змістом та наповненням, а їх циклічне відтворення, що являє собою неперервний процес зміни якості, форми та змісту, супроводжується інтелектуальною стійкістю та наявними інтелектуальними запасами.

2. За результатами структурно-логічної схеми розвитку теорій, що розкривають зміст «інтелектуальні ресурси» у філософському, економічному та управлінському аспектах сформульовано трактування «інтелектуальні ресурси» - як накопичені нематеріальні, безперервно оновлюванні, а тому і невичерпні ресурси, які мають здатність до відтворення і в процесі діалектичного зв'язку між людьми через їх професійні, кваліфікаційні, комунікативні, особисті риси та результати їх розумової діяльності знаходять прояв у винаходах, патентах, ноу-хау тощо.

3. Структуризовано інтелектуальні ресурси за різними ознаками, елементами та субкомпонентами, що сприяє результативному державному управлінню і створенню стійких конкурентних переваг, що здатні забезпечувати економічну користь протягом тривалого часового періоду як на зовнішньому так і на внутрішньому ринках.

4. Для розкриття поняття ІР запропоновано класифікацію функцій з поділом на мезо, мікро-, макро-, та мегарівні, що конкретизує їх перелік та дає змогу встановити визначальні чинники щодо впливу на показники ефективності формування і використання ІР на внутрішньому і зовнішньому ринку праці.

5. Перетворення ІР супроводжується збільшенням і поліпшенням якісних його параметрів через функціонування розробленої структури життєвого циклу, що супроводжується трьома етапами: формування - в процесі використання вже

наявних ресурсів; використання - формування нових ІР та реструктуризація - відбувається внутрішній рух ІР та перехід з однієї форми в іншу.

6. Важливою складовою нарощення інтелектуальних ресурсів є виявлення чинників формування їх запасів через інтелектуалізацію суспільства, підвищення рівня його інноваційності, розвиток науково-технічного прогресу, комунікативність, розвиток носія інтелекту, активність та творчість, що призводять до приросту ІР шляхом: створення національного інформаційного простору; розвитку освіти; трансформації системи освіти; елітаризації і гуманізації суспільства; підвищення свідомості і духовності; соціального захисту інтелектуальної власності; зростання наукомісткого потенціалу; формування інтелектуальних установ; оптимізації формування ІР; участі у міжнародних проектах; формування духовних ідеалів та психології державотворення; рівно партнерських відносин і інтеграції; трансформації суспільства відповідно до вимог ринку.

7. Для підвищення обґрунтованості і якості прийнятих управлінських рішень на стратегічному, тактичному та оперативних рівнях державного управління, виділено та описано чинники внутрішнього і зовнішнього середовища: маркетингові, фінансово-економічні, організаційні, кадрові, інформаційні, виробничі, ділова активність підприємства, взаємозв'язки з партнерами, політико-правове середовище, наявність або відсутність конкурентів, зовнішній імідж підприємства, екологічний стан.

8. Для створення організаційно-методичної бази управління інтелектуальними ресурсами та забезпечення умов її функціонування, розроблено інструментарій формування та використання ІР, який поділяється на інструментарій розкриття ІР: організаційна культура, внутрішній PR, соціальна відповідальність; та інструментарій формування ІР: мотивація, заробітна плата, гнучкий робочий час, підвищення кваліфікації.

Висновки, пропозиції і результати, отримані у процесі роботи над першим розділом наукового дослідження, опубліковано у працях [80-82; 84-86; 88; 90; 92-96; 169-170].

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

2.1. Стан використання інтелектуальних ресурсів у вітчизняній економіці

Відповідно до Стратегії інноваційного розвитку країни до 2020 р. [137] на всіх рівнях стимулювання інноваційного розвитку найважливішим завданням є формування і управління процесу оптимального використання ресурсів для досягнення визначених цілей. Парламентські слухання проекту «Програма інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр.» засвідчили наявність в державі вартісних наукових розробок, а саме: створення науково-технологічних центрів, технопарків, наукових парків і дослідницьких університетів, центрів комерціалізації технологій та інновацій, розвиток бізнес-інкубаторів університету [123]. Проте вони не впроваджені у масове виробництво, адже не створено достатнього правового підґрунтя для застосування інтелектуальних ресурсів суб'єктів підприємництва.

Проф. М.І. Крупка зазначає, що «інноваційний тип розвитку дає змогу: посилити довіру громадян до своєї держави, залучити до розвитку невикористані інтелектуальні ресурси, звузити сферу тіньової економіки, сформувати і розвивати у суспільстві схильність до нововведень та дух новаторства».... «підтримка інноваційного розвитку може бути забезпечена поширенням кооперативних засад для виконання НДДКР, створенням державних спецфондів для фінансування міждисциплінарних і міжгалузевих досліджень, наданням дотацій малим інвестиційним фірмам на дослідницькі проекти, створенням цільових програм інноваційного характеру та ін.» [75, с. 9-10].

Перехід до інноваційної економіки є можливим за умови ефективного використання інтелектуального потенціалу нації, активного розвитку інституту інтелектуальної власності, широкомасштабного впровадження в господарський

обіг результатів творчої праці [81, с. 45]. За оцінкою вітчизняних економістів для науково-технічної сфери України характерні такі тенденції:

1. Відтік наукових кадрів за межі держави, який спричинений погіршенням умов життя, відсутністю перспектив на майбутнє, скороченням гранту, незатребуваністю результатів наукової діяльності, відсутністю сучасного наукового устаткування, скороченням витрат на дослідження та розробки, неможливістю працевлаштуватись за фахом тощо. На цей процес великий вплив має і політична ситуація в країні, а саме: загострення міжнаціональних відносин, політична нестабільність, корупція та порушення прав людини.

Протягом 2000-2013 рр. кількість докторів наук збільшилась на 47,7%, проте їх кількість у сфері науково-технічної діяльності зросла тільки на 9,8%, а чисельність кандидатів наук зросла на 45,8%, однак кількість тих, хто займається науковою роботою, зменшилась на 34,7%. Наслідком цього є міграція фахівців з науковим ступенем, особливо молоді, за кордон.

Наша країна вже стала стабільним донором найрозвинутіших країн з інтелектуальних ресурсів. Тільки за період 2009-2013 рр. емігрувало 18 докторів наук та 96 кандидатів наук. Категорія дослідників скоротилася на 52%, техніків - на 43%, а допоміжний персонал - на 53%. За останні десять років, у період 2002-2012 рр., кількість зайнятих в науці та науковому обслуговуванні в цілому скоротилася майже вдвічі (з 3,7% до 1,9% у загальній структурі зайнятості).

На основі розрахунку параметрів лінійного тренду З. Бараник та І. Романенко зробили прогноз чисельності мігрантів на 2014-2015 р., згідно якого протягом 2015 р. при незмінних економічних, політичних, соціальних та інших умов очікується від'їзд 113,8 кандидатів наук та 21,2 доктора наук [10]. Наведені розрахунки є невтішними, оскільки відтік мізків спричинить зниження наукового потенціалу країни та негативно вплине на розвиток національної економіки та на думку Бабія П. "...сприяє розвитку фінансових криз в економіці країни" [8, с.16].

Щорічна інтелектуальна еміграція з України налічує приблизно 95,4 тис. фахівців, тобто за кордон виїжджає кожний 27 спеціаліст з вищою освітою.

Основними країнами, куди емігрують українські фахівці, у 2013 р. є США - 33%, Росія - 24%, Німеччина - 18%, Ізраїль - 7%, Канада - 8% [11].

Згідно з інформацією Держкомстату України чисельність докторів наук в економіці України у 2003 р. становила 11259 осіб, а у 2013 р. їх кількість зростає до 16450 осіб, чисельність кандидатів наук становила у 2003 р. 64372 особи, а у 2013р. - 90113 осіб. Незважаючи на це, кількість зайнятих у науці в цілому скоротилася майже вдвічі [180].

Отже, для зменшення масштабів інтелектуальної міграції державі необхідно: збільшити фінансування наукових та науково-дослідних робіт, забезпечити гідну заробітну плату для науковців, створити сприятливі умови праці, підвищити рівень соціальної захищеності працівників наукової сфери, сприяти міжнародному співробітництву тощо.

2. Структурні зміни у формі власності підприємств та організацій призвели, зокрема, до значного скорочення чисельності, ліквідації патентних підрозділів на підприємствах та в організаціях, що негативно позначилося на ситуації в сфері промислової власності. Інтелектуальний ресурс винахідників і раціоналізаторів в Україні за період 2001-2013 рр. скоротився до 46,7 тис. у 2013 р. Щорічно зростала кількість підприємств і наукових організацій, у яких повністю припинилася винахідницька та раціоналізаторська діяльність. Питома вага таких підприємств у 2001 р. становила 95,1 % [180].

3. Законодавчо-нормативна база України не відповідає сучасним потребам ринкової економіки. Реформування та оновлення законодавчої галузі вимагає відповідних законодавчих змін та подолання кризового стану у сферах науки та освіти.

4. Низький рівень продуктивності праці негативно впливає на зростання конкурентоспроможності та сталий економічний розвиток держави. Підвищення продуктивності праці призведе до підвищення конкурентоспроможності країни в цілому та збереження чи підвищення реальних доходів людей, що, в результаті, сприятиме науково-технічному прогресу. У сучасному світі економічними лідерами стають країни, які здатні досягти високого рівня

продуктивності праці. Україна володіє потенційними можливостями для вирішення проблеми підвищення продуктивності праці. Для цього в країні є визнані науковці з практичним досвідом та високим інтелектуальним потенціалом. Україна вирізняється високим рівнем освіченості населення, проте дефіцит навичок управління ІР призводить до відставання держави за рівнем продуктивності. Тому вирішальною передумовою зростання продуктивності праці є науково-технічний прогрес, запровадження ресурсозберігаючих технологій та вдосконалення організації праці.

Інноваційно-інтелектуальний шлях розвитку економіки передбачає домінування в структурі формуючих чинників соціально-економічного розвитку інтелектуальної складової інтелектуальних ресурсів, що створюються суб'єктами господарювання та є наслідком інтелектуальної діяльності окремих працівників, колективів, регіонів, країни.

Непослідовність у проведенні науково-технологічної та інноваційної політики в Україні призводить до технологічного відставання від розвинених країн світу [15], що спричинило зниження конкурентоспроможності національної економіки, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості та падіння кваліфікованості робочої сили і зумовило зростання загроз національній безпеці, відставання України від економічно розвинених країн світу та перетворення її у ресурсний придаток країн-лідерів.

Саме тому, основою економічного зростання країни є наукові знання та процеси їх розширеного продукування і комерційного використання. В Україні державне фінансування наукової та науково-технічної діяльності становить не менше 1,7 % валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Типова щорічна цифра видатків на науку складала 0,3-0,5 % ВВП, внаслідок чого наука у нашому суспільстві виконувала переважно соціокультурну функцію і це призвело до відтоку кваліфікованих наукових та технічних кадрів, занепаду наукових шкіл, стрімкої деградації матеріально-технічної бази наукових та науково-технологічних досліджень. Відомо, що економічна функція науки виконується при обсягах фінансування вищих, ніж 0,9 % ВВП [180].

Внаслідок цього протягом останніх 15 років зростає залучення носіїв нових (наукових) знань українського походження та здобутих ними результатів у сферу інноваційної діяльності сусідніх держав, зменшуються обсяги можливої бази об'єктів інноваційної діяльності в Україні, знижується кількість інноваційно-активних підприємств (26 % у 1994 р., але 14,2 % у 2007 р.) [182].

У 2013 р. загальні обсяги фінансування наукової та науково-технічної діяльності, що виділялись Урядом із загального фонду бюджету України, становили 4762,1 млн. гривень, що вищі від попереднього року на 53 млн. гривень та майже вдвічі більші, ніж у 2007 р., при цьому 22,6 % цих коштів було спрямовано на фундаментальні дослідження, а 66 % - на прикладні дослідження та розробки (рис.2.1).

Рис.2.1 Обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування

Примітка. Складено автором на основі [180].

Також зросли витрати організацій на фундаментальні, прикладні дослідження, науково-технічні розробки і науково-технічні послуги. Якщо у 1995 р. загалом витрати становили 596,2 млн. грн., то вже у 2013 р. збільшились до 10890,9 млн. грн., включаючи витрати на заробітну плату, матеріальні та інші поточні витрати (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Витрати організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт

Примітка. Складено автором на основі [180].

На стартовому етапі реформ, 18 років тому, Україна входила в елітну групу країн з найвищим рівнем наукомісткості економіки, мала значний науковий потенціал та працювала на потреби всього колишнього союзу. Тому витрати на науку в 1990 р. становили більше 3% від ВВП країни. Такі ж показники у той час мали найрозвинутіші країни світу: Японія, США, Німеччина, Франція, Велика Британія. І хоча рівень технологічного розвитку вітчизняної економіки тоді був нижчий від цих країн, а значна частка продукції була неконкурентоспроможною на світових ринках, науковий потенціал використовувався недостатньо продуктивно, все ж таки Україна залишалась індустріально розвинутою [182].

У важкі часи суспільство завжди згадує про науковців, технократів і новаторів, тому що без них проблеми, які постають перед країною, вирішити неможливо. Сучасна криза - чудова ілюстрація цього, адже в розвинутих країнах нобелівські лауреати стають ключовими міністрами, приймаються нові технологічні програми, транснаціональні корпорації збільшують обсяги фінансування інновацій.

Сьогодні, як засвідчують фахівці, світом володіє не той, хто має ресурси, а той, хто має інтелектуально-інноваційний потенціал і технології для видобутку, оброблення та збереження цих ресурсів. Тобто основою розвитку сучасної економіки як України, так і розвинених країн є система знань. Сучасне суспільство поступово набуває рис «суспільства знань», а саме: соціальної системи, яка будується і розвивається навколо процесів виробництва, використання та розподілу наукових знань, процесів, що конструюють соціальну реальність, її економічні, політичні, ментальні структури та спосіб життя людини.

Україна сьогодні володіє потужним стратегічним інтелектуальним ресурсом у вигляді національної системи вищої освіти, ядро якої складають класичні університети та їх наукові школи. Одним з головних здобутків цієї системи є нарощення якісної складової науково-педагогічного персоналу. Саме у вищій школі зосереджена найбільша кількість докторів та кандидатів наук, зростають кількісні показники студентства, яке здобуває вищу освіту, розширюються аспірантура та докторантура.

Водночас більшість стратегічних можливостей університетів в Україні перебувають у полі стратегічних загроз, серед яких можна виокремити такі:

- загроза втрати спадковості поколінь висококваліфікованих фахівців у виробничому секторі, унеможливлення реалізації стратегії інноваційного розвитку країни, збільшення кількості вступників до вищої школи призводить до структурного дисбалансу за напрямками підготовки фахівців з вищою освітою. Природничо-наукові та інженерно-технічні галузі знань сьогодні не належать до престижних спеціальностей, наслідком чого є катастрофічне зниження конкурсу на природничі спеціальності;

- «відтік мізків, що формуються». Значна кількість кращих студентів, які вибороли на конкурсній основі різноманітні гранти на закордонне навчання, не поспішає пов'язувати своє професійне майбутнє з Батьківщиною. В майбутньому це становить загрозу неспроможності відтворення стратегічного інтелектуального ресурсу України;

- негативним також є те, що після отримання наукового ступеня науковими дослідженнями займаються лише один із чотирьох нових кандидатів наук та половина нових докторів наук.

В Україні необхідно сформувати таке інноваційне середовище, яке стимулюватиме розвиток і виробництво нових суспільних, наукових знань. Йдеться про розвиток національної системи знань, про передову науку і ефективну національну освіту, а починати потрібно з вирішення проблем відтворення кадрів української науки.

За даними ЮНЕСКО за інтелектом нації Україна посідає 23-є місце у світі, незважаючи на те що за останні роки її науково-технічний потенціал скоротився у 2,5-3 рази. У рейтингу Всесвітнього економічного форуму у 2014-2015 рр. серед 144 країн у сфері розвитку початкової освіти Україна посіла 40 місце, у сфері розвитку вищої освіти - 41 місце, за кількістю вчених та інженерів - 48 місце, за оснащеністю сучасними технологіями - 113 місце, у сфері захисту прав інтелектуальної власності - 129 місце. Високорозвинені країни прагнуть забезпечити наукоємність на рівні 3 % від ВВП. Наукоємність ВВП постійно знижується 0,81 % у 2012 р., 0,29% у 2013 р. та дещо менший показник передбачається у 2014 р. [166].

Тому першочерговим завданням України є покращення фінансового забезпечення розвитку інтелектуальних ресурсів, що покращить інноваційний розвиток країни.

Інтелектуальний ресурс країни може забезпечити кардинальну переорієнтацію стратегії її розвитку, перехід від простого виробництва до виробництва на базі наукових знань. Тільки створення ефективної системи нарощення українського інтелектуального потенціалу разом з активізацією інноваційного підприємництва, відродження вітчизняного виробництва на базі прогресивних науково-технічних досягнень та новітніх технологій стане основою інноваційного прориву України, її виходу на лідерські позиції у світогосподарському розвитку та формуванні інтелектуальної економіки [64]. Така переорієнтація економіки країни можлива лише за умови комплексного

підходу, а саме: забезпечення фінансування освіти і науки не менше 6% ВВП; упровадження принципу цільового фінансування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; стимулювання кооперації підприємств, науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів; реалізації державної політики підтримки інноваційного підприємництва; розвитку та розробки локальних механізмів активізації вироблення та комерціалізації інтелектуальної продукції. Провідне місце у цьому комплексі належить освіті, яка продукує високоосвічені людські ресурси та забезпечує генерування і поширення знань у суспільстві [123].

Сучасний стан наукової сфери України зумовлений довгостроковим негативним впливом загальноекономічних проблем, пов'язаних зі структурною деформованістю економіки країни, домінуванням в ній низькотехнологічних галузей і укладів, виробництвом продукції з низьким рівнем доданої вартості, що не сприяє залученню сучасних наукових досягнень. Руйнівний вплив на розвиток наукової сфери мала некомпетентна державна політика проведення неоліберальних ринкових реформ (приватизація, трансформація бюджетної, податкової, кредитної та інших фінансово-економічних систем) без урахування науково-технологічного фактору та його впливу на ефективність і конкурентоспроможність вітчизняної економіки [15].

Замість оновлення та якісного покращення науково-технічного потенціалу здійснювалась безперспективна політика «виживання» на протязі багатьох років, що спричинила значне скорочення обсягів інвестування в науку як державою, так і підприємництвом - менше 1% ВВП, а потрібна наукоємність ВВП понад 1,7%, тому це значно скорочує можливість реалізувати функцію ефективного наукового забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Головною передумовою економічного зростання в довготерміновому періоді є капіталізація національної економіки. Тому дуже важливо нарощувати інвестиційний потенціал у державі. Інвестиції є основою для розвитку всіх суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому [38, с. 121].

Згідно досліджень Бондарчук Н.В. «дефіцит коштів, збереження привабливої системи базового бюджетного фінансування наукових установ стимулювали

значну частину галузевих наукових спільнот до здобування статусу державної академії наук» [15]. Через збільшення кількості державних академій наук, які не відповідають ринковим вимогам, знижується комерційний потенціал української науки, де відбувається нераціональний розподіл коштів по багатьох наукових структурах, які працюють неефективно.

Застарілість та безвідповідальне ставлення до приведення у відповідність до сучасних вимог технологічної бази науки, унеможлиблюють проведення в Україні досліджень на світовому рівні без допомоги зарубіжних партнерів, яка часто є небезкорисною і тому значна кількість досягнень українських науковців стають інтелектуальною власністю інших країн.

«Вживання» науки без проведення системних заходів щодо її адаптації до ринкових вимог, незатребуваність її вітчизняною економікою призвели до тяжких наслідків: скорочення чисельності наукових кадрів, обсягів фінансування науки, рівня оплати праці, погіршення демографічної структури та якості кадрів науки.

Через незначну кількість в науці молоді і домінування в складі наукових кадрів науковців старшого віку та їх природній відтік з наукової сфери в Україні може відбутись кадрова криза. Відсутність наукової бази впливає на якість оновлення кадрів та зниження кількості аспірантів і докторантів, у вищих навчальних закладах значна кількість здобувачів не виконує жодної дослідницької теми, а підсумком їхньої роботи є компіляційні дисертації, які не мають наукової та практичної цінності.

Розрив міждисциплінарних зв'язків і циклу «фундаментальні дослідження - розробки - комерціалізація знань у виробництві» призвів до того, що більшість наукових установ почала дотримуватись політики консервації і тиражування тематики з метою виживання, а не для розвитку. Сьогодні більше ніж 50 % наукового потенціалу використовується для підтримки вже досягнутого науково-технічного рівня економіки, і тільки незначна частина орієнтована на оновлення наукових знань.

У науковій сфері посилюються такі негативні явища, як науковий конформізм - це пасивне сприйняття значною кількістю науковців існуючих

порядків, не критичність позицій до негараздів, в тому числі до самооцінки свого внеску в науку і покращення суспільного життя [15].

Проте, українська наука ще зберегла певні можливості щодо наукового забезпечення інноваційного розвитку країни. Як засвідчують дослідження Л.І. Бурдонос вітчизняна наука зберегла здатність за певних умов проводити дослідження і отримувати результати світового значення з таких напрямів:

- розробка новітніх розділів математики (зокрема в теорії функцій, функціональному аналізі) та теоретичної фізики;
- дослідження наноструктур і розробка нанотехнологій;
- радіофізика міліметрового та субміліметрового діапазону;
- імунобіотехнології, біосенсорика та молекулярна діагностика;
- біотехнологія рослин та біофізика; біодеградація;
- аерокосмічні технології тощо.

Україна зберегла також потужний, практично безпрецедентний, принаймні для Європи, потенціал матеріалознавчої науки, зокрема в таких напрямках світового значення:

- управління процесами структуроутворення, формування властивостей конструкційних та інструментальних матеріалів, їх зварювання, в тому числі з використанням висококонцентрованих джерел енергії та електромагнітного впливу (електронно - та іонно-променеві технології, лазерні технології тощо);
- розробка технологій виробництва функціональних матеріалів для електроніки, лазерної та діагностичної техніки;
- створення новітніх композиційних матеріалів та вивчення механічних властивостей, побудованих на їх основі, складних конструкцій і систем;
- розробка технологій виробництва синтетичних алмазів та інших надтвердих матеріалів, а також інструменту на їх основі [21].

Про збережений потенціал вітчизняної науки свідчить і той факт, що українські дослідники беруть активну участь в загальноєвропейському та світовому ринках наукових кадрів і наукових розробок та користуються на ньому

значним попитом. Проте висока мобільність наукових кадрів існує без будь-якої участі держави, а тому не використовується в інтересах країни. Поза інтересами країни залишається і численна українська наукова діаспора в зарубіжних наукових структурах.

Тому постала необхідність у зламі негативних тенденцій, що склалися в науковій сфері, спрямуванні державної політики на формування якісно нового науково-технічного потенціалу, максимального його використання для спрямування вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку. Існує потреба в перегляді й актуалізації змісту державної наукової політики, у визначеності її доктринальних завдань та стратегічних напрямів, а також у створенні простих, зрозумілих науковцям, владі та суспільству, механізмів забезпечення зростання ролі науки та її інноваційного потенціалу в соціально-економічному розвитку країни.

Для потреб інноваційного розвитку країни освіта відіграє надзвичайно важливу роль. Вона є не лише звязуючою, але й конструктивною ланкою в системі трьох головних складових інноваційної економіки «наука - освіта - виробництво» [21]. Тому, освітній потенціал виступає як джерело поповнення науки кадрами і як головний фактор отримання робочою силою, населенням в цілому сучасних знань, необхідних для забезпечення економічного, соціального і культурного розвитку суспільства на основі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій.

Українські ринкові неоліберальні реформи, які проводилися, як правило, лише заради зміни форми власності, звільнення процесу накопичення капіталу від регулюючого контролю держави, абсолютної лібералізації цін, комерціалізації всіх видів людської діяльності, в тому числі освітянської, майже не спиралися на величезні можливості, закладені в освітньому потенціалі суспільства [21]. Досвід таких ринкових трансформацій свідчить про зниження якості освітньої діяльності і формування робочої сили, в тому числі її найбільш висококваліфікованої частини.

Інтелектуальний розвиток нації через освіту та вітчизняну науку є однією з найважливіших соціогуманістичних складових людського розвитку і якості людського капіталу, на який у розвинених країнах припадає 64%, тоді як 16% - на фізичний капітал (нагромаджені матеріально-речові фонди) і 20% - на природний капітал (природні, екологічні ресурси тощо).

Для ефективного розвитку ІР уряду держави необхідно вирішувати надважливі для нації комплексні завдання, а саме: 1) реалізація стратегії випереджального розвитку, яка має забезпечити зростання ВВП та подолання бідності і розриву в обсягах доходів на одну особу між Україною та державами ЄС; 2) освоєння інноваційної моделі розвитку, метою якої є істотне підвищення конкурентоспроможності економіки та утвердження України як високотехнологічної держави з креативним людським капіталом, духовно-інтелектуальним потенціалом народу, виразно окресленими національними інтересами; 3) впровадження належної соціальної політики, ефективного захисту інтелекту нації, створення середнього класу, утвердження демократичного, громадянського суспільства, оптимально відкритого до світових цивілізаційних впливів, водночас здатного зберегти свою національну ідентичність, духовність, культурні традиції.

Виконання поставлених завдань буде основою, поштовхом до розбудови інтелектуально-інноваційного суспільства як складової сукупного світового інтелекту, розмаїття його прояву і чинників формування.

Передусім, це стосується наукових поглядів щодо запасів інтелектуальних ресурсів національного господарства, пошуку соціально-економічних індикаторів розвитку інтелектуальних ресурсів української економіки та трансформації національного господарства. Цікавим є той факт, що інноваційний розвиток суспільства та місце і роль розвитку інтелекту людини в трансформаційний період різко проявились, що обумовлює зміни економічної політики держави та модернізації реформ.

Запаси - це продукція виробничо-технічного призначення, споживчі й інші товари, що перебувають на різних стадіях виробництва й обігу, та очікують

вступу в процес виробничого або особистого споживання. Запаси складають значну частку оборотних активів на підприємствах [179]. На нашу думку, запаси інтелектуальних ресурсів це - невикористаний досвід, нереалізовані знання людини у процесі діяльності, тобто особистість не повністю розкрила свої навички та уміння впродовж свого життя і потребує реалізації.

Основними чинниками, які перешкоджають формуванню запасів інтелектуальних ресурсів в період становлення та розвитку економіки знань в Україні, на нашу думку, є:

- обмеженість ресурсів, які необхідні для забезпечення розвитку та структурних змін в економіці держави. Рівень освіти населення в Україні є одним з найвищих серед країн Східної та Центральної Європи. За даними Національної доповіді про розвиток людини ПРООН валовий показник навчання в Україні у 2015 р. порівняно з 2014 р. є нижчим, оскільки значно скоротилась кількість безкоштовних місць для бакалаврату з 119,3 тисячі до 95,44 тисячі. В Міносвіти очікують значного скорочення кількості випускників, а отже, і потенційних абітурієнтів. За даними Державної служби статистики України у 2015 р. середні школи випускають 215992 осіб з повною середньою освітою, що на 88 тисяч осіб або приблизно на 40% менше, ніж торік;

- недостатнє фінансування для підготовки та перепідготовки фахівців, що зумовило зниження людського ресурсного потенціалу. У 2014 р. Україна посіла 83 позицію серед 187 країн за шкалою людського розвитку;

- зменшення кількості економічно-активного населення, що спричинене кризовими явищами та заворушеннями в державі, суперечностями між трансформацією власності і соціально-трудовими відносинами. Зокрема, чисельність економічно активного населення віком від 15-70 років в Україні в I кварталі 2014 р. становило 21,29 млн. осіб, що на 2,6 % менше, ніж у січні-березні 2013 р.

Згідно з інформацією служби зайнятості найбільша кількість економічно активного населення перебуває в Донецькій області - майже 2 млн. осіб, у Дніпропетровській - 1,5 млн. осіб, у Харківській - 1,2 млн. осіб, а також у місті

Київ - 1,4 млн. осіб. При цьому найменша кількість працює в Чернівецькій області - 372 тис. осіб, Кіровоградській - 398 тис., Волинській - 416 тис. і в Тернопільській - 419 тис. осіб. В Україні в першому кварталі 2014 р. служба нарахувала 12,4 млн. осіб віком від 15 до 70 років, які становлять показник економічно неактивного населення. За даними відомства цей показник на 3,3 % перевищує перший квартал 2013 р.;

- низька готовність та дієвість держави щодо збереження і зміцнення інтелектуальних ресурсів як стратегічного запасу держави шляхом фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення.

Світова практика засвідчує, що підприємства забезпечують підготовку персоналу відповідно до потреб виробництва та направляють свої інвестиції у навчання та професійну підготовку і перепідготовку персоналу. Проте, тут є і зворотна сторона: підприємства інвестують в людський капітал, лише до того часу, доки він приносить дохід [137].

Для проведення аналізу та обґрунтування необхідності підготовки кваліфікованих кадрів на підприємствах, а також запровадження інновацій нами було вибрано наступні дані: ВВП (y), витрати на освіту (x_1), витрати на підвищення кваліфікації (x_2), витрати на підготовку робочих кадрів (x_3), витрати організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт (x_4), витрати на інноваційну діяльність (x_5) за період часу з 2002 по 2013 рр. (Додаток Д).

Зауважимо, що проаналізувати вплив інвестиційних вкладень у розвиток інтелектуальних ресурсів на економічне зростання в Україні можна було б з використанням моделі:

$$y = l_1 \cdot x_1 + l_2 \cdot x_2 + l_3 \cdot x_3 + l_4 \cdot x_4 + l_5 \cdot x_5, \quad (2.1)$$

де l_i ($i = \overline{1,5}$) - невідомі коефіцієнти, які треба знайти. Такі моделі і їх часткові випадки можна знайти в літературних джерелах. Зокрема, в роботі [29, с. 12] подано модель регресійної залежності обсягів ВВП України від обсягів державного фінансування освіти та обсягів державного фінансування наукової діяльності. На нашу думку, для більш точного оцінювання ситуації потрібно

проводити аналіз залежності обсягів ВВП у певний період часу від значень розглянутих екзогенних чинників у попередні до цього періоду проміжки часу. Адже вкладення в розвиток інтелектуальних ресурсів не можуть проявитися відразу, а тільки через певний проміжок часу. Тому ми побудуємо подібні моделі залежності ВВП в даний момент часу від незалежних чинників у попередні моменти часу.

Зазначимо, що через невелику кількість даних ми вважаємо недоцільним розбивати цей на до кризовий (2002-2008 рр.) та кризовий і після кризовий період (2009-2013 рр.). Оскільки розмірність даних є різною, ми розглядатимемо відносні прирости показників стосовно попереднього значення. Зважаючи на це, ми оперуватимемо вибірками із 11 спостережень, що в загальному є достатнім для проведення аналізу.

Нашим завданням є пояснити вплив чинників, що визначають рівень підготовки кадрів і залучення наукових та інноваційних методів роботи на ВВП України. Оскільки використання фінансових ресурсів та рівень ВВП, очевидно, є залежними, в межах одного року, ми розглянемо, як впливають витрати організацій на підготовку робочих кадрів і на залучення наукових та інноваційних методів роботи на ВВП в наступних періодах. Наприклад, витрати населення на освіту в поточному році залежать від ВВП, проте через декілька періодів, за нашим припущенням, ВВП залежатиме від кількості витрачених на освіту коштів тепер.

В протилежному випадку ми можемо зробити висновок, що необхідності в освіті немає. Аналогічно можна розглядати і решту показників. Також важливим питанням є те, які зміщення розглядати в процесі аналізу, наприклад, коли кошти вкладені в наукові та науково-технічні проекти призведуть до зміни ВВП. З одного боку, це залежить від терміну виконання та впровадження таких проектів, з іншого, така інформація є недоступною і ми змушені оперувати лише узагальненими річними витратами. Крім того, важливим фактором є кількість наявних статистичних даних.

Оскільки кількість даних є невелика (11 спостережень), нами розглянуто зміщення в один, два та три роки. Загальна таблиця з даними має вигляд (*ВВП* (млн грн.), *ВО* - всього витрат на освіту (млн. грн.), *ВПК* - витрати на підвищення кваліфікації (грн.), *ВПП* - витрати на підготовку робочих кадрів (грн.), *ВНТ* - витрати організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт (млн. грн.), *ВІД* - витрати на інноваційну діяльність (млн. грн. табл. 2.1.) та показники: $t-1$, $t-2$, $t-3$ - зміщення часу на один, два, три роки (табл. 2.4.).

Спочатку ми розглянемо адитивну модель з натуральними показниками (табл. 2.1.).

Як було зазначено, ми розглянемо відносні прирости показників стосовно попереднього значення. Наприклад, для ВВП цей показник у момент часу t становитиме $PВВП_t = ВВП_t / ВВП_{t-1}$, де $ВВП_t$ - значення ВВП в момент часу t , а $ВВП_{t-1}$ - в момент часу $t-1$. Для решти показників використано аналогічне перетворення, отримані дані відображено в табл. 2.2.

Таблиця 2.1.

Витрати держави на розвиток інтелектуальних ресурсів у структурі ВВП

Рік	ВВП (y)	ВО (x1)	ВПК (x2)	ВПП (x3)	ВНТ (x4)	ВІД (x5)
2002	225810	12269,00	91734	2483726	2153,7	3018,3
2003	267344	14977,70	72097	2732652	2824,0	3059,8
2004	345113	18333,20	169103	3781997	3538,4	4534,6
2005	441452	26801,80	232350	5799700	4386,3	5751,6
2006	544153	33785,00	371986	7196872	4961,1	6160,0
2007	720731	44333,60	325054	1949335	5908,4	10850,9
2008	948056	60959,40	399375	2728958	7723,2	11994,2
2009	913345	66773,90	424458	3039006	7680,6	7949,9
2010	1082569	79826,00	546556	3829066	8825,6	8045,5
2011	1316600	86253,50	546525	989509	9365,0	14333,9
2012	1408889	101560,90	633413	1124265	10335,1	11480,6
2013	1454931	80000,00	765303	1351014	11252,7	9562,6

Примітка. Розроблено автором на основі [154].

Оцінимо вплив обраних чинників на зміну ВВП України за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона. Оскільки нами обрано зміщення максимум в три роки, то і для кожного з показників ми оцінимо три значення кореляції,

результати наведено в табл. 2.3. Результати у стовпцях містять відповідний показник кореляції, наприклад, коефіцієнт кореляції між $PВВП_t$ та $PВO_{t-2}$ знаходиться у другому рядку.

Істотні значення коефіцієнта кореляції виділено в таблиці напівжирним кольором. Зауважимо, що кошти вкладені в інноваційну діяльність сприятимуть зниженню ВВП в дворічній перспективі та зростанню в трирічній. Цей факт є важливим для українського сьогодення, адже бажання отримати короткотермінові прибутки переважають над довгостроковою вигодою, тому багато підприємств зволікають із запровадженням інноваційних технологій. За результатами табл. 2.3. в модель для опису впливу на динаміку ВВП нами включено такі змінні: $PВO_{t-3}$, $PВПР_{t-2}$, $PВНТ_{t-3}$, $PВІД_{t-2}$ та $PВІД_{t-3}$. Зазначимо, що, оскільки ми розглядатимемо вплив чинників з трирічним зміщенням, кількість даних у нас скоротиться до 8 спостережень. Отримані в результаті аналізу показники наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.2.

Динаміка приросту витрат держави на розвиток інтелектуальних ресурсів у структурі ВВП

<i>Рік</i>	<i>PВВП</i>	<i>PВO</i>	<i>PВПК</i>	<i>PВПР</i>	<i>PВНТ</i>	<i>PВІД</i>
2003	1,183933	1,220776	0,785935	1,100223	1,311232	1,013749
2004	1,290895	1,224033	2,345493	1,384002	1,252975	1,481992
2005	1,279152	1,461927	1,374015	1,533502	1,239628	1,268381
2006	1,232644	1,26055	1,600973	1,240904	1,131044	1,071006
2007	1,324501	1,312227	0,873834	0,270859	1,190946	1,76151
2008	1,315409	1,375016	1,228642	1,399943	1,307156	1,105365
2009	0,963387	1,095383	1,062806	1,113614	0,994484	0,662812
2010	1,185279	1,195467	1,287656	1,259973	1,149077	1,012025
2011	1,216181	1,080519	0,999943	0,25842	1,061118	1,781605
2012	1,070096	1,17747	1,158983	1,136185	1,103588	0,80094
2013	1,03268	0,787705	1,208221	1,201686	1,088785	0,832936

Примітка. Розраховано автором.

Таблиця 2.3.

**Вплив чинників на зміну приросту ВВП України за допомогою
коефіцієнта кореляції Пірсона**

<i>ПВО</i>	<i>ПВПК</i>	<i>ПВПР</i>	<i>ПВНТ</i>	<i>ПВД</i>
0,1169175	0,2094774	0,0186874	0,1219324	0,1728444
0,3161471	0,3773568	0,7866282	0,2790312	0,5655495
0,5015936	0,2058977	0,1577663	0,6898727	0,4907776

Примітка. Розраховано автором.

Зважаючи на невелику кількість даних нашої моделі, нами розглянуто максимум двовимірну модель, оскільки для розмірностей більших за 2 нам необхідно більшу кількість значень показників. Побудуємо спочатку одновимірні регресії.

Таблиця 2.4

Вплив чинників на приріст ВВП з трирічним зміщенням

<i>N</i>	<i>ПВВП_t</i>	<i>ПВО_{t-3}</i>	<i>ПВПР_{t-2}</i>	<i>ПВНТ_{t-3}</i>	<i>ПВД_{t-2}</i>	<i>ПВД_{t-3}</i>
1	1,232644	1,220776	1,384002	1,311232	1,481992	1,013749
2	1,324501	1,224033	1,533502	1,252975	1,268381	1,481992
3	1,315409	1,461927	1,240904	1,239628	1,071006	1,268381
4	0,963387	1,26055	0,270859	1,131044	1,76151	1,071006
5	1,185279	1,312227	1,399943	1,190946	1,105365	1,76151
6	1,216181	1,375016	1,113614	1,307156	0,662812	1,105365
7	1,070096	1,095383	1,259973	0,994484	1,012025	0,662812
8	1,03268	1,195467	0,25842	1,149077	1,781605	1,012025

Примітка. Розраховано автором.

1. Вплив динаміки приросту витрат на освіту на динаміку приросту ВВП. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta \cdot ПВО_{t-3} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та *p*-значення тесту Стюдента наведено в табл. 2.5.

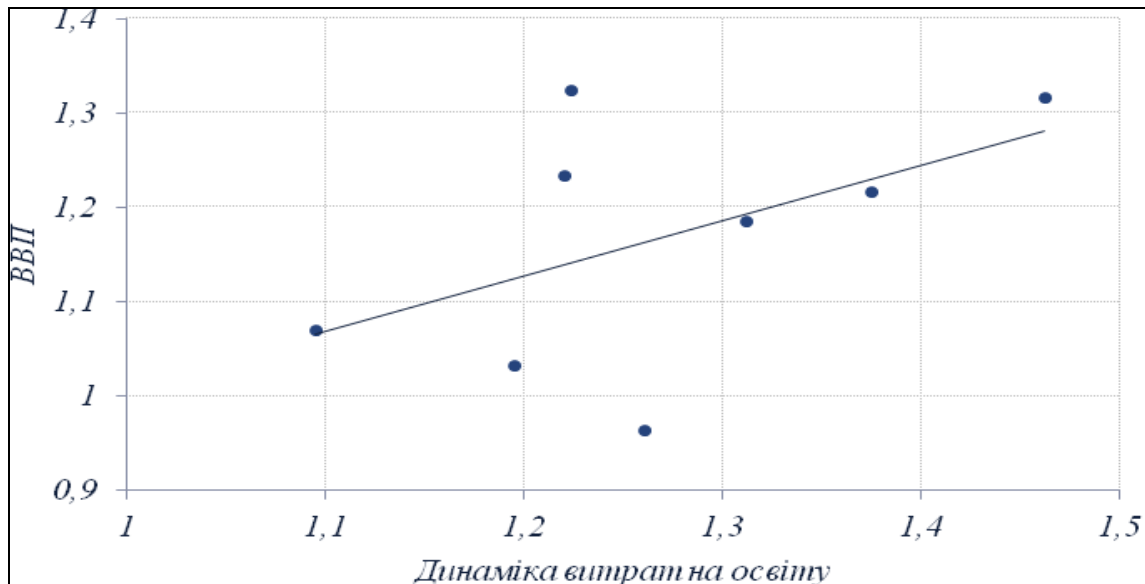
Таблиця 2.5.

Оцінки параметрів та *p*-значення тесту Стюдента

Параметр	Оцінка	<i>p</i> -значення
α	0.4257	0.448
β	0.5849	0.205

Примітка. Розраховано автором.

Графічно результати зображено на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Вплив динаміки приросту витрат на освіту на динаміку приросту ВВП

Примітка. Побудовано автором.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.2516. Проте, зважаючи на р-значення моделі, використати її для аналізу ми не можемо.

2. Вплив динаміки приросту витрат на підготовку робочих кадрів на динаміку приросту ВВП. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta \cdot ПВПР_{t-2} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента наведено в табл. 2.6.

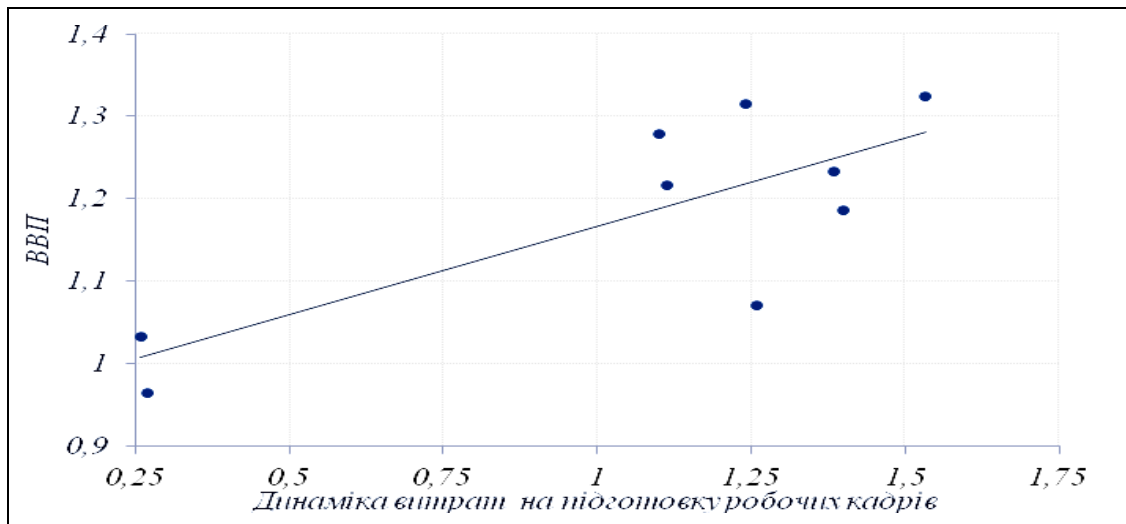
Таблиця 2.6.

Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента

Параметр	Оцінка	р-значення
α	0.94212	<0.0001
β	0.21311	0.0142

Примітка. Розраховано автором.

Графічно результати зображено на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Вплив динаміки приросту витрат на підготовку робочих кадрів на динаміку приросту ВВП

Примітка. Побудовано автором.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.6605. Ця модель є повністю коректною, тому можна використати її в аналізі. Наприклад, якщо цього року витрати на підготовку робочого персоналу зростуть на 1%, то це призведе до зростання ВВП в середньому на 0,21% через 2 роки.

3. Вплив динаміки приросту витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт на динаміку приросту ВВП. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta \cdot ПВНТ_{t-3} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента наведено в табл. 2.7.

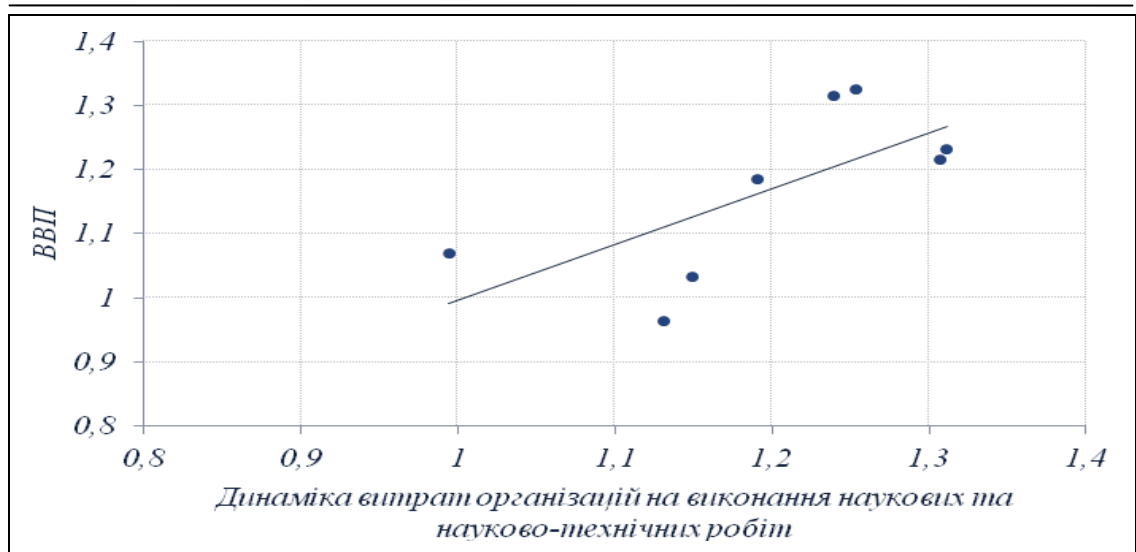
Таблиця 2.7

Оцінка параметрів та р-значення тесту Стьюдента

Параметр	Оцінка	р-значення
α	0.1303	0.7800
β	0.8665	0.0583

Примітка. Розраховано автором.

Графічно результати зображено на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Вплив динаміки приросту витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт на динаміку приросту ВВП

Примітка. Побудовано автором.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.4759. Така модель є умовно коректною (при рівні довіри 0.1), тому можемо проаналізувати результати. Якщо цього року витрати організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт зростуть на 1%, то в середньому очікується зростання ВВП на 0,87% через 3 роки.

4. Вплив динаміки приросту витрат на інноваційну діяльність на динаміку приросту ВВП зі зміщенням в 2 роки. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta \cdot ПВД_{t-2} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента наведено в табл. 2.8.

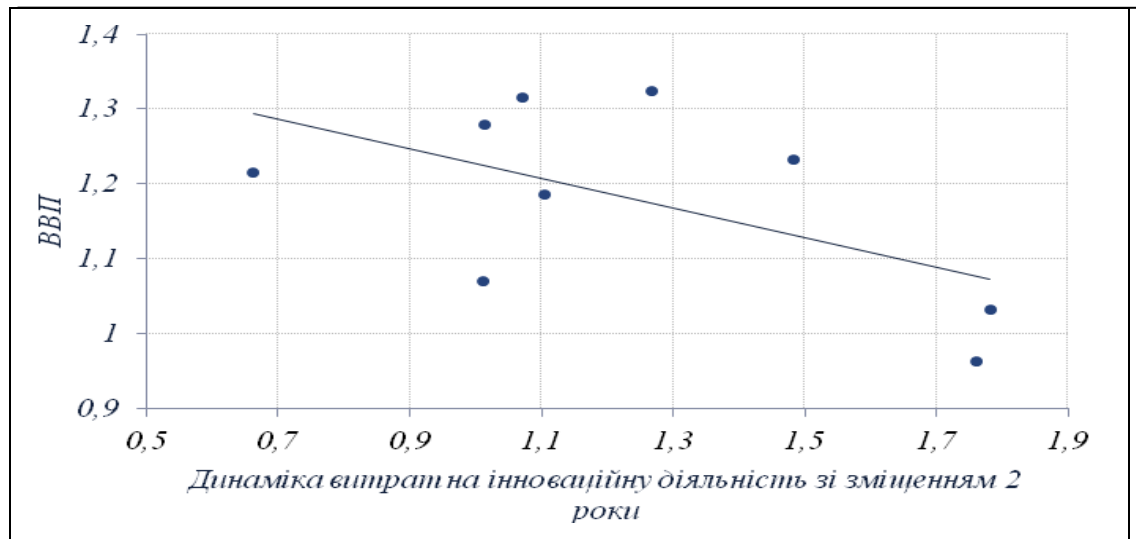
Таблиця 2.8

Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента

Параметр	Оцінка	р-значення
α	1.4000	0.000105
β	-0.1833	0.17073

Примітка. Розраховано автором.

Графічно результати зображено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Вплив динаміки приросту витрат на інноваційну діяльність на динаміку ВВП зі зміщенням в 2 роки

Примітка. Побудовано автором.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.2875. Проте, зважаючи на р-значення моделі, використати її для аналізу ми не можемо.

5. Вплив динаміки приросту витрат на інноваційну діяльність на динаміку приросту ВВП зі зміщенням в 3 роки. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta \cdot ПВІД_{t-3} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента наведено в табл. 2.9

Графічно результати зображено на рис. 2.7.

Таблиця 2.9

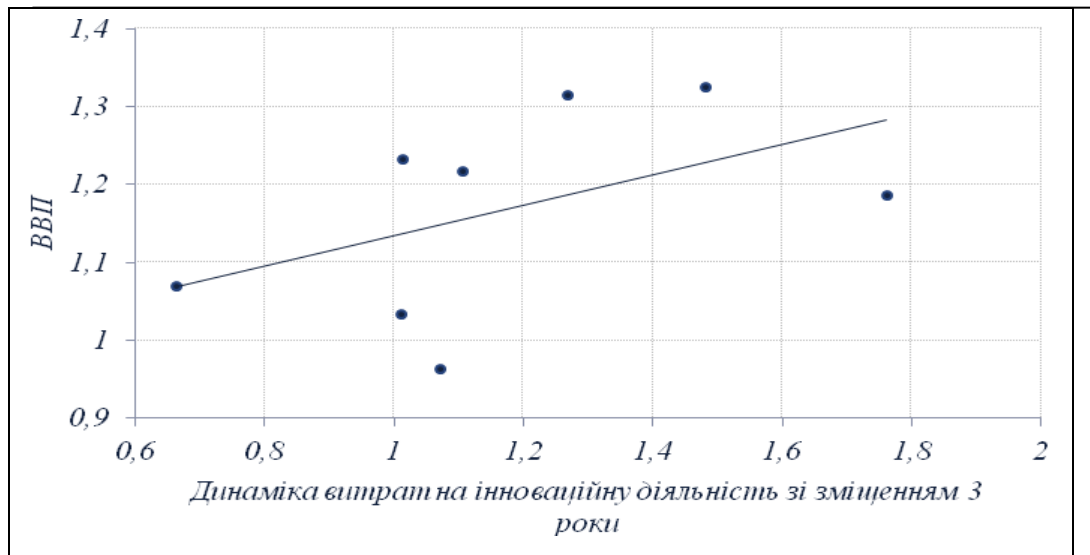
Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента

Параметр	Оцінка	р-значення
α	0.9389	0.00155
β	0.1950	0.21688

Примітка. Розраховано автором.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.2409. Проте, зважаючи на р-значення моделі, використати її для аналізу ми не можемо.

Рис.2.7. Вплив динаміки приросту витрат на інноваційну діяльність на динаміку приросту ВВП зі зміщенням в 3 роки

Примітка. Побудовано автором.

Розглянемо двофакторні моделі, в яких врахуємо вплив не кожного фактора на ВВП зокрема, а пари чинників. Серед можливих двофакторних моделей коректними та такими, в яких вплив обох чинників є істотним, виявилися лише дві. Наведемо отримані результати.

1. Вплив динаміки приросту витрат на освіту та динаміки приросту витрат на підготовку робочих кадрів на динаміку приросту ВВП. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta_1 \cdot ПВО_{t-3} + \beta_2 \cdot ПВПР_{t-2} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та p -значення тесту Стьюдента наведено в табл. 2.10.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.8245 (сильний зв'язок), а p -значення критерію Фішера становить 0.01291, тобто побудована модель є повністю коректна. Отже, при зростанні витрат на освіту на 1% в поточному році при незмінному рівні витрат на підготовку робочих кадрів в середньому ВВП зросте на 0.48% через три роки. Також при зростанні витрат на підготовку робочих кадрів на 1% та при незмінному рівні витрат на освіту можна очікувати на ріст ВВП через два роки в середньому на 0.2%.

Таблиця 2.10

Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента

Параметр	Оцінка	р-значення
α	0.3525	0.2615
β_1	0.4758	0.0830
β_2	0.2	0.0099

Примітка. Розраховано автором.

2. Вплив динаміки приросту витрат на підготовку робочих кадрів та приросту витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт на динаміку приросту ВВП. Рівняння регресії в цьому випадку матиме вигляд $ПВВП_t = \alpha + \beta_1 \cdot ПВПР_{t-2} + \beta_2 \cdot ПВНТ_{t-3} + \varepsilon_t$. Оцінки параметрів та р-значення тесту Стьюдента наведено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Оцінка параметрів та р-значення тесту Стьюдента

Параметр	Оцінка	р-значення
α	0.27894	0.3301
β_1	0.17176	0.0473
β_2	0.59055	0.0148

Примітка. Розраховано автором.

Значення коефіцієнту детермінації для моделі становить 0.8567 (сильний зв'язок), а р-значення критерію Фішера становить 0.00778, тобто так побудована модель є повністю коректна.

При зростанні витрат на підготовку робочих кадрів на 1% в поточному році при незмінному рівні витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт ВВП зросте в середньому на 0.17% через два роки. Також при зростанні витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт на 1% та при незмінному рівні витрат на підготовку робочих кадрів можна очікувати на ріст ВВП в середньому на 0.59% через три роки.

Таким чином, з виконаного нами кореляційно-регресійного аналізу залежності приросту ВВП у певний період часу від приростів інших незалежних чинників у попередні до розглянутого періоди часу можна зробити такі висновки.

Оскільки певний коефіцієнт у рівнянні множинної регресії точніше характеризують вплив відповідного чинника, у порівнянні з відповідним коефіцієнтом рівняння парної регресії, що підтверджують отримані коефіцієнти детермінації для перших з цих моделей, то при зростанні приросту витрат на освіту на 1% в поточному році при незмінному рівні приросту витрат на підготовку робочих кадрів в середньому приріст ВВП зростає на 0.48% через три роки. Також при зростанні приросту витрат на підготовку робочих кадрів на 1% та при незмінному рівні приросту витрат на освіту чи незмінному рівні приросту витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт можна очікувати на ріст приросту ВВП через два роки в середньому, відповідно, на 0.2% і 0.17% через два роки. При зростанні приросту витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт на 1% та при незмінному рівні приросту витрат на підготовку робочих кадрів можна очікувати на ріст приросту ВВП в середньому на 0.59% через три роки.

Отже, ефективна наука світового значення, збільшення високопродуктивних науковців, забезпечення сучасного технологічного інструментарію, інформаційний розвиток, доцільна організація науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, розвинута система комерціалізації наукових результатів - є чинниками розбудови інтелектуальної економіки та знаннєвого суспільства України.

2.2. Аналіз стану застосування технологій формування інтелектуальних ресурсів в Україні

Після входження України у ЄС докорінно зміниться система освіти, підвищиться якість надання освітніх послуг, ефективніше впроваджуватимуться інноваційні педагогічні системи, люди зможуть отримати якісну освіту та навчатись впродовж життя, розшириться вибір напрямів та спеціальностей в освіті, відбудеться модернізація змісту освіти, формування її згідно світових тенденцій і вимог ринку праці.

Важливою сферою реалізації прав та забезпечення рівних можливостей у отриманні якісної освіти є дошкільна освіта. Фундамент майбутньої особистості закладається ще з народження, оскільки знання, вміння та навички, які формуються у ранньому віці закладають коріння для розвитку людини, і чим вони якісні та сильніші тим впевненіше почувається людина у дорослому житті. Тому, в освітній галузі постійно відбувається пошук нових шляхів для творчого зростання дітей із врахуванням їх індивідуальних особливостей та створення можливостей для підвищення їх здоров'я і забезпечення свободи.

Навчання - це безперервний процес від народження до смерті людини, тому кожен його етап має важливі результати для життя людини і суспільства. Глобальним завданням у сфері освіти є розвиток тотальних систем навчання протягом усього життя особистості.

Основними програмами розвитку особистості з раннього віку є:

- “Скарбниця моралі”, що передбачає формування у дітей усвідомлення й обізнаності, сприйняття у внутрішній план дій і продукування назовні правил і принципів діяльності через вчинки і поведінку надбання моральних норм;
- “Впевнений старт” ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, інтегрованого, компетентнісного, діяльнісного підходів до розвитку, виховання та навчання дошкільників, тісної взаємодії навчального закладу і родини у формуванні основ їхньої елементарної життєвої компетентності перед вступом до школи;
- «Я у світі» - за допомогою програми виховується свідомість особистості, формуються у дошкільників форми самовизначення та розвивається почуття власної гідності, розширюється та поглиблюється досвід, спрямовуються зусилля на узгодженість життєво необхідних знань, умінь, здібностей дитини з її особистими потребами, бажаннями, прагненнями;
- «Українське дошкілля» - сприяє розвитку творчих здібностей дітей, їхньої уяви, самостійності у втіленні задуму, пошуку шляхів його реалізації [65].

Наступним рівнем є *загальна середня освіта* - яка проявляється через особливий підхід до кожного учня із застосуванням методики організації

навчання, які враховують пізнавальні здібності учнів, а також через факультативні курси. У старших школах, в зв'язку з профільним напрямком, вимоги та зміст освіти визначається за трьома рівнями:

- **Обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом.**
- **Профільний, зміст якого визначають програми затверджені Міністерством освіти і науки.**
- **Академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами.**
- **Здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації [65].**

Основними навчальними програмами для вивчення і формування особистості та розвитку інтелектуальних ресурсів є:

- **українська мова та література - формує комунікативну компетентність особистості, сприяє розвитку національної самосвідомості, патріотичному, морально-етичному та естетичному вихованню учнів. Збагачується внутрішній світ дитини, розвивається морально-етичний потенціал, інтелект, творчі здібності, естетичний смак;**
- **іноземна мова - сприяє до формування комунікативної компетенції, розвиток якої залежить від соціокультурних та лінгвістичних знань, умінь, навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації в новому для неї суспільстві. Розвиток міжнародних зв'язків між державами слугує передумовою для активізації знань про культурні особливості країн і народів, мова яких вивчається. Міжкультурний підхід до вивчення іноземної мови є суттєвим елементом культури народу — носія цієї мови і засобом передачі її іншим, допомагає учням пізнати духовне багатство іншого народу, краще розуміти власну культуру і культуру свого народу, підвищує рівень їхньої гуманітарної освіти, сприяє входженню у світову спільноту [65].**
- **математика - впливає на здатність учня успішно діяти в навчальних і життєвих ситуаціях і нести відповідальність за свої дії. Навчання математики в основній школі передбачає передусім формування предметної математичної**

компетентності, зокрема загально-навчальної (уміння вчитися), комунікативної (здатності грамотно формулювати і висловлювати судження), загальнокультурної та інших.

- інформатика - спрямована на формування і розвиток предметної ІКТ-компетентності та ключових основ для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві, що забезпечить готовність учнів до активної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства та спроможності стати не лише повноцінними його членами, а й творцями сучасного суспільства.

Інформаційно-комунікаційна компетентність - це здатність ефективно використовувати ІКТ у навчальній, науковій і повсякденній діяльності задля вирішення інформаційних задач. Формування ключової інформаційно-комунікаційної компетентності учнів, зміст якої є інтегративним, відбувається у результаті застосування ІКТ під час вивчення всіх предметів навчального плану, реалізації діяльнісного, особистісно - орієнтованого та компетентнісного підходів.

При ІКТ-компетентності формується здатність учня до застосування в конкретній ситуації набуті знання, уміння, навички, способи діяльності щодо добору відповідних ІКТ та їх використання для пошуку необхідних даних, їх аналізу, організації, перетворення, зберігання, передавання з дотриманням етичних і правових норм та вирішення завдань предметної галузі.

- Історія - формує в учнів почуття власної гідності за допомогою розуміння соціального і морального досвіду минулих поколінь, історії і культури України в контексті загального історичного процесу; та інші програми.

Професійно-технічна освіта - спрямована на забезпечення необхідними знаннями громадян в галузі їх професійної діяльності, а також на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації [65].

Професійно-технічна освіта має три ступені атестації:

- 1) надання всіх необхідних вмінь та навичок за скороченою програмою для певних професій;

- 2) професії різних галузей економіки та вимагає від слухачів базової загальної середньої освіти;

3) вимагає від слухачів повної загальної середньої освіти, так як це спеціальності різних галузей економіки, які потребують виконання складних виробничих операцій та продуктивних дій.

Основа розвитку інтелектуальних ресурсів відбувається через вищі навчальні заклади, які впроваджують на високому рівні освітню та наукову діяльність, шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі; забезпечують суспільний та економічний розвиток держави через формування людського капіталу; формують особистість шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; забезпечують органічне поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створюють необхідні умови для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян; відбувається налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури.

Для підвищення рівня розвитку вищої освіти державі необхідне:

- розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентнісний підхід в освіті, узгоджених з новою структурою освітньо-кваліфікаційних (освітньо - наукового) рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;
- взаємодія ВНЗ з науковими установами для забезпечення розвитку досліджень у галузі вищої освіти;
- створення нормативно-правової бази мотивації роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами, та розробці стандартів вищої освіти, надання баз практики студентам та першого робочого місця випускникам;

- розроблення системи підбору та відбору на навчання талановитої молоді, забезпечення її наукового та професійного зростання і подальшого супроводження у кар'єрному зростанні;
- подальше удосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти як передумови забезпечення рівного доступу до навчання у вищій школі;
- переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів через цільове фінансування.

Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти і підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві є пріоритетом розвитку освіти. Наступною гілкою розвитку інтелектуальних ресурсів виступає наука, що забезпечує створення інтелектуальної, конкурентоспроможної, затребуваної на ринку продукції.

За даними Державної служби статистики України у 2014 р. кількість організацій, що здійснювали наукову і науково-технічну діяльність, становила 999 одиниць (473 установи галузевий сектор та 312 установ - академічний). Чисельність фахівців з науковими ступенями докторів і кандидатів наук становила 19,1 тис. осіб (14,8 тис. осіб - кандидати економічних наук; 4,3 тис. осіб - доктори наук).

Обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні за рахунок усіх джерел у 2014 р. становив 10320,33 млн. грн., у тому числі за рахунок державного бюджету - 4057,03 млн. грн. Частка коштів державного бюджету у загальному обсязі фінансування становила 39,3%.

Наукоємність ВВП (видатки на науку за всіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2014 р. становила 0,66%, а частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-28 у ВВП становила 2,01%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії - 3,31%, Швеції - 3,3%, Данії - 3,06%, Німеччині - 2,85%, Австрії - 2,81%, Словенії - 2,59%, Франції - 2,23%,

Бельгії -2,28%; меншою - у Чорногорії, Румунії, Кіпрі, Латвії та Болгарії (від 0,38% до 0,65%) [180].

За секторами науки найбільші обсяги фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт припадали на організації галузевого і академічного секторів науки (54,3 і 31,8% відповідно), найменші - організації сектору вищої освіти (5,8%) та заводського сектору (8,1%).

Видатки на науку за рахунок загального фонду у розрізі бюджетних програм розподілені таким чином:

- 57,20% коштів витрачено на проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних розробок, виконання робіт за державними цільовими програмами, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку розвитку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності наукових бібліотек, Національна академія наук - 2336,78 млн. грн.;

- 9,90% - на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково - технічні розробки, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку технічного забезпечення наукових установ, розвитку наукової інфраструктури та об'єктів, що становлять національне надбання, Національна академія аграрних наук - 404,34 млн. грн.;

- 7,05% - на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково - технічні розробки, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, Міністерство освіти і науки - 288,02 млн. грн.;

- 5,73% - на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково - технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами у сфері профілактики і лікування хвороб людини, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку об'єктів, що становлять національне надбання, Національна академія медичних наук - 234,20 млн. грн.;

- 2,70% - на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково - технічні розробки, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку об'єктів, що становлять національне надбання; КПКВК 6551030 - 110,15 млн. грн.

Таким чином, близько 82,58% видатків на науку за рахунок загального фонду витрачено в рамках 5 бюджетних програм.

За напрямками бюджетного фінансування науки за рахунок загального фонду кошти розподілено таким чином: на дослідження і розробки (далі - ДіР) у цілому припало 89,8% від загального обсягу бюджетного фінансування науки, зокрема: фундаментальні дослідження - 58,58%, прикладні дослідження і розробки - 30,04%, дослідження і розробки за ДЦНТП - 1,05%, роботи за державним замовленням (розробки найважливіших новітніх технологій) - 0,04%, програми і проекти у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва - 0,09%; частка фінансової підтримки розвитку наукової інфраструктури становила 4,5%, інших робіт - 5,7%.

Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД) у 2014 році надав понад 6,0 тисяч грантів за підсумками експертизи понад 25 тисяч ініціативних запитів. За результатами грантових досліджень ДФФД надруковано близько 20,0 тис. публікацій.

У 2014 р. відповідно до Розпорядження Президента України "Про призначення грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених на 2014 рік" від 24.09.2014 № 1039/2014-рп було призначено 42 гранти загальним обсягом фінансування 2730,0 тис. грн., зокрема:

- докторам наук - 3 гранти по 90 тис. грн. кожний;
- докторантам - 8 грантів по 75 тис. грн. кожний;
- кандидатам наук - 31 грант по 60 тис. грн. кожний.

Загальна кількість поданих на конкурс проектів становила 201 заявку [180].

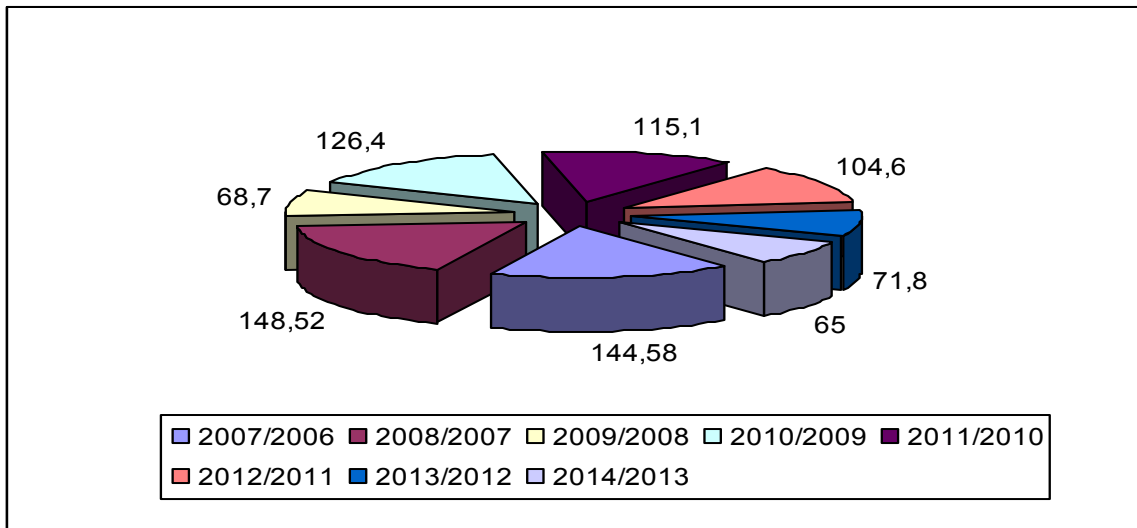
Одним із механізмів створення конкурентного науково-технічного середовища є зменшення базового фінансування наукових установ і збільшення обсягів видатків, що розподіляються на конкурсній основі для виконання науково-дослідних робіт у залежності від пріоритетності. Це дає можливість

сконцентрувати матеріальні та інтелектуальні ресурси для розв'язання стратегічних науково-технологічних проблем.

Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в усьому світі відбувається за допомогою програмно-цільових методів, при яких створюється можливість перейти від фінансування процесу до фінансування результатів і сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки в умовах економічної кризи. За допомогою даного методу здійснюється не тільки прогнозування майбутніх станів системи, а складаються конкретні програми досягнення бажаних результатів. Погоджування в рамках програм цілей і ресурсів дає можливість забезпечити максимальну ефективність досягнення цілей при раціональному використанні ресурсів.

В Україні, де державні цільові наукові та науково-технічні програми (ДЦНТП) є основною формою реалізації законодавчо визначених пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, частка їх бюджетного фінансування у загальному фінансуванні ДіР залишається незначною. Вона не перевищувала за останні роки 7,0%, а у 2013 та 2014 рр. спостерігається тенденція її різкого скорочення. У звітному році питома вага ДЦНТП у загальному обсязі фінансування ДіР становила 2,2%. Обсяг фінансування ДЦНТП у 2014 р. склав 104,5 млн. грн. (65% від видатків цього напрямку фінансування у 2013 р.) (рис. 2.8.) [180].

У 2014 р. в Україні виконувалось лише 9 державних цільових науково-технічних програм, проте у 2013 р. виконувалось 12 програм, тобто за останні 5 років загальна кількість програм зменшилась у чотири рази. Позитивним є покращення якісного складу результатів виконання ДЦНТП, суттєво зросла частка технологій, виробів, матеріалів у загальній кількості створеної науково-технічної продукції.

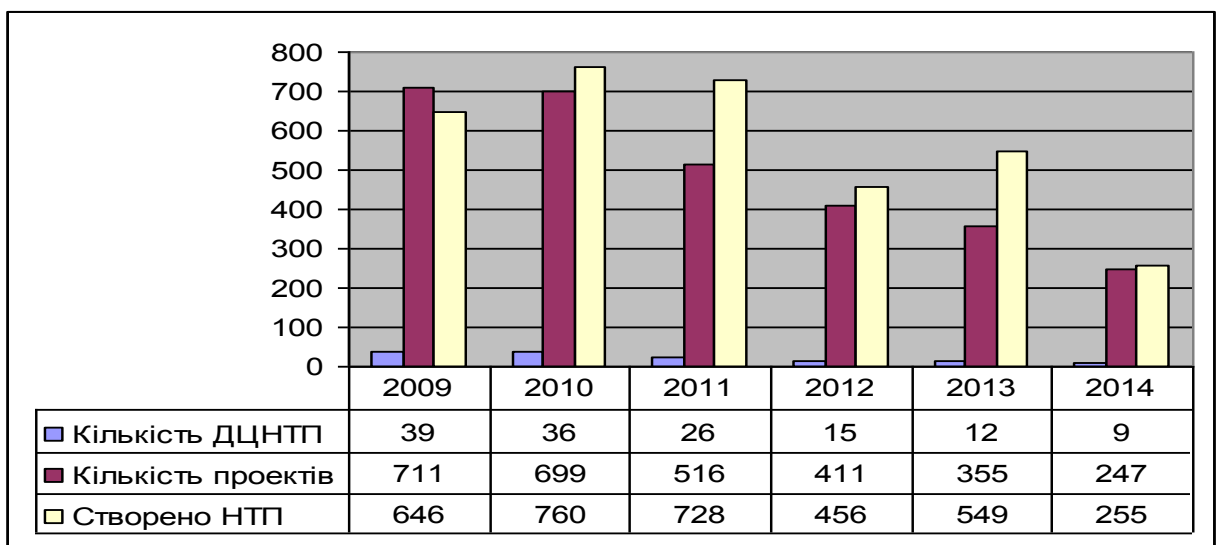

Рис. 2.8. Темпи зростання / зменшення обсягів фінансування ДЦНТП, % до попереднього року

Примітка. Розроблено автором на основі [180]

Із 239 наукових та науково-технічних проектів ДЦНТП, що виконувались у 2014 р. за кошти загального фонду, 219 (91,6%) - за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки (2013 р. - 83,1%); 20 (8,4% - за найважливішими напрямками прикладних досліджень і розробок у відповідних галузях економіки/

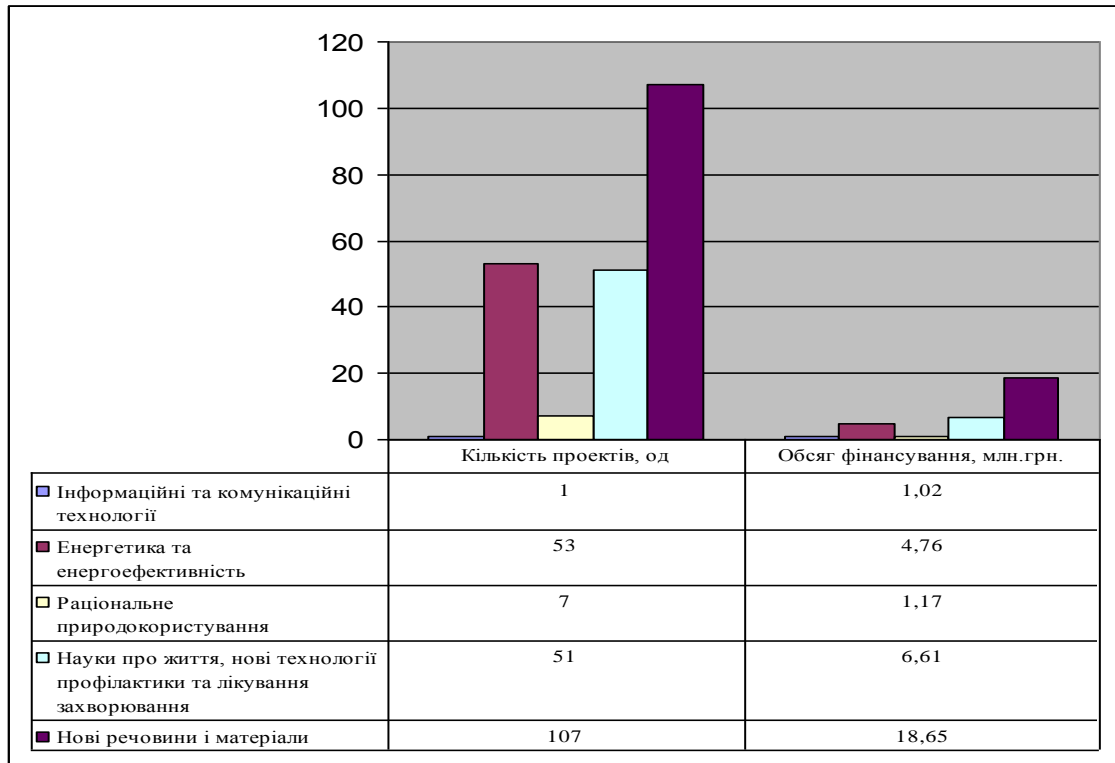
На виконання проектів за пріоритетними напрямками витрачено 75,4% (32,2 млн. грн.) від загального обсягу фінансування ДЦНТП (2013 р. - 82%; 2012 р. - 51,8%) (рис. 2.9.).

Рис. 2.9. Динаміка кількісних показників ДЦНТП у період з 2009-2014 рр.

Примітка. Розроблено автором на основі [180]

За пріоритетним напрямом "Енергетика та енергоефективність", на який спрямовано 14,8% видатків, реалізовувалося 53 науково - технічних проекти; виконавці робіт - організації НАН [180] (рис.2.10.).

Рис. 2.10. Розподіл проектів ДЦНТІ за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки

Примітка. Розроблено автором на основі [180].

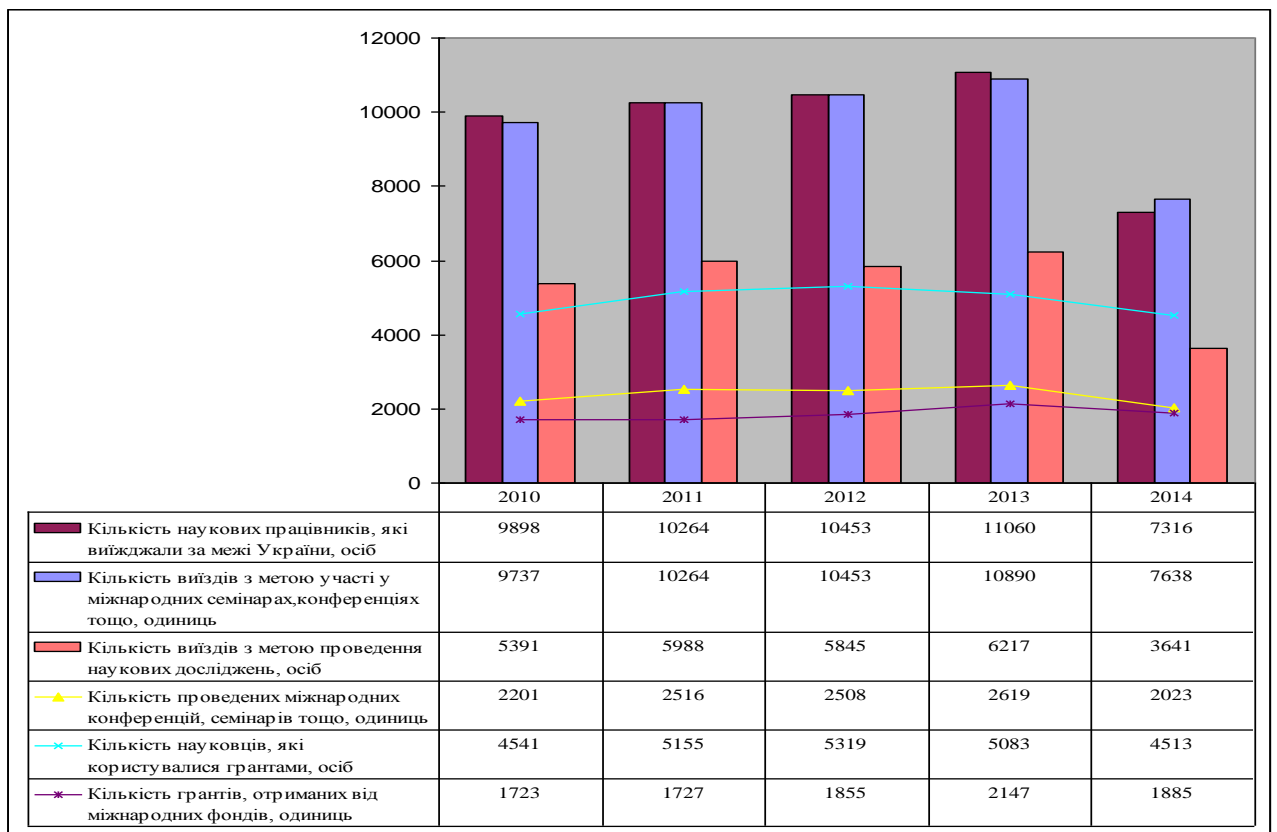
Найбільша частка проектів (майже 49% з числа тих, що реалізовувалися за пріоритетними напрямками) з обсягом фінансування 18,6 млн. грн. виконувалася за пріоритетним напрямом "Нові речовини і матеріали". При цьому 106 проектів із 107 - це розробки організацій НАН.

Науково-технічне співробітництво України та зарубіжних країн є дієвим і ефективним засобом інтеграції України в європейський, світовий економічний і технологічний простір та перспективний шлях збереження і нарощування наукового потенціалу.

За формами науково-технічного співробітництва - програми, договори та замовлення на науково-технічну продукцію, здійснюється інтеграція української науки у світовий простір.

За даними Державної служби статистики України, у 2014 р. чисельність науковців, які виїжджали за межі України з метою здійснення міжнародної співпраці, становила 7316 осіб; у т.ч. кількість науковців, які виїжджали за межі України з метою проведення наукових досліджень, становила 3641 особу. З метою участі у міжнародних семінарах, конференціях тощо було здійснено 7638 виїздів за кордон і проведено 2023 такі заходи в Україні.

Кількість грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів у 2014 р., становила 1885 од., у тому числі індивідуальних 1193, колективних - 692. Загалом число науковців, які користувалися грантами, становило 4513 осіб [180] (рис. 2.11.).

Рис. 2.11. Динаміка показників міжнародного співробітництва

Примітка. Розроблено автором на основі [180].

За даними доповіді “Людський фактор в інноваційному процесі” за 2014 р., Україна в рейтингу країн за Глобальним інноваційним індексом (ГІІ) посіла 63 місце серед 143 країн світу, набравши 36,3 бали зі 100 можливих. Для порівняння - у 2013 р. Україна посідала 71 місце серед 142 досліджуваних країн. Цього року Україна покращила свої позиції за 3 підіндексами: інституції, результати наукових досліджень і творчість.

У 2014 р. в інституціональному підіндексі Україна посідає 103 місце проти 105 місця у 2013 р. (у т. ч. за показниками “політична обстановка” - 86, “регуляторне середовище” - 90, “стан бізнес-середовища” - 122). З підіндексом “людський капітал” Україна посіла 45 місце (44 місце у 2013 р.).

При цьому за рівнем освіти у 2014 р. країна посіла 58 місце, вищої освіти - 34 місце, досліджень та розробок - 48 місце. За рівнем інфраструктури Україна на 107 місці рейтингу проти 91-го у доповіді за 2013 р..

Ринкові показники України оцінені в 45,1 балів, що вивело її у 2014 р. за цим підіндексом на 90 місце (за кредитами - 67 місце, рівнем торгівлі та конкуренції - 65, інвестиціями - 127).

За оцінкою бізнес-досвіду Україна посіла 87 місце (за кількістю працівників розумової праці - 65 місце, інноваційним зв'язками - 105, сприйняттям знань - 90). За результатами наукових досліджень Україна у 2014 р. посіла 32 позицію. У тому числі за показниками “створення знань” - 15 місце, “вплив знань” - 85, “поширення знань” - 71.

За складовою “творчість” Україна посідає 77 місце рейтингу, у том числі за показниками “нематеріальні активи” - 112 місце, “креативні товари та послуги” - 82, “онлайн творчість” - 42 [180].

Розроблення та виконання державних, галузевих, регіональних програм, комплексних планів дій за підтримки органів виконавчої влади, суспільства та громадськості має стати дієвим інструментом реалізації мети та пріоритетних завдань розвитку освіти. Для реалізації цієї мети передбачено:

1) формування вимог щодо обґрунтування необхідного фінансування та ресурсного забезпечення державних, регіональних та галузевих програм у системі освіти, контролю за їх реалізацією;

2) забезпечення виконання завдань та заходів державних цільових соціальних програм, зокрема:

- розвитку дошкільної, позашкільної та професійно-технічної освіти на період до 2017 р.;

- підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти до 2017 р.;

- впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків»;

3) відновлення дії державної програми «Вчитель»;

4) розроблення та затвердження нових державних програм, зокрема:

- превентивного виховання дітей і молоді в системі освіти України;

- забезпечення розвитку і соціалізації дітей та молоді;

- інформатизації та комп'ютеризації професійно-технічних навчальних закладів;

- моніторингу якості загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти;

- розвитку мережі освітянських бібліотек як складової інформаційного ресурсу національної освіти;

- розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 рр.;

- забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- програми «Навчальне приладдя»;

- програми «Наука в університетах» та інших.

Міжнародне співробітництво у сфері освіти покликане забезпечити інтеграцію національної системи освіти в міжнародний освітній простір і передбачає:

- укладання з іншими державами та реалізацію міжурядових та міжвідомчих угод про співробітництво в галузі освіти і науки;

- організацію освітніх і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розширення участі навчальних закладів, педагогів, науковців, учнів та студентів у різних проектах та програмах міжнародних організацій та співтовариств - програми Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне та інші;
- вивчення досвіду зарубіжних партнерів з модернізації системи освіти, зокрема вивчення системи професійного зростання в рамках концепції «Вчитися все життя» шляхом запровадження міжнародних шкіл, дискусійних майданчиків тощо;
- проведення спільних наукових досліджень з актуальних проблем розвитку освіти та інших галузей господарства;
- проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів тощо;
- навчання іноземних громадян та осіб без громадянства у вищих навчальних закладах України;
- забезпечення освітньо - культурних потреб української діаспори;
- створення міжнародної on-line-школи для учнів, де розміщуються веб - ресурси з національної історії та історії Європи, започаткування міжнародних олімпіад з історії;
- підтримку співробітництва міжнародних таборів для дітей та юнацтва;
- проведення спільних конкурсів, фестивалів, форумів тощо;
- створення міжнародних волонтерських груп з метою відновлення пам'яток культури;
- створення віртуальних програм для вчителів іноземних мов та вчителів - предметників (фізиків, математиків, хіміків тощо), що спонукає до вивчення та використання кількох мов;
- розширення мережі європейських шкіл здоров'я та європейських класів (European sections), де учні отримують можливість вивчати кілька іноземних мов тощо.

Умовою модернізації та розвитку системи освіти є її поєднання з наукою, що забезпечується: збільшенням обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку; фундаменталізацією освіти, інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, науково-дослідних установах; розвитком освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень; інноваційною освітньою діяльністю у навчальних закладах усіх типів, рівнів акредитації та форм власності; правовим захистом освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності; запровадженням наукової експертизи державних стандартів освіти, підручників, інноваційних систем навчання та виховання; залученням до наукової діяльності обдарованої молоді, педагогічних працівників; поглибленням співпраці навчальних закладів і наукових установ, залученням до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах учених; створенням науково-інформаційного простору для дітей та молоді за допомогою використання нових комунікаційно-інформаційних засобів; запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки; випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки, віднесенням їх до пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

Раціональне використання людських ресурсів, оцінка нематеріальних активів, залучення інвестиції у виробництво, забезпечення науково - технічного розвитку, підвищення ефективності та обґрунтованості соціально - економічних програм, сприяє управлінню інтелектуальними ресурсами та забезпечує конкурентоспроможність країни.

Інтелектуальні ресурси - це вирішальний фактор соціально - економічного і суспільного розвитку в цілому. Нове знання працівників та фахівців всіх галузей і сфер діяльності, втілене в техніці, технологіях, організації та управлінських рішеннях, інститутах розвитку і культурі взаємин, покликане стати джерелом сталого, прискореного, збалансованого та соціально орієнтованого економічного розвитку.

Отже, для збільшення інтелектуальних ресурсів необхідно розробити комплексну програму заходів, спрямовану на розвиток інтелектуальних ресурсів і створення передумов для їх ефективного використання. Ринкові механізми формування інтелектуальних ресурсів і їх ефективного використання в національній економіці трансформуються, утворюючи нові інструменти і технології управління, які спричинені, по-перше, сучасним рівнем розвитку світової технологічної революції, по-друге, значно загостреною конкурентною боротьбою та виникненням її нових форм.

2.3. Оцінка відтворення та використання інтелектуальних ресурсів в економіці України

В Україні пошук фінансових джерел, інвестицій відбувався в попередні роки на тлі відсутності попиту на використання знань, здібностей науковців, здатних генерувати значний продуктивний результат своєї діяльності. Проте з 2014 р. в країні спостерігаються збільшення обсягів державного замовлення за технічними спеціальностями, зокрема вдвічі за ІТ-технологіями, натомість зменшено держзамовлення юристів, економістів-міжнародників, менеджерів з маркетингу.

Уряд затвердив державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб у 2015 р.. Відповідну постанову прийнято на засіданні Кабінету Міністрів від 1 липня 2015 р. Зведений обсяг фінансування на ці цілі становить 25,3 млрд. грн., що на 6,2 % більше, ніж у 2012 р.

Так більше фахівців готуватимуть за напрямками підготовки: «інформатика», «системний аналіз», «комп'ютерні науки», «комп'ютерна інженерія», «програмна інженерія», «системна інженерія», «автоматизовані та комп'ютерно-інтегровані технології», «мікро- і наноелектроніка», «телекомунікації», «безпека інформаційних і комунікаційних систем», «система технічного захисту інформації», «управління інформаційною безпекою» тощо.

Набір бакалаврів на напрям «міжнародні відносини» зменшиться і становитиме 23,1%, «економіку і підприємництво» 11,7 %, «менеджмент» 11,1%, а також на «право». Магістрами на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр зможуть стати 40,9 тис. осіб, з них 33,9 тис. осіб за денною формою. Зростання підготовки за спеціальністю «розробка корисних копалин складає 14,5%. Порівняно з 2012 р., більше студентів за державні кошти зможуть стати магістрами за напрямками «електротехніка та електромеханіка», «машинобудування та матеріалообробка», «металургія та матеріалознавство», «інформатика та обчислювальна техніка» тощо [183].

Науково-технічні працівники та фахівці вищої кваліфікації реалізують власні інтелектуальні ресурси, творчі здібності, професійні знання, а також створюють умови щодо ефективного використання продуктивних зусиль всіх учасників виробничого процесу. Це, в результаті, дозволить використати власний інтелектуальний потенціал продуктивно та забезпечити економічне зростання на якісно новій інноваційній основі.

Сьогодні актуальними є заходи щодо посилення мотивації і стимулювання інтелектуальної праці. Підготовка висококваліфікованих та творчих особистостей, створення умов відтворення та розвитку інтелектуальних ресурсів за рахунок оновлення знань шляхом доступу до державного і приватного фінансування інноваційної діяльності є - стратегічним пріоритетом країни.

Сукупність сформованих і розвинутих продуктивних здібностей, особистих рис та мотивацій індивідів ефективно використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і, завдяки цьому, впливають на зростання доходів та національного доходу в цілому. Зважаючи на обмеженість ресурсів, слід констатувати наявність потенціалу, ідей, умінь та навичок, що становлять основу конкурентоспроможності національної економіки.

В Україні серед чинників впливу на відтворення інтелектуальних ресурсів особливе значення надається лише тим, які спрямовані на подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя, сталий розвиток довкілля та забезпечення гендерної рівності. На наш погляд, важливе значення має подолання

бідності і підвищення рівня життя населення, який визначається такими показниками, як прожитковий мінімум та рівень реальної заробітної плати (табл. 2.12).

Дані таблиці свідчать про те, що в період 2006-2014 рр. показники середньомісячної номінальної заробітної плати кожного року зростали, відповідно і зростала мінімальна заробітна плата (далі - МЗП), що на кінець 2014 р. початок 2015 р. становить 1218 грн. (01.12.2015 - 31.12.2015 становитиме 1378 грн.), проте, як бачимо, прожитковий мінімум (далі - ПМ) в період з 2006 р. до 01.01.2015 р. - 30.11.2015 р., в порівнянні з мінімальною заробітною платою, зростав, але на кінець 2015 р. на 46 грн. зменшиться з 1176 грн до 1130 грн., а у відношенні МЗП до ПМ - 121,9 %. Це свідчить про перевищення темпів зростання номінальної заробітної плати над темпами зростання цін.

Таблиця 2.12

**Співвідношення середньомісячної номінальної заробітної плати,
мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму в Україні**

Рік	Середньомісячна номінальна з/п (СНЗП), грн.	Мінімальна з/п (МЗП)		Прожитковий мінімум (ПМ), грн	МЗП до ПМ, %
		Початок дії	Розмір МЗП, грн.		
2006	1041	01.12.2006 р.	400	472	84,8
2007	1351	01.10.2007 р.	460	532	86,5
2008	1806	01.12.2008 р.	605	626	96,6
2009	1906	01.11.2009 р.	744	701	106,1
2010	2239	01.12.2010 р.	922	875	105,3
2011	2633	01.12.2011 р.	1004	953	105,4
2012	3032	01.12.2012 р.	1134	1095	103,5
2013	3275	01.01.2013 р.	1147	1108	103,5
		01.12.2013 р.	1218	1176	103,6
2014, з січня по липень	3390	16.01.2014 р.	1218	1176	103,6
2015, Закон України від 28.12.2014 р. N 80-VIII	-	01.01.2015р.- 30.11.2015 р.	1218	1176	103,6
	-	01.12.2015 р. - 31.12.2015р.	1378	1130	121,9

Примітка. Складено на основі [133].

Для України управління соціально й економічно обґрунтованого рівня МЗП має особливе значення через низку таких причин:

- законодавчо встановлений розмір МЗП передбачає його поширення на все зайняте населення;
- підвищення розміру МЗП в Україні вимагає відповідної зміни тарифних ставок, посадових окладів працюючих в усіх сферах економічної діяльності, що впливає на загальний рівень середньомісячної заробітної плати та вартість людського капіталу;
- наявність великої частини зайнятих ручною некваліфікованою працею в окремих видах економічної діяльності, зростання МЗП може вплинути на політику роботодавців щодо цієї категорії найманої робочої сили [161].

Зростання МЗП призведе до підвищення обсягів заробітної плати і до зниження зайнятості, що може проявитися у втраті роботи певною кількістю працівників та у зниженні темпів зростання зайнятості в країні, через неплатоспроможність на підприємствах та брак державного фінансування населення. Зміну мінімальної заробітної плати в Україні відображено в Додатку Е.

Підвищення рівня МЗП може призвести до низки причин виникнення побічних ефектів:

- збільшення рівня безробіття серед молоді та некваліфікованих груп працівників за рахунок збільшення періоду пошуку роботи;
- приховування заробітної плати на малих та середніх підприємствах;
- зростання інфляції в результаті збільшення сукупного попиту [147, с. 168].

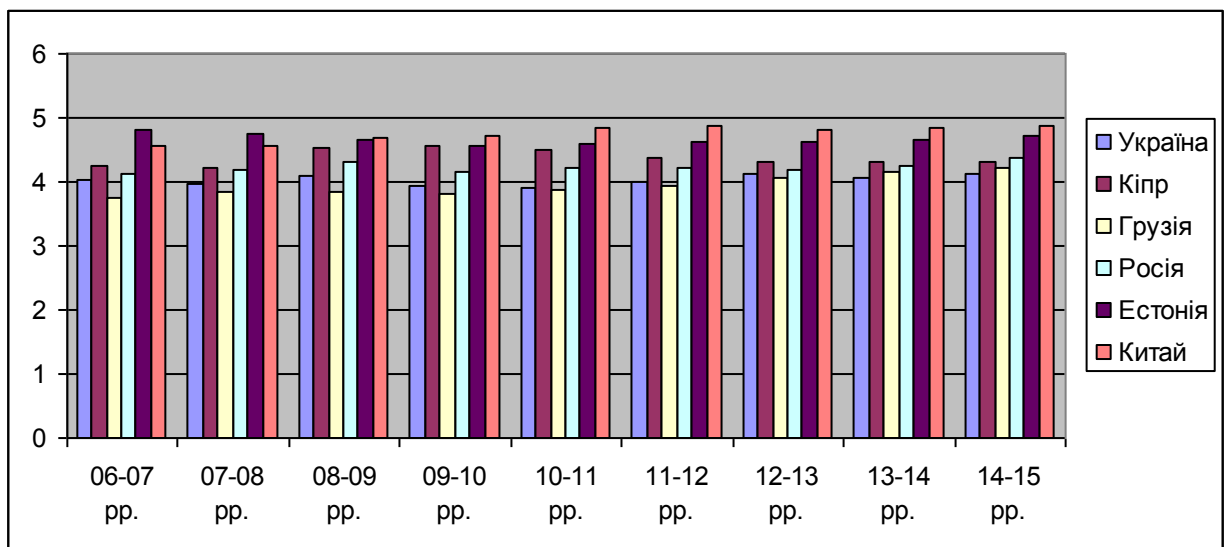
Ступінь досягнення високого рівня професійно-освітньої підготовки, добробуту та суспільного здоров'я населення визначається та вимірюється такими індикаторами, як: грамотність серед дорослого населення, сукупна частка учнів у населенні відповідного віку, ВВП в розрахунку на душу населення за паритетом купівельної спроможності, які при їх комбінації становлять індекс людського, а отже і інтелектуального розвитку.

Аналізуючи індикативні показники конкурентоспроможності країн, необхідно відзначити насамперед пріоритетне значення таких чинників, як якість

систем освіти, розвиток трудового потенціалу, технологій та бізнесу тощо, тому розглянемо найбільш цікаві моменти індексу глобальної конкурентоспроможності, який щорічно з 2004 р. складається Всесвітнім економічним форумом [182].

За результатами звіту Україна за 2014-2015 р. у рейтингу глобальної конкурентоспроможності підвищилась на 6 позицій, з 84 позиції до 76, отримавши показник 4.1 бали з 7 можливих. Аналогічну динаміку зростання позицій продемонстрували Португалія, Латвія, Македонія, Уругвай. Двійка лідерів не змінилася, порівняно з попереднім роком, Швейцарія, Сінгапур продовжують утримувати відповідно 1-ше, 2-ге місце, і 3-тє місце у 2014-2015 рр. отримує США, а найгірший показник дістався Гвінеї.

Проаналізувавши зростання позицій у рейтингу, пропонуємо розглянути динаміку показників, які Україна отримувала з 2006 р. - першого року проведених досліджень в Україні. Для порівняння оберемо такі країни, як Кіпр - найбільшого інвестора, та країну, в яку прямують понад 80% інвестицій українських компаній, Грузію - вдалий приклад проведення реформ у колишній республіці ССРСР, Естонію - члена ЄС, також колишню державу союзу та Китай - найбільш динамічний ринок світу (рис. 2.12).

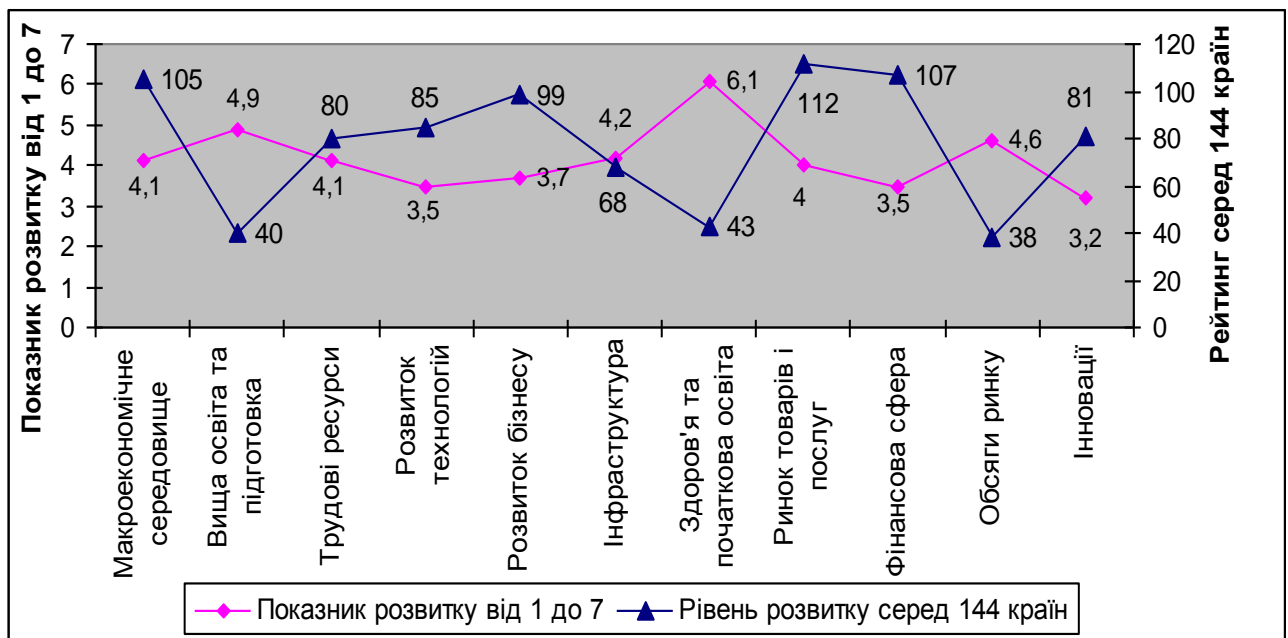

Рис.2.12. Динаміка показника індексу конкурентоспроможності 2006-2015 рр.

Примітка. Складено на основі матеріалів World Economic Forum [182].

Як бачимо, в різні періоди держави переживали ріст і падіння індексів конкурентоспроможності, Україна впродовж семи років попередньо продемонструвавши хвилю росту, а потім падіння, і у 2014-2015 рр. покращила свої позиції і закріпилася майже на тому ж самому рівні 4,14, що у 2012 р. - 4,13 в той час, як Грузія теж суттєво покращила свої показники, а в Китаї практично не було зафіксовано регресії.

На рис. 2.13 відображається стан розвитку кожної з одинадцять основних сфер життя нашої держави, за отриманим індексом розвитку, де Україна визначається високим рівнем людського потенціалу: здоров'я населення, вища і початкова освіта та підготовка займають лідерські позиції, великі обсяги ринку забезпечуються розміром держави, чисельністю населення та споживанням товарів і послуг. Гірша ситуація з інфраструктурою, технологіями, фінансами та бізнесом, впровадженням інновацій та управлінська сфера потребують ретельної уваги з боку держави [2].

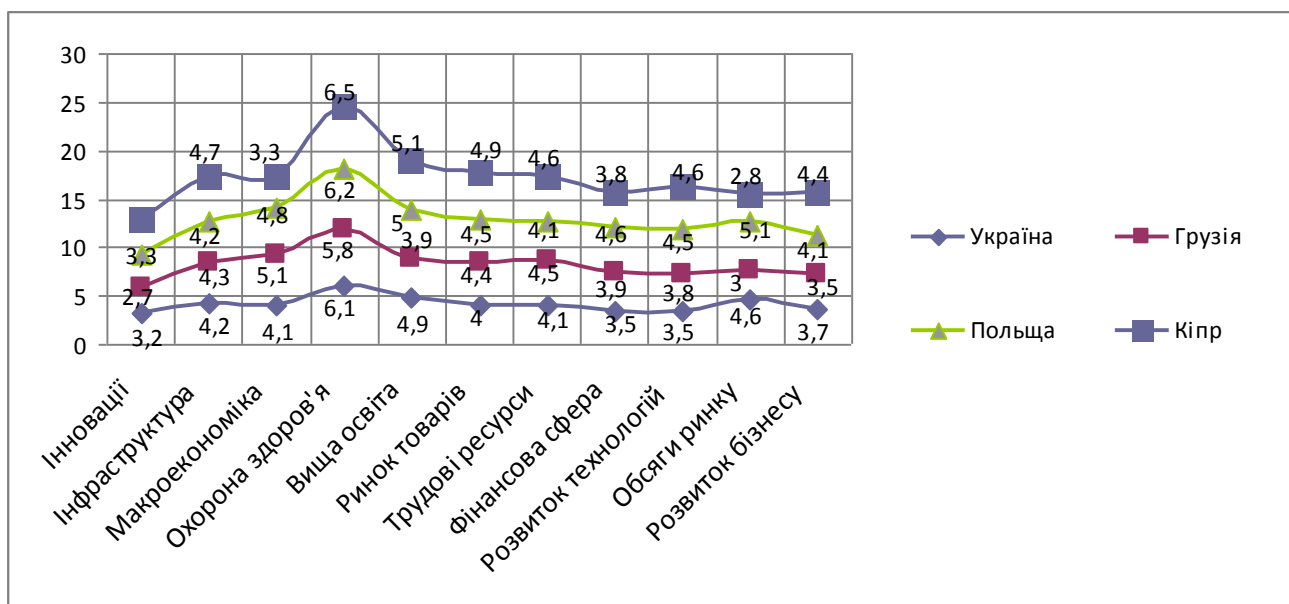
Рис. 2.13. Складові індексу конкурентоспроможності України 2014-2015 рр.

Примітка. Складено на основі матеріалів World Economic Forum [182].

Показники індексів основної групи 11 критеріїв у Грузії та Росії, а також у групі виробничо-орієнтованих кран світу, до якої належить Україна, відображено на графіку (рис. 2.14).

З усіх показників в порівнянні з Грузією найкращі показники у нашій країні лише у здоров'ї, розвитку інновацій, обсягах ринку, розвитку бізнесу та вищій освіті, а в порівнянні із Кіпром в нас краще розвинута макроекономіка та найбільші обсяги ринку. Якісні зміни у Польщі забезпечили їй лідерство серед обсягу ринку і у фінансовому забезпеченні. [2].

Рис. 2.14. Порівняння показників складових індексу конкурентоспроможності у 2014-2015 рр.

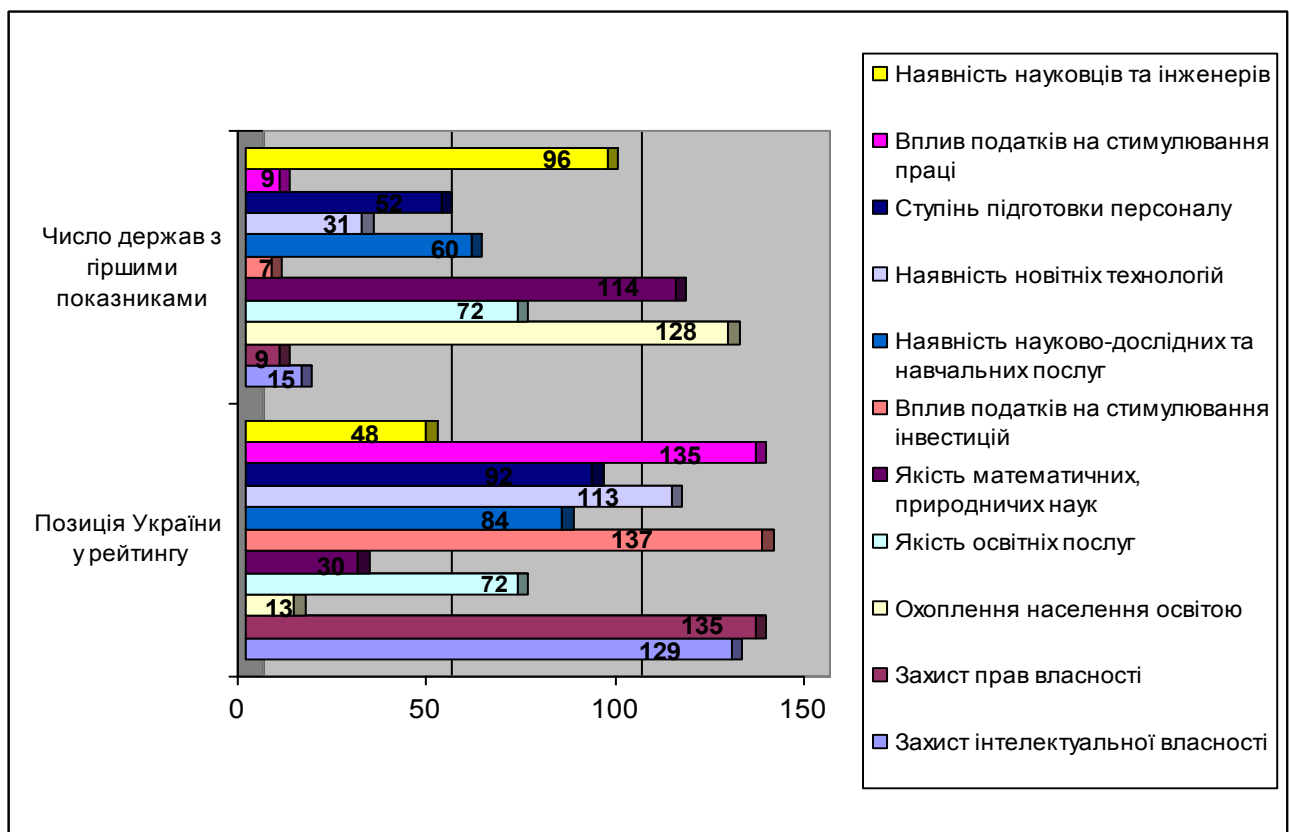
Примітка. Складено на основі матеріалів World Economic Forum [182].

Після розгляду основних показників, їхніх складових, динаміки та географії індексів конкурентоспроможності доречно ознайомитися з найбільш цікавими показниками з числа 114 досліджуваних базових категорій (рис. 2.15).

Найгірші показники стосуються захисту матеріальних та інтелектуальних прав власності, вплив податків на стимулювання праці та інвестицій. Найвищі показники в нашій країні визначають наявністю науковців та інженерів, охоплення населенням освітою, якістю викладання природничих та математичних

наук. Відсутність впровадження наукоємних технологій у виробництво та фінансування науки на належному рівні, сприяло до зниження за останній період часу якості освітніх послуг та рівня вітчизняної науки.

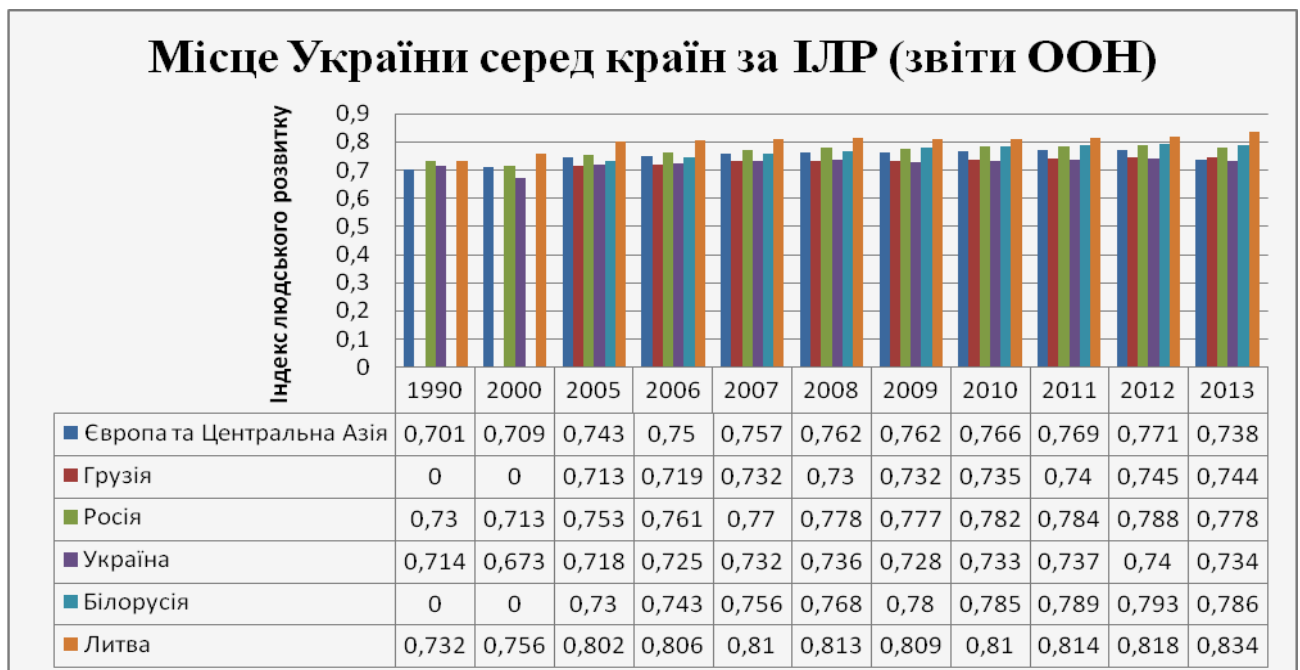
Особливої уваги заслуговує позиція України в рейтингу здатності країни до залучення талантів, тобто високоосвічених кадрів та молодих кваліфікованих спеціалістів, за якою країна посіла 130 місце з 144 та їх втримання 132 місце. На фоні розвинутої Європи, в державах якої такі індекси мають максимальне значення, шансів на утримання кадрів, які могли б у перспективі допомогти нашій країні подолати труднощі сьогодення, практично не лишається. Нашими «сусідами» за рейтингом втримання талантів є Мавританія та Алжир, які займають 131 та 133 позиції відповідно.

Рис. 2.15. Рейтинг України з 144 країн світу за окремими складовими індексу конкурентоспроможності у 2014-2015 рр.

Примітка. Складено на основі матеріалів World Economic Forum [182].

Загострення глобальних проблем, зростання загроз стандартам людського життя, його якості, посилення соціального розшарування багатьох верств суспільства на національному і міжнародному рівнях є загально визнаною причиною радикального повернення до цінностей людини у всіх сферах суспільного буття [100, с. 162]. Однак трансформаційні процеси в українському суспільстві за час державності призвели до катастрофічного зниження потенціалу людського розвитку, інтелектуального запасу України. Цю тенденцію втрати національного людського потенціалу в процесі ринкових трансформацій доцільно простежити за динамікою індексу людського розвитку (далі - ІЛР) (рис. 2.16).

Рис 2.16. Індекс розвитку людського потенціалу 2014 р. (рейтинг України)

Примітка. Розроблено автором на основі звіту ООН з розвитку людського потенціалу [181].

За останні 11 років індекси розвитку людського потенціалу в більшості держав поліпшилися (з показника 0.639 до 0.694), а 40 країн світу суттєво підвищили свої позиції в цьому рейтингу.

Найкращу динаміку розвитку в минулому році серед країн II-ї групи продемонстрував Уругвай, піднявшись на 2 сходинки у рейтингу з 52 на 50 місце,

який випередив Україну на 33 позиції, а найгірша динаміка за досліджуваним індексом належить Домініканській Республіці, яка закріпилася на 102 місці.

Незважаючи на відносний ріст індексів у 2009-2013 рр., динаміка рейтингу України навпаки погіршилася. У 2010 р. Україні належала 69 позиція, у 2011 р. - 76 з показником 0.737, в 2012 р. - 78 з показником 0.740, за минулий 2013 р. Україна посіла 83 позицію, погіршивши результат на 5 позицій, порівняно з 2012р. Згідно критеріїв досліджуваного індексу показник нашої країни за рівнем освіти та грамотності становить 0.860 (29 місце у світі), гірші показники за рівнем здоров'я та довголіття - 0.760, а найгірші за рівнем життя (економічним розвитком) - 0.615.

На момент набуття Україною незалежності ІЛР був вищий, ніж європейський та центральноазійський (0.714 проти 0.701), а сьогодні він нижчий на 0.31 (0.734 проти 0.738).

Після розпаду СРСР його республіки отримали власну економіку, якій державні керманічі мали дати раду, та в нашій країні з 1990 р. по 2000 р. відбулися деструктивні економічні процеси, які негативно відобразились на показниках індексу розвитку людського потенціалу. Як бачимо, він за 10 років обвалився (з показника 0.714 до 0.673), «перебудова», інфляції, розрив міжгалузевих зв'язків, спад промислового виробництва та безробіття в статистичних показниках стали стійкими явищами в економіці. Останнє десятиріччя, з числа усіх пострадянських республік, наша країна пережила найбільш болісно. Литва та Росія, як бачимо, мали однакові стартові позиції (0.732 та 0.730 відповідно), та модель управління державою, обрана прибалтами, в якісному плані кардинально відрізнялася від України та Росії, що відразу позначилося на індексі людського розвитку, який, навпаки, зріс за перше десятиліття до 0.756, а за наступні 5 років з показником 0.802 Литва перетнула межу категорії дуже високого індексу розвитку людського потенціалу.

Згідно з «Доповіддю про людський розвиток - 2014» ПРООН п'ятірка лідерів за досліджуваним індексом сформувалася у такому складі: Норвегія - 0.944, Австралія - 0.933, Швейцарія - 0.917, Нідерланди - 0.915 та США - 0.914, а

найгірші показники належать Нігерії - 0.337, Україні дісталось 83 місце з індексом 0.734. Щодо республік колишнього ССРСР, то найкращі показники в прибалтійських країнах, які є членами ЄС, наприклад в Естонії він становить 0.840, серед не членів ЄС найкращий індекс належить Білорусії - 0.786, найгірші показники у Таджикистану та Киргизії 0.607 та 0.628 відповідно.

Найвищий показник України - рівень освіти завжди позитивно впливав на імідж країни, адже за світовим рейтингом грамотності ми знаходимося на 29 місці, проте економічні показники, які визначають рівень життя населення (0.615 - Україна, для порівняння в Білорусії - 0.723), негативно позначаються на індексі розвитку людського потенціалу, знижуючи рейтинг нашої держави до середньостатистичних показників латиноамериканських держав.

Зважаючи на негативну динаміку рейтингу серед країн світу за досліджуваним індексом (2012 р. - 78 місце, 2013 р. - 83 місце), стає зрозумілим, що за умови погіршення якості освіти(доступності), збереження сучасного стану економіки та медицини наша країна, географічно знаходячись в Європі, надалі поступатиметься у світових рейтингах країнам з менш розвиненою економікою.

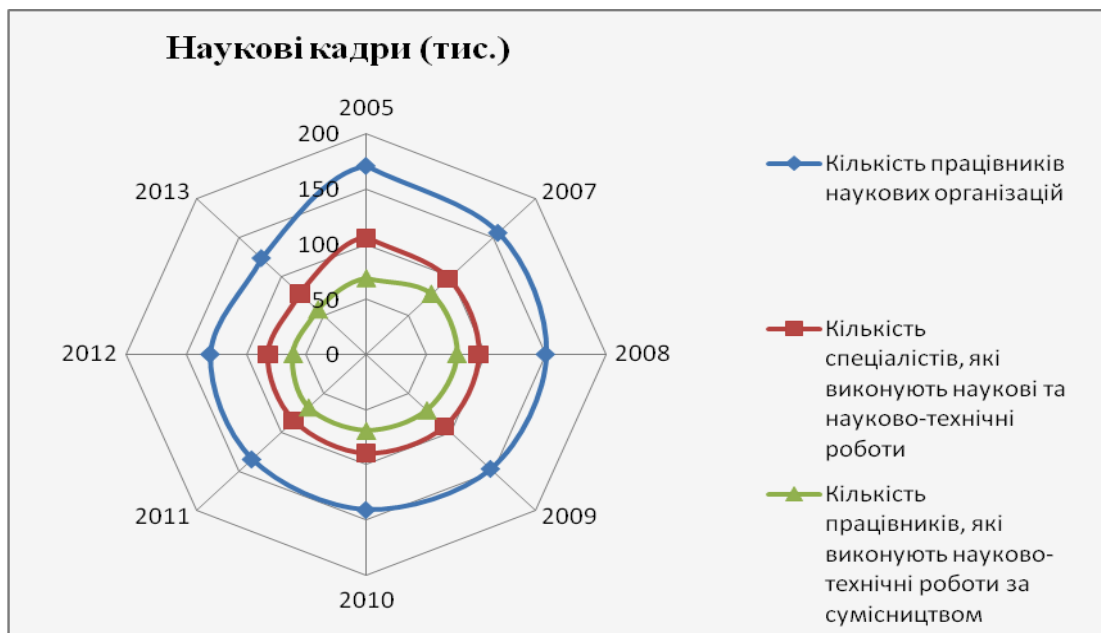
Аналіз, здійснений на основі індексів глобальної конкурентоспроможності, засвідчує фатальний вплив управлінської сфери на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, відсутність прогресу щодо якості надання освітніх послуг та рівня розвитку науки, незначне використання передових інноваційних розробок у виробництві, незахищеність майнових та інтелектуальних прав власності, відтік висококваліфікованих кадрів. Обсяги ринку, висока якість людського потенціалу, виступають єдиними перевагами над іншими країнами, що за умови структурних якісних змін в управлінській сфері здатні підвищити конкурентоздатність України [2].

В умовах науково-технічного розвитку економіка та її конкурентоспроможність найчастіше визначається тими її елементами, які найбільш тісно пов'язані з результатами науково-дослідної діяльності. У сучасній економіці за останні десятиліття сформувалися стійкі кластери, від ефективної діяльності яких у значній мірі залежить успішність функціонування національної

економіки. Ці кластери є інтелектуальними утвореннями, що визначають ефективність нарощування потенціалу інтелектуальних ресурсів суспільства. Найбільш важливе значення в інноваційній модернізації економіки країни, у відтворенні інтелектуальних ресурсів має національна інноваційна система.

Найважливішою складовою національної інноваційної системи є підсистема генерації знань, що визначається рівнем освіти, станом наукових досліджень і чисельністю наукових працівників. Саме тому розвинені країни, що орієнтуються на інноваційну модель розвитку, активно займаються пошуком шляхів накопичення наукових знань, організації науки та використання її результатів з метою нарощування своєї економічної могутності.

Відповідно до показників Державної служби статистики України чисельність працівників, які займаються науковою та науково-технічною роботою, з кожним роком зменшується (рис. 2.17).

Рис. 2.17. Чисельність працівників, які виконують наукові та науково-технічні роботи в період 2005-2013 рр.

Примітка. Побудовано автором на основі [180].

Як бачимо, кількість працівників наукових організацій у 2012 р. становила 129,9 тис. осіб, що на 6,7 тис. більше, ніж у 2013 р. Кількість спеціалістів, які

виконують наукові та науково-технічні роботи, теж знизилась у 2013 р. порівняно з попереднім на 4.1 тис., з них ступінь доктора наук мають як у 2012 р., так і 2013 р. 4,5 тис. осіб, ступінь кандидата наук у 2012-2013 рр. 15,9 тис., відповідно, знизилась кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи за сумісництвом, на 4 тис. осіб у 2013 р.[180].

На таку негативну динаміку персоналу, зайнятого дослідженнями і розробками, вплинуло зниження числа зайнятих в економіці, а також їх фінансування. Посилення привабливості науково-дослідницької праці для молодих фахівців, які отримали вищу освіту, значною мірою залежить від зміни ставлення до сфери наукових досліджень і розробок в суспільстві. Серед необхідних заходів виділимо: збільшення витрат держави на розвиток науки, висока заробітна плата за стандартами розвинених країн, створення сучасної матеріально технічної та інформаційної бази.

Важливо створювати необхідні умови для результативної наукової діяльності у вищих навчальних закладах та забезпечити створення в них конкурентоспроможних наукових груп. Позитивний вплив на формування інтелектуального ресурсу та його активне використання у відтворювальному процесі може надати створення при інститутах інноваційних підприємств і центрів трансферу наукових ідей, технологій та передового досвіду щодо їх комерціалізації.

Світова практика засвідчує, що створення інноваційних підприємств і центрів здатне забезпечити підвищення інтелектуального рівня підготовлюваних фахівців за допомогою залучення в освітній процес нового унікального обладнання, формування інтересу до творчості та новаторства. Цьому можуть сприяти довгострокові угоди інститутів з підприємствами і компаніями, створення спільних центрів колективного користування унікальним обладнанням і технологіями. Спільна інтеграційна політика держави та освітніх установ сприятиме залученню в інноваційний процес більшої кількості учасників з наукових і інститутських колективів, державної влади, бізнесу та громадських

інститутів, що дозволить забезпечити масове інноваційне оновлення соціально-економічного та суспільного розвитку в цілому.

Ефективну конкурентоспроможну економіку зможуть будувати лише ті країни, в яких створюються робочі місця, що потребують високого рівня знань, тобто інтелектуальний ресурс є основою динамічного зростання економіки і науково-технічного прогресу держави. Нагромадження інтелектуального потенціалу України неможливе без активного втручання держави. Для «оздоровлення» ситуації, що склалася з його збереження та розвитком, необхідно розробити загальнодержавну програму підтримки і розвитку інтелектуального потенціалу держави та визначити пріоритетне фінансування науки і адекватну ціну інтелектуальної праці.

Прискорений розвиток інтелектуального потенціалу суспільства передбачає здійснення державної політики на ринку праці для підтримки зайнятості та підвищення мобільності робочої сили, створення нових робочих місць у наукомістких галузях національної економіки та поліпшення системи професійного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів та підвищення їх кваліфікації, вдосконалення системи професійної орієнтації молоді і підвищення рівня її конкурентоспроможності на ринку праці, розвиток дистанційної освіти.

Найвищим досягненням кожного суспільства є його інтелект, який керує розвитком людства. У сучасному світі інтелектуальна діяльність набуває більшого значення в найрізноманітніших сферах людської діяльності. Для збереження та розвитку наукового потенціалу України слід докорінно поліпшити фінансування і матеріально-технічне постачання наукових закладів, в результаті, це сприятиме підвищенню рівня ефективності загального інтелектуального потенціалу України [59].

Отже, формування та ефективне використання інтелектуальних ресурсів вимагає створення найбільш сприятливих зовнішніх і внутрішніх умов, що матимуть позитивний вплив на підвищення ролі інтелектуальних ресурсів у соціально економічному розвитку суспільства за допомогою створення відповідного макроекономічного середовища. Традиційно, центральні ланки

макроекономічного середовища складають економічна політика держави і рівень управління соціально-економічними процесами через податкову, бюджетну, кредитну політику, поєднання ринкових та державних регуляторів, ринкових і адміністративних інститутів та механізмів.

Висновки до розділу II

Дослідження особливостей управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України дозволяє зробити такі висновки:

1. На основі стану використання інтелектуальних ресурсів, виявлено такі тенденції: відтік наукових кадрів; зниження людського ресурсного потенціалу; низький рівень продуктивності праці; кризові явища та заворушення в державі; суперечності між трансформацією власності і соціально-трудовими відносинами; обмеженість ресурсів, які необхідні для забезпечення розвитку та структурних змін в економіці держави.

2. Проведено статистичний аналіз формування інтелектуальних ресурсів, що дозволило сформулювати такі стратегічні загрози для України: втрата спадковості поколінь висококваліфікованих фахівців у виробничому секторі; унеможливлення реалізації стратегії інноваційного розвитку країни; відтік мізків, що формуються, спричиняючи загрозу неспроможності відтворення стратегічного інтелектуального ресурсу.

3. Розроблені моделі регресійного аналізу дозволяє стверджувати, що для ефективного розвитку ІР та розбудови інтелектуально-інноваційного потенціалу держави необхідно вирішувати наступні завдання: реалізація стратегії випереджального розвитку, що сприятиме зростанню ВВП та подоланню бідності; освоєння інноваційної моделі розвитку, що значно підвищить конкурентоспроможність економіки та утвердження України як високотехнологічної держави з креативним людським капіталом, духовно-інтелектуальним потенціалом народу; впровадження належної соціальної політики та ефективного захисту інтелекту нації.

4. Економетричний аналіз рівня підготовки кадрів та залучення наукових та інноваційних методів роботи на ВВП України за період з 2002 по 2013 рр. свідчить, що при зростанні витрат на підготовку робочого персоналу на 1% в 2013 р. при незмінному рівні витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт ВВП зросте в середньому на 0.17% у 2016 р., а при зростанні витрат організацій на виконання наукових та науково-технічних робіт

на 1% та при незмінному рівні витрат на підготовку робочого персоналу можна очікувати на ріст ВВП у 2017 р. в середньому на 0.59%.

5. Технології управління інтелектуальними ресурсами передбачають поєднання відповідних методів управління та інструментів, які забезпечать ефективну реалізацію функцій інтелектуального ресурсу та досягнення окреслених цілей. Основними технологіями управління ІР є освіта (від дошкільної освіти до вищої) та наука. Застосування технологій управління ІР відбувається через різні соціальні державні програми від дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти і науки, що відіграють провідну роль у розподілі ресурсів, визначають напрями розвитку і змінюють економічну структуру господарського механізму.

6. Умовою модернізації та розвитку системи освіти є її поєднання з наукою, що забезпечується: збільшенням обсягів фінансування; правовим захистом освітніх інновацій; залученням до наукової діяльності обдарованої молоді, педагогічних працівників; поглибленням співпраці навчальних закладів і наукових установ; створенням науково-інформаційного простору для дітей та молоді; запровадженням цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки; випереджальним розвитком педагогічної та психологічної науки.

7. Статистичний аналіз обсягів фінансування ДЦНТП дозволяє встановити, що для збільшення інтелектуальних ресурсів, необхідно розробити комплексну програму заходів, спрямовану на розвиток ІР і створення передумов для їх ефективного використання.

8. Індикаторами показників досягнення високого рівня професійно-освітньої підготовки, добробуту та суспільного здоров'я населення є: грамотність серед дорослого населення, сукупна частка учнів у населенні відповідного віку, ВВП в розрахунку на душу населення за паритетом купівельної спроможності, які при їх комбінації становлять індекс людського, тобто інтелектуального розвитку.

9. Позитивний вплив на формування ІР та його активне використання у відтворювальному процесі може надати створення при інститутах інноваційних підприємств і центрів трансферу наукових ідей, технологій, що підвищить

інтелектуальний рівень фахівців за допомогою залучення в освітній процес нового унікального обладнання, формування інтересу до творчості та новаторства.

Основні висновки, пропозиції і результати, отримані у процесі роботи над другим розділом дисертаційного дослідження, опубліковано у працях [83; 87; 98; 99;].

РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів та рекомендації Україні

Покращення конкурентоспроможності економіки України за умов формування і використання інтелектуальних ресурсів є основною метою країни. З цього приводу актуальним є вивчення зарубіжного досвіду в організації управління формування і використання інтелектуальних ресурсів.

Мета цього підрозділу полягає у вивченні зарубіжного досвіду управління інтелектуальними ресурсами і розробленні рекомендацій щодо можливостей його застосування в Україні.

До актуальних проблем організації управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в Україні у порівнянні із зарубіжними країнами належать:

- удосконалення нормативно-правової бази щодо формування та використання інтелектуальних ресурсів;
- поліпшення фінансового забезпечення розвитку інтелектуальних ресурсів через організацію ендаумент-фондів;
- посилення захисту інтелектуальної власності;
- розвиток технологічного переоснащення наукомістких галузей виробництва;
- формування «мозкових центрів» та посилення їх взаємодії з органами державної влади.

Проаналізуємо ці проблеми через призму зарубіжного досвіду:

1) розвиток інноваційної діяльності США перебуває на якісно високому рівні, оскільки проблема підвищення конкурентоспроможності в усьому розмаїтті її аспектів постійно знаходиться в центрі уваги державних діячів і ділових кіл. Сьогодні якість влади, лідерство та управління є найважливішими чинниками

конкурентоспроможності країни. Прикладом може бути практично вся Скандинавія, яка своїм високим рейтингом конкурентоспроможності кидає виклик усталеному стереотипу, що країни з високими податками і надзвичайно розвиненою системою соціального забезпечення (тобто з високим соціальним навантаженням на бюджет), країни так званого соціального капіталізму, не можуть бути конкурентоспроможними [109].

Головною конкурентною перевагою Скандинавських країн є висока якість політичного й макроекономічного управління, що забезпечує соціальну згуртованість населення, стабільність і передбачуваність бізнес-середовища, низький рівень інфляції та профіцит держбюджету, низький рівень корупції, сприятливий ґрунт для динамічного зростання інновацій і малого бізнесу, пріоритетного розвитку науки та освіти [52].

Від ефективного використання ІР значною мірою залежить і конкурентоспроможність країни на світових ринках. Наявність значної кількості добре підготовлених інтелектуальних ресурсів є однією з конкурентних переваг України. Позитивною тенденцією розвитку інноваційної системи в нашій державі є якісна зміна освіти, оскільки студентів навчають мислити і діяти категоріями інноватики, пристосовуючи принципи академічності та методичної практичності, які можна реалізувати через кооперацію науковців та освітян, спроможних сформувати сучасні знання та навички. Досягти цього можливо застосовуючи новітні освітні технології - інтеграцію потенціалу академічної науки та вищої школи.

Негативними тенденціями є: відсутність фінансування наукових розробок, обмеженість попиту на наукові розробки з боку реального сектору економіки, корупція та відсутність державної підтримки інноваційної сфери. Проте спостерігаються і позитивні зрушення - збільшення частки фінансування інноваційних проектів з місцевих бюджетів, якісні зміни в освіті (опанування студентами категорій інноватики), створення ресурсозберігаючих технологій.

Створення нових знань у сфері науково-технічної діяльності забезпечить формування передових науково-технічних розробок та їх інноваційне використання у майбутньому.

Загальносвітове зміцнення системи охорони інтелектуальної власності, а також прийняття законодавства, що забезпечить поліпшення процесу передачі технологій, - це додаткові фактори, які сприяють збільшенню патентування в навчальних установах різних країн світу. Наприклад, у США до 1980 року результати НДДКР фінансованих з держбюджету, були федеральною власністю. Це не створювало у науковців та інженерів, що працюють у державних університетах і лабораторіях або одержують фінансову підтримку від держави, особливої зацікавленості в трансфері технологій. Загострення конкуренції на світовому ринку й погіршення торговельного балансу США змусили конгрес піти на зміну чинного законодавства та прийняття низки нових федеральних законів, таких як [35; 69; 126; 158]:

1. Bayh-Dole Act, що передбачає передачу права власності від держави університетам (неприбутковим організаціям) на результати НДДКР, які були зроблені при фінансовій підтримці уряду, та надає право цим університетам патентувати винаходи і надавати ліцензії.

2. Stevenson-Wydler Act, активізував участь лабораторій у процесах науково-технічної кооперації із промисловістю за рахунок поширення інформації про отримані в них наукові результати.

3. Federal Technology Transfer Act, який визначав порядок передачі технологій у федеральних лабораторій, що перебували в оперативному управлінні уряду.

4. National Competitiveness Act, який був націлений на підтримку національної конкурентоспроможності державних лабораторій під керуванням неурядових контрактерів (університетів і промислових фірм).

Це законодавство ефективно сприяло інноваційному розвитку держави внаслідок збільшення кількості ліцензій, які стали надавати університети приватним фірмам та компаніям. Два останніх закони визначили порядок

укладання ліцензійних угод і поділу роялті федеральними лабораторіями під час проведення спільних проектів з представниками промисловості та бізнесу.

Для інноваційного розвитку нашої держави необхідно на прикладі зарубіжних країн, по перше, збільшити фінансування науки та виконання науково-дослідних робіт; по-друге, оновлення технологічної бази; по-третє, державна підтримка інноваційної сфери через систему прийняття законів та внесення доповнень до існуючих.

2) проблема фінансування наукової та соціальної сфери не дає можливості Україні повноцінно конкурувати на світовому ринку. На Заході для вирішення цієї проблеми були створені ендаументи або ендаумент-фонди (endowment fund), які функціонують десятками років і є успішними інструментами фінансування соціальної, освітньої та наукових сфер.

В США основним документом, що регулює діяльність ендаумент-фондів є Уніфікований закон про інституціональні фонди (The Uniform Management of Institutional Funds Act (UMIFA) - 1972 р.); в новій редакції це «The Uniform Prudent Management of Institutional Funds Act (UPMIFA)» - 2006 р.. Як визначено в UPMIFA, ендаумент - фонд - це інституціональний фонд, який не повністю використовується інститутом для фінансування поточної діяльності за договором дарування (пожертвування). Фонд створюється інститутом виключно в благодійних цілях. За рахунок коштів таких фондів створюються і функціонують університети, лікарні, бібліотеки, музеї, театри, екологічні та спортивні організації. На нашу думку, ендаументи - це ринковий механізм фінансування важливих соціальних проектів.

За кордоном ендаументи створювались, перш за все, для підтримки вищих навчальних закладів. Саме для цієї сфери накопичували найбільше коштів. Основний капітал ендаумента Гарвардського університету становить більше \$25 млрд., Уельського - \$15 млрд., Принстонського і Стенфордського університетів - більше \$10 млрд.

Як саме формуються ендаумент - фонд? Наприклад, капітал Гарвардського університету сформувався за рахунок різних подарунків, вкладів, які включають

землі та нерухомість, цінні папери і грошові кошти. Спочатку сам Джон Гарвард подарував Гарвардському університету значну грошову суму, проте свій перший внесок ендаумент - фонд отримав у вигляді земельної ділянки від випускників університету в 1649 р.

В університеті Чикаго ендаумент-фонд розпочав свою діяльність від вкладу Рокфеллера. Університет Стенфорда був заснований залізничним магнатом, який подарував 3 тис. гектарів землі. Проте, найбільшу частку в формуванні і постійному поповненні ендаумент-фондів університетів в США займають саме вклади і подарунки випускників.

За період 2006-2008 рр. в Росії було створено 60% усіх фондів. Сьогодні ендаументи створені при більшості навчальних закладів, музеях, театрах, бібліотеках - всього 110 фондів. Найбільші університетські ендаументи - це Сколтех (розмір фонду 4,7 млрд. руб), фонд МДІМВ (розмір фонду 1,0 млрд. руб., один із засновників фонду асоціація випускників, серед меценатів багато фізичних осіб), фонд Санкт - Петербурзького державного університету (розмір фонду 0,7 млрд. руб) та ін. [168].

Основні переваги ендаумент-фонду для освітнього закладу полягають у:

- залученні приватних інвестицій в освіту;
- недоторканості створеного цільового капіталу, витрачання тільки отриманих доходів від управління цільовим капіталом;
- можливості фінансування широкого переліку напрямів ;
- придбанні освітньою установою при наявності ендаумент-фонду переваг в отриманні більш високих державних статусів;
- підвищенні ефективності управління майном освітньої установи;
- прозорій і більш зрозумілій структурі для меценатів;
- зручному механізмі для піклувальників стосовно збору пожертвувань і контролю за витрачанням коштів ендаументу;
- податкових пільгах.

В Україні, до 2014 р. таке поняття як «ендаумент - фонд» не набуло поширення, створювались благодійні організації. На нашу думку, «ендаумент -

фонд» та «благодійна організація» це дві різні структури, які мають неоднакове цільове призначення. Відмінністю ендаумента від звичайних пожертвувань є цільовий характер діяльності - розвиток освіти і науки.

Світовий досвід, загалом позитивний, переконливо засвідчив важливість ендаументів як одного зі стратегічних механізмів фінансування діяльності та розвитку системи вищої освіти. Це зумовлює актуальність визначення засад та перспектив їх створення в Україні. Наразі де-юре їх в Україні не існує, хоча спроби створення, незважаючи на відсутність правової бази, є. Зокрема, при Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Т. Шевченка започатковано Фонд розвитку.

Основними джерелами формування ендаумент-фондів університетів, на наш погляд, можуть бути:

- внески, пожертвування від благодійних і некомерційних організацій;
- внески випускників;
- майно, що знаходиться на балансі інститутів, та доходи від його використання (оренда приміщень);
- пожертвування від корпоративного сектору.

Можливі проблеми при формуванні ендаументів в Україні:

- проблеми управління засобами ендаумент-фондів при створеній структурі і організаційно-правових формах освітньої діяльності;
- відсутність підготовлених кадрів працівників ендаументів;
- введення ендаументу внесе значні корективи в податкову систему.

Підприємці готові «пожертвувати», але на основі звільнення від податків, і це може зруйнувати систему сплати податків.

Фінансування соціальної сфери, благодійності, науки і освіти в Україні в майбутньому може здійснюватись на основі створення ендаумент-фондів, тому, безумовно, необхідна розробка Закону України «Про ендаументи».

3) дотримуючись прикладу законодавчих змін у США наприкінці 1990 рр. років, інші країни світу реформували правила фінансування досліджень і закони зайнятості для того, щоб дозволити дослідницьким інститутам реєструвати,

володіти й ліцензувати інтелектуальну власність, створену за допомогою коштів, виділених на дослідження урядом. В Австрії, Данії, Німеччині та Японії основним наслідком цих змін було скасування так званих „професорських привілеїв”, які надавали вченим право володіти патентами.

Право власності було передано університетам, тоді як винахідники із числа науковців одержували в обмін частку доходів від роялті. У Канаді, де в різних провінціях діють різні норми, що регулюють власність університетів на інтелектуальну власність, здійснено узгодження політики стосовно НДДКР, фінансованих за рахунок федеральних коштів уряду на контрактній основі [103].

В Ірландії й Франції, де установи зазвичай (але не завжди) зберігають право власності за собою, уряд вибрав шлях надання установам інструкцій з управління інтелектуальною власністю для стимулювання більш послідовної практики. Зокрема, у Франції в межах реалізації національної технологічної політики в 1983р. у Національному центрі наукових досліджень був створений підрозділ, який відповідав за практичне використання результатів НДДКР та повинен був забезпечити ефективне співробітництво науковців і промислових підприємств. Проте його діяльність виявилася неефективною.

Згідно з новим підходом було створено спільні лабораторії з промисловими компаніями на принципах рівноправного партнерства, де науковці проводили дослідження, а представники промисловості відповідали за розробки та їхнє впровадження. Фінансування таких досліджень здійснювалося спільно державою та фірмами.

Зазначені реформи не обмежуються лише США, Канадою і країнами Європи. Наприклад, у Росії в 2009 р. був прийнятий федеральний закон № 217 ФЗ “Про внесення змін в окремі законодавчі акти РФ з питань створення науково-освітніми закладами державних структур в цілях практичного застосування результатів інтелектуальної діяльності ” [53], який надав право науково-дослідним інститутам і вищим навчальним закладам створювати спільні підприємства та господарські товариства. Цей закон став великим кроком вперед на інноваційному шляху розвитку Росії. Університети та інститути, в яких зароджуються технології (на

рівні фундаментальних і прикладних досліджень) отримали можливість комерціалізувати їхній накопичений інноваційний потенціал. Тепер університети та інститути можуть створювати підприємства, вносячи в статутний капітал не лише гроші, устаткування, а й права на використання об'єктів інтелектуальної власності, які знаходяться на їхньому балансі, а також долучати інші приватні особи до складу засновників за умови, що частка університету(інституту) в акціонерному товаристві повинна складати не менше 25% статутного капіталу, в товаристві з обмеженою відповідальністю - 1/3 і за умови, що основна діяльність цього товариства буде спрямована на впровадження результатів НДДКР [31; 76]. Китай також, використовуючи світовий досвід, провів законодавчі реформи, що дозволяють університетам охороняти і використовувати їхню інтелектуальну власність.

Науковим та освітнім закладам нашої держави необхідно дати право самостійно реєструвати та ліцензувати інтелектуальну власність, створену за допомогою коштів, які виділяє уряд. А уряду держави потрібно лише надавати інструкції з правильності керування інтелектуальною власністю для стимулювання залучення більшої кількості наукових центрів.

4) Підвищення конкурентоспроможності національної економіки можливе лише завдяки її технологічному переоснащенню та підйому наукомістких галузей виробництва, що створюють високу додану вартість. Важливу роль у цьому процесі відіграє трансфер технологій, який став найприбутковішою статтею експорту таких країн, як США, Японія, Фінляндія, Ізраїль, Великобританія та є дієвим механізмом сприяння поширенню торгівлі, міжнародному науково-технічному співробітництву.

Розробка нової технології або нового технологічного процесу надає країнам тимчасову перевагу в боротьбі за експортні ринки, що буде діяти доти, поки іншими країнами не буде подоланий цей технологічний розрив.

Тобто, чим вищий науково - технічний рівень країни та ступінь розвитку системи охорони інтелектуальної власності, тим більше нових товарів і технологій вона експортує, забезпечуючи лідерство за всіма складовими

конкурентоспроможності. Науково - технологічне лідерство на міжнародному рівні проявляється в розширеному експорті науково - технічних і інформаційних результатів (ліцензій, патентів), у нарощуванні вивозу готової продукції, у розширенні сфер науково - технічної та технологічної кооперації, забезпеченні високого рівня технологічного потенціалу [69; 126; 158].

За Європейським інноваційним таблом (ЄІТ), Україна знаходиться в останній за рівнем інновативності четвертій групі - «країни, що рухаються навздогін» - зі значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина - 0,24, Росія - 0,23, Україна - 0,23, Латвія - 0,22, Польща - 0,21, Хорватія, Греція - 0,20, Болгарія - 0,19, Румунія - 0,16, Туреччина - 0,08. У порівнянні з іншими країнами ЄС, відставання України становить: від «країн-лідерів» - приблизно у 3 рази (Швеція - 0,68), від «країн-послідовників» - у 2 рази (Великобританія - 0,48), від країн «помірні інноватори» - в 1,6 рази (Норвегія - 0,35) [182].

Поділ країн за допомогою індикатора інноваційного розвитку визначає, наскільки економічне зростання країни базується на інноваціях. В термінах ЄІТ інновації включають показники технологічних дифузій, показники поширення нових знань і ступінь використання інформаційних технологій. Для ефективного переміщення України сходами інноваційного розвитку необхідно докласти величезних зусиль, ресурсів, політичної волі і високої мобілізованості суспільства.

Попри всі втрати попередніх років, науковий потенціал України ще не перейшов критичної межі, після якої його нарощування і використання може стати доволі проблематичним, тому країна все ще може реально спиратися на можливості вітчизняної науки при розбудові нової економіки. Для цього необхідно сформулювати чітку і зрозумілу всім державну політику та наполегливо і послідовно її реалізувати.

5) У сучасному суспільстві загальнонаціональний інтелектуальний ресурс виступає головним чинником розвитку, що впливає на конкурентоспроможність економічних систем. Тому соціально-політичні зміни в будь-якій країні потребують послуг незалежних інформаційно-аналітичних центрів (мозковий

центр), функцією яких є задоволення потреб держави в акумуляції її інтелектуального ресурсу. Мозковий центр - це некомерційні, незалежні науково-дослідні інститути, створенні для проведення досліджень і набуття об'єктивних знань, метою яких є розробка відповідних механізмів, що впливають на громадську думку і державну політику.

Наприкінці ХХ ст. у США виник новий суспільно-політичний феномен - «фабрика думки» як реакція науково-політичних кіл на зміни у сфері світової економіки та міжнародної безпеки. Його особливостями в організації наукової діяльності є: формування експертного складу за контрактом; наявність державних і корпоративних замовників; просування на ринок наукових досліджень; зв'язок з найбільшими освітніми університетами та інститутами (табл. 3.1.).

Завданнями класичної «фабрики думки» є розробка перспективних проєктів, концепцій, тактичних та стратегічних розробок, надання консультаційних послуг державно-політичним структурам і потужним транснаціональним компаніям. Основним призначенням «фабрики думки» є інтелектуальний супровід ухвалення управлінських рішень.

З початком 1990-х рр. в розвитку американської політичної думки почалась криза, пов'язана із загальносистемним зрушенням в міжнародних відносинах, що спричинила появу як продемократичних, так і про республіканських інститутів, кожен з яких прагнув просувати власну концепцію і перетворення США в «єдину наддержаву». Практична діяльність інтелектуальних центрів зосередилась на вирішенні практичних завдань, на політичній технології, а не на виробленні дійсно інноваційних підходів до аналітичних методів дослідження політики.

Характерними ознаками наведених світових «фабрик думок» є: спрямованість не на продукування нового знання, винаходу, а на сприяння тим, хто ухвалює рішення, у використанні вже наявного знання; вони є посередниками наукомісткого менеджменту, що мають зв'язки з урядовими відомствами, з академічними центрами - виробниками нових знань; участь у визначенні цілей і загального напрямку розвитку, окреслюючи конкретні програми досліджень, що надалі будуть здійснюватись в інших спеціалізованих наукових центрах;

можливість для наукового персоналу зосередити зусилля на науково-дослідній діяльності; індивідуальний авторський підхід до роботи.

Таблиця 3.1

Світові «фабрики думки»

Назва інтелектуального центру	Штаб-Квартира	Офіційний сайт	Президент	Діяльність
RAND Corporation («Research AND Development»)	Санта-Моніка, Каліфорнія	http://www.rand.org	Michael D. Rich	RAND Corporation - некомерційна організація, яка допомагає вдосконалювати політику і політичні рішення на основі досліджень та аналізу.
Global Industrial and Social Progress Research Institute	Токіо, Японія	http://www.gisprri.or.jp/english/institute/overview.html	Nobuya MINAMI	GISPRI проводять дослідження в широкому спектрі питань, пов'язаних з глобальними ресурсами, охорони навколишнього середовища, економіки, культури та суспільства
Stockholm International Peace Research Institute	Стокгольм, Швеція	http://www.sipri.org/	Ambassador Sven-Olof Petersson	SIPRI є незалежним міжнародним інститутом, що займається дослідженнями в сфері конфліктів, озброєнь, контролю над озброєнням та роззброєнням.
Center for Strategic and International Studies (CSIS)	Вашингтон США	http://csis.org	John J. Hamre	Центр стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) є незалежною, некомерційною організацією, яка зосереджує увагу на політично орієнтованих дослідженнях вітчизняних і міжнародних питань.
The Adam Smith Institute	Лондон, Великобританія	http://www.adamsmith.org	Madsen Pirie	Інститут Адама Сміта - провідний інноватор в області ринкової економіки. Інститут відіграє ключову роль у вивченні і розробці систем державного управління
The Fraser Institute	Ванкувер, Канада	http://www.fraserinstitute.org	Michael Walker	Fraser Institute публікує рецензовані наукові дослідження в найважливіших питаннях економічної і державної політики, включаючи оподаткування, державні витрати, охорону здоров'я, успішність у школі і торгівлі.
European Institute of Public Administration	Маастрихт Нідерланди	http://www.eipa.eu	Marga Prahl	Провідний центр Європи передового досвіду з питань європейської інтеграції

Примітка. Розроблено автором.

Українські мозкові центри - відносно мала група дослідницьких організацій, приблизно 1% загальної кількості зареєстрованих в Україні, яка має певний вплив на суспільну думку, політику держави та діяльність якої є корисною для суспільства.

В українському законодавстві відсутнє юридично визначене поняття «фабрика думки», або «неурядовий аналітичний центр». Ядром українських Think Tanks виступають: Київ, Львів, Донецьк (через військові дії діяльність призупинено), Харків, Закарпаття, Волинь, Дніпропетровськ, Тернопіль, Хмельницький, Чернівці, Полтава, Івано-Франківськ, Вінниця, Херсон, Запоріжжя, Чернігів. Понад два десятки Think Tanks утворено при вищих навчальних закладах України, зокрема, Дніпропетровському, Київському, Львівському, Таврійському, Тернопільському та Чернівецькому національних університетах, УАДУ при Президентові України, Харківській національній юридичній академії тощо. Більшість аналітичних центрів зосереджують дослідницьку діяльність на трьох-чотирьох напрямках, є центри, що здійснюють спеціалізовані дослідження переважно в одній сфері (наприклад, економічній - Центр ринкових реформ), та умовно універсальні, дослідницька діяльність яких охоплює п'ять або більше сфер («Генеза», Центр Разумкова).

Безумовними пріоритетами дослідницьких інтересів аналітичних центрів є економіка (68%), внутрішня політика (64%), зовнішня політика (59%) та соціальна сфера (50%). Такий тематичний спектр можна вважати вже традиційним для більшості неурядових аналітичних центрів [34, с.61].

Порівняно невелика кількість центрів займається дослідженнями проблем безпеки (у т.ч. військової) та оборони (Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України, Центр Разумкова), проте із подіями, які відбуваються зараз в Україні, таких центрів значно побільшає.

Основою співробітництва аналітичних центрів та органів влади є спільність їх мети - забезпечення прав і свобод громадян, підвищення ефективності державного управління. Сьогодні в Україні немає постійних, усталених

державною владою (як цілісним інститутом) форм співробітництва з мозковими центрами. Різні гілки, органи та суб'єкти влади в тих випадках, коли вони вдаються до співробітництва з аналітичними центрами, використовують різні його форми [67, с.92].

Для більш ефективної діяльності «фабрик думки» в Україні необхідно:

- відкритість системи прийняття рішень на рівні державної влади, та готовність політичної влади співпрацювати з зовнішніми джерелами інформації і проектів;
- краще фінансування і забезпечення матеріально-технічної бази «фабрик думки»;
- розроблення системи професійної підготовки публічно-політичного аналітика;
- підвищення грамотності кадрів, що впливає на рівень знань працівника та кваліфікацію в спілкуванні з закордонними колегами або для використання в напрацюванні закордонних «фабрик думки»;
- уміння писати аналітичні доповіді, а саме, консультаційні тексти, здатність формулювати рекомендації в адресній та проектній формі, володіння технологіями просування ідей і проектів у публічну політику та доведення своїх дій до конкретних законодавчих або виконавчих рішень і корпоративних або інституціональних проектів;
- готовність ділових структур працювати в режимі прикладних політичних досліджень, нових ділових і політичних стратегій, нестандартних організаційних рішень;
- розвиток комунікацій між «фабриками думки» усередині їхньої професійної діяльності, розроблення спеціального журналу, що в майбутньому серед «мозкових центрів» стане місцем корпоративного обміну думками;
- використання мережі Інтернет і інших сучасних комп'ютерних та мережних технологій для презентації своїх результатів і комунікації в процесі самих досліджень.

Фінансування провідних українських Think tanks в основному зовнішнє. Найвпливовішими та високопродуктивними серед мозкових центрів є ті організації, що одержували фінансову, технічну і кадрову допомогу від західних донорських організацій, таких як: USAID, OPIC.

Сьогодні в Україні немає постійних, усталених державною владою (як цілісним інститутом) форм співробітництва з аналітичними центрами. Різні гілки, органи та суб'єкти влади в тих випадках, коли вони вдаються до співробітництва з аналітичними центрами, використовують різні його форми.

Взаємодія Президента та його Адміністрації з мозковими центрами ґрунтується переважно на персональному залученні окремих експертів центрів до участі в роботі дорадчих органів і розробці окремих документів. Співробітництво Парламенту та неурядових аналітичних центрів, на відміну від Президента та його Адміністрації, має більш регулярний характер. Взаємодія Уряду з аналітичними центрами будується, переважно, на залученні експертів аналітичних центрів до певних робочих груп та окремих заходів.

Основними пропозиціями та рекомендаціями, які б допомогли органам державної влади в процесі створення зовнішньополітичного курсу країни є:

- збільшити участь експертів мозкових центрів у консультативно-дорадчих органах при Президенті України;
- сприяти участі експертів мозкових центрів у робочих групах з підготовки стратегій і концепцій розвитку України, що затверджуються указами Президента;
- залучати експертів «фабрик думок» до публічних заходів, що проводяться під егідою Президента (семінари, круглі столи, конференції);
- сприяти проведенню соціологічними службами окремих аналітичних центрів загальнонаціональних досліджень на замовлення Президента;
- долучати представників «фабрик думок» до участі у підготовці та експертизі законопроектів;
- збільшити участь представників аналітичних центрів в науково-експертних, громадських радах при парламентських Комітетах;

- долучати аналітичні центри до участі у підготовці парламентських слухань;
- сприяти участі «фабрик думок» у робочих групах з підготовки важливих державних рішень та документів;
- забезпечити участь експертів мозкових центрів у громадських слуханнях;
- збільшити участь представників «фабрик думок» в консультативних громадських структурах при міністерствах і відомствах.

Українські «фабрики думок», як правило, не мають у своєму розпорядженні необхідний потенціал впливу на політиків, проте вони ефективно використовують внутрішньокорпоративні і внутрішньопартійні замовлення, партійну та корпоративну систему лобіювання для опосередкованої передачі своїх доробків у вищі ешелони влади [164].

Взаємодія «фабрик думок» і органів державної влади має нерегулярний характер та, зазвичай, обмежується залученням окремих експертів центрів до участі в роботі дорадчих органів і розробці окремих документів. Якісні зміни в ситуацію принесло б надання взаємодії між мозковими центрами та органами державної влади регулярного характеру, збільшення кількості залучень експертів до участі у робочих групах підготовки стратегій і концепцій розвитку країни, законопроектів та інших важливих державних рішень та документів.

Отже, державна політика України має бути спрямована на:

1. нарощення і використання інтелектуальних ресурсів для забезпечення розвитку економіки та її конкурентних переваг на світовому ринку;
2. підвищення ефективності інноваційної діяльності, впровадження механізмів активізації інтелектуальних ресурсів сучасного рівня і включення їх у відтворювальний процес. Важливим у цьому відношенні для України є позитивний досвід інших країн зі створення локальних центрів, в яких діють сприятливі пільгові умови для реалізації всіх стадій інноваційного процесу. Саме створення таких оазисів для науково-технічних розробок та їх комерціалізації може закласти передумови для продукування таких інтелектуальних результатів, які дійсно зможуть забезпечити прорив країни в інноваційному розвитку [152];

3. нарощення інтелектуального потенціалу: розширення можливостей вищої освіти, залучення все більшої частки населення до різних форм навчання, диверсифікація джерел та зростання обсягів фінансування освіти і науки, реалізація комплексних заходів з підвищення якості загальногуманітарної та професійної підготовки кадрів [16; 164];

4. створення ендаумент-фондів як одного із ефективних інструментів фінансування соціальної, освітньої та наукової сфер;

5. технологічне переоснащення та підйом наукомістких галузей виробництва, що створюють високу додану вартість;

6. створення мозкових центрів для проведення досліджень і набуття об'єктивних знань з метою розробки механізмів впливу на громадську думку і державну політику та інтелектуальний супровід ухвалення управлінських рішень.

Формування національного ринку інтелектуальних ресурсів забезпечить Україні статус інтелектуальної держави, яка матиме можливість забезпечити соціально-економічний розвиток за умови відтворення і комерціалізації інтелектуальних ресурсів індивідів, підприємств та суспільства в цілому. Інтелектуальні ресурси при їх правильному використанні є найбільш ефективними ресурсами, які виступають «ефективною добавкою» для всіх інших ресурсів інноваційної економіки. Тому інтелектуальні ресурси, на відміну від інших ресурсів, володіють універсальними якостями підвищення ефективності всіх ресурсів на всіх етапах відтвореного циклу, надаючи соціально-економічному розвитку можливості стійкого, збалансованого та соціально-орієнтованого розширеного відтворення на інноваційній основі.

3.2. Механізм державного управління системою формування та використання інтелектуальних ресурсів

У широкому розумінні «механізм управління» - це процес погодженого впливу суб'єкта управління на явища соціальної дійсності, що його оточують. Механізм управління - це демократична державна організація управлінського впливу на суспільні процеси [142, с. 20, 49, 71]. Ю.О. Тихомиров вважає, що

механізм управління повинен в повній мірі відображати взаємодію різних елементів, що мають ознаки стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків. Це дозволяє розглядати механізм в якості ефективного (з точки зору суспільства) знаряддя пізнання реальної дійсності і науково-обгрунтованого впливу на процеси, які відбуваються в країні [141].

Механізм - це послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності [73, с. 401]. Л.П. Юзьков, виділяє два основні підходи до визначення терміну «механізм» [166]:

- структурно-організаційний підхід, за яким механізм характеризується як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів, а механізм держави - як «сукупність установ», через які здійснюється «державне керівництво суспільством»;
- структурно-функціональний підхід, за яким при визначенні механізму того чи іншого державно-правового інституту (процесу, явища) увага акцентується не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні.

Узагальнивши вищенаведені трактування терміну «механізм управління» можна визначити як сукупність засобів, функцій, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних заходів, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства [139] та країни в цілому, складовими якої є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий та ін.), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного механізму.

На нашу думку, механізм державного управління формуванням і використанням ІР - це система елементів: форми, методи, функції, принципи та інструменти, за допомогою яких держава впливає на суспільство з метою управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів, спрямованих на реалізацію цілей.

Механізм управління системою формування та використання інтелектуальних ресурсів України являє собою структуру циклу у вигляді безперервного і доволі динамічного процесу. Проаналізувавши значення терміну «механізм», виділимо такі складові компоненти механізму управління формуванням і використання інтелектуальних ресурсів: завдання, форми, методи, функції, принципи та інструменти (рис. 3.1).

Держава - це основний регулятор формування та використання інтелектуальних ресурсів в економіці країни за допомогою нормативно-правових, адміністративних, фінансово-економічних, інформаційних та організаційних важелів з метою орієнтації міністерства освіти і науки на досягнення цілей і пріоритетів державної науково-освітньої політики.

Держава може виконувати свої функції впливу на економіку прямо - через фінансування розвитку державного сектора, науки, культури, освіти, соціального захисту населення або непрямо - через систему правових та економічних регуляторів. За допомогою правових регуляторів держава встановлює "правила гри" на ринку, а через систему економічних регуляторів-цілеспрямовано "настроює" ринковий механізм, щоб на його основі стимулювати або стримувати ділову активність у раціональних рамках [48].

Основною галуззю держави, що впливає на формування, розвиток і використання інтелектуальних ресурсів є науково-освітня - центральним органом якої є Міністерство освіти і науки України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створює умови для розвитку інформаційного суспільства, а також здійснює державний нагляд за діяльністю навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

Створення ефективного організаційно-економічного механізму, здатного активізувати нарощування формуванням та ефективного регулювання інтелектуальними ресурсами

Політика держави направлена на покращення нормативно-правового забезпечення по залученню інвестицій і розвитку інновацій для створення прирощених ІР розвитку економіки. Впроваджуючи новітні просторові форми інновацій здатних відтворювати та примножувати ІР в галузях виробництва та активного залучення науково-технічного прогресу економічного розвитку.

Міністерство освіти і науки України

Департамент загальної, середньої та дошкільної освіти;

Департамент професійно-технічної освіти;

Департамент вищої освіти;

Департамент економіки та фінансування

Департамент науково-технічного розвитку;

Департамент інноваційної діяльності та трансферу технологій;

Департамент атестації кадрів вищої кваліфікації

Форми

Пряме регулювання

Непряме регулювання

Методи:

Організаційні та фінансово-економічні; соціально-психологічні; правові; адміністративні.

Функції:

планування; прогнозування; організація; мотивація; регулювання та зворотного зв'язку.

Принципи

Загальні:

науковості; системності; інтегрованості; гнучкості; динамічності; планомірності; безперервності; надійності; обмеженості ресурсних можливостей

Специфічні:

технологічності інтелектуальних ресурсів; забезпечення можливостей інтелектуального розвитку суспільства.

І н с т р у м е н т и

Нормативно – правові

Направлені на професійну підготовку; науково-інноваційну діяльність, науково-технічну та науково економічну для прирощення інтелекту.

Адміністративні

Забезпечення державних стандартів освіти; соціальні гарантії стандартів та державне замовлення;

Фінансово-Економічні

Забезпечення розвитку економіки; створення умов фінансування для розвитку ІР; залучення інвестицій.

Організаційні

Інноваційне та кадрове забезпечення; стандартизація навчальних закладів та наукових установ; впровадження доктрини навчання впродовж життя

Рис. 3.1. Механізм державного управління системою формування та використання інтелектуальних ресурсів

Примітка. Розроблено автором.

Міністерство освіти і науки через *департамент загальної, середньої та дошкільної освіти* забезпечує: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики з розвитку загальної середньої та дошкільної освіти; формування нормативно-правової бази та умов для здобуття дітьми дошкільної та повної загальної середньої освіти; - забезпечує право на освіту дітей, які потребують державної допомоги та підтримки: дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з інвалідністю, шляхом впровадження інклюзивного навчання; дітей, які перебувають у конфлікті із законом; розвиток пріоритетних напрямів загальної середньої, спеціальної та дошкільної освіти; розроблення державних вимог до визначення порядку здійснення державного контролю за діяльністю дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, відбору управлінських кадрів і здійснення управлінської діяльності в дошкільній і загальній середній освіті; сприяє інтеграції національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір; координацію діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти з питань загальної середньої та дошкільної освіти; запровадження інноваційних освітніх технологій, в основу яких покладено принципи врахування інтересів дитини з особливими потребами;

Департамент професійно-технічної освіти визначає перспективи та напрями розвитку професійно-технічної освіти; забезпечує взаємодію з іншими галузями освіти; здійснює нормативно-правове та методичне забезпечення функціонування професійно-технічних навчальних закладів; здійснює контроль за реалізацією державної політики; визначає на основі державного замовлення та потреб ринку праці обсягів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації у професійно-технічних навчальних закладах; визначає стратегію моніторингу якості освіти та забезпечує його проведення; забезпечує спільно з місцевими органами управління освітою оптимізацію мережі навчальних закладів професійно-технічної освіти; погоджує в установленому порядку призначення на посади та звільнення з посад керівників навчальних закладів відповідно до законодавства.

Основними завданнями *департаменту вищої освіти* є: провадження аналітично-прогностичної діяльності у сфері вищої освіти, визначення тенденцій її розвитку, впливу демографічної, етнічної, соціально-економічної ситуації, інфраструктури виробничої та невиробничої сфери; формування стратегічних напрямів розвитку вищої освіти, розроблення організаційного і правового механізму її функціонування з урахуванням науково-технічного прогресу та інших факторів; розроблення проектів законодавчих актів і нормативних документів з питань вищої освіти; участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти, координація роботи з питань вищої освіти центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади; формування пропозицій і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою; розроблення системи прийому до вищих навчальних закладів; розроблення і реалізація системи профорієнтації молоді на здобуття вищої освіти та створення і практичне впровадження програм виявлення й освітнього росту талановитої молоді; формування переліку галузей знань і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; організація розроблення стандартів освітньої діяльності і стандартів вищої освіти; організація підготовки кадрів у рівневій системі вищої освіти, інтегрування навчальних закладів різних типів у навчальні, навчально-науково-виробничі комплекси; організація системи доуніверситетської освіти; участь в організації освітнього процесу та державної атестації під час підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти; участь в організації професійно-практичної підготовки кадрів, сприяння вищим навчальним закладам у доборі місць виробничої практики та працевлаштування випускників; формування завдань на проведення наукових досліджень з проблем вищої освіти; узагальнення світового і вітчизняного досвіду розвитку вищої освіти; організаційна робота щодо інтеграції вищої освіти України в Європейський простір вищої освіти.

На *департамент науково-технічного розвитку* покладено організацію та забезпечення виконання функцій Міністерства щодо формування та реалізації державної політики у сфері науки, наукової та науково-технічної діяльності.

Зокрема це стосується питань державної атестації наукових установ, системи наукової і науково-технічної експертизи, підтримки розвитку науково-технічної інфраструктури, соціального захисту працівників наукової сфери, координації розроблення проектів державних цільових наукових і науково-технічних програм, формування та виконання державного замовлення на науково-технічну продукцію тощо. Маючи у сфері свого управління потужну систему вищих навчальних закладів та наукових установ, Міністерство надає фінансову підтримку та сприяє проведенню ними наукових досліджень і розробок, стимулює залучення молоді до наукової діяльності.

Департамент інноваційної діяльності та трансферу технологій покращує правові умови інноваційної діяльності та трансферу технологій; забезпечує розвиток інноваційної інфраструктури з метою надання допомоги науковцям, винахідникам та підприємствам на всьому ланцюжку інноваційної діяльності: науково-технічна розробка - інновація - виробництво; сприяння комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності та передачі технологій підприємствам для створення виробництва конкурентоспроможної продукції; розробку та запровадження ефективних механізмів державної підтримки та залучення фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів.

Департамент атестації кадрів вищої кваліфікації забезпечує формування мережі спеціалізованих вчених рад, аспірантури, ад'юнктури і докторантури, забезпечення та аналіз їх діяльності; здійснює проведення експертизи дисертацій з метою встановлення їх відповідності державним вимогам на здобуття наукових ступенів доктора, кандидата наук.

Основними завданнями *департаменту економіки та фінансування* є: участь у формуванні, складанні та визначенні показників проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік по розділах “Освіта” та “Наука”; розроблення та доведення до підвідомчих закладів та установ обсягів видатків бюджетних

коштів на відповідний рік; забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування видатків по розділах “Освіта” та “Наука” в межах бюджетних призначень, передбачених Законом України про державний бюджет на відповідний рік; здійснює аналіз використання бюджетних коштів в розрізі бюджетних програм; бере участь у розробленні та вдосконаленні умов та розмірів оплати праці працівників бюджетних установ і організацій освітньої галузі; здійснює розробку річних та довгострокових державних програм економічного і соціального розвитку закладів і установ освіти з питань, що входять до компетенції відділу.

Механізм управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів реагує на вплив навколишнього середовища і чим менше в ньому коливань, тим стійкіша система, яка адаптується та розвивається. Для нарощування інтелектуальних ресурсів та підвищення ефективності їх використання необхідна всебічно продумана і ефективно діюча національна інтелектуальна система з регіональними підсистемами, здатними функціонувати в автономному режимі з урахуванням особливостей регіонального соціально-економічного розвитку.

Форми державного управління на ФіВ ІР поділяються на *пряме управління* до якого належать: визначення державних пріоритетів розвитку освіти, науки і техніки; державні освітні, науково-технічні програми; державне замовлення в освітній та науково-технічній сфері; бюджетне фінансування освіти, досліджень і робіт, що виконуються в рамках пріоритетних напрямів розвитку освіти, науки й техніки; підготовка науково-технічних кадрів; і *непряме управління*: інструменти фінансово-бюджетної, податкової політики; правовий захист інтелектуальної власності; державна політика у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва.

Методи управління інтелектуальними ресурсами - це цілеспрямований порядок діяльності управляючої підсистеми і використання управлінських прийомів щодо інтелектуальних ресурсів при дотриманні відповідних умов і

обмежень. Нами об'єднано методи управління інтелектуальними ресурсами в чотири групи:

1. Організаційні: визначення структури, завдань, функцій інтелектуальних ресурсів; затвердження норм та нормативів у сфері управління інтелектуальними ресурсами; затвердження методик і рекомендацій.

2. Фінансово-економічні: інвестування в формування та використання інтелектуальних ресурсів; ціноутворення на інтелектуальні ресурси. Такі методи управління впливають на використання і відтворення інтелектуальних ресурсів та є ефективними засобами створення колективної та індивідуальної матеріальної зацікавленості в покращенні результатів використання інтелектуальних ресурсів і їх відтворення.

3. Соціально-психологічні: створення творчої атмосфери на робочому місці; формування принципів і норм поведінки з метою підвищення творчої активності; заходи PR (public relations - «зв'язки з громадськістю»).

4. Правові: застосування законів та інших нормативно-правових актів із захисту авторських прав, а також із захисту від недобросовісної конкуренції та інтелектуального піратства. Реалізація цього методу відбувається через прийняття ряду законодавчих актів, законів і інших нормативних документів про інтелектуальну власність.

5. Адміністративні: це методи впливу державного управління на суспільство де формуються інтелектуальні ресурси і характеризуються відносинами «влада - суспільство», вдосконалення системи державного управління. Держава в рамках своїх повноважень як основний регулятор, дає обов'язкові для виконання розпорядження закони, постанови, положення, які об'єкти управління і суб'єкти господарювання повинні виконувати. Такий методологічний підхід основного регулятора в особі держави необхідний для погодження зусиль по формуванню ефективних механізмів у системі державного управління. Забезпечуючи об'єктивність та прозорість соціально економічного розвитку, єдність дій суб'єктів державного управління і об'єктів господарювання, їх взаєморозуміння в процесі вирішення практичних завдань. До них належать: погодження; визначення

взаємодії і взаємозалежності; координація; контроль та напрацьовані конкретні підходи і методи зворотнього зв'язку.

У роботі виділено шість функцій забезпечення формування і використання інтелектуальних ресурсів:

1) *планування* - це дії та рішення, спрямовані на розробку специфічних стратегій, призначених для того, щоб допомогти державі досягти своїх цілей. Планування інтелектуальних ресурсів - це дії керівництва щодо правильного формування і використання ІР. Видатки із державного бюджету на освіту у 2015 р. зменшились в порівнянні з попереднім роком на 16,3% та склали 1,6 млрд. грн., тому відповідно і зменшились обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, що в перспективі може гальмувати розвиток інтелектуальних ресурсів;

2) *прогнозування* - це застосування набутого досвіду, навичок та поточних припущень з метою визначення майбутнього формування і використання інтелектуальних ресурсів;

3) *організація* - це процес створення та налагодження роботи, що дає змогу людям ефективно працювати для досягнення спільної мети, застосовуючи свої знання;

4) *мотивація* полягає у забезпеченні умов для формування інтелектуальних ресурсів - створення сприятливих умов праці, оновлення технологічного забезпечення та надання приміщень для практичних досліджень, що в сукупності сприятиме до нарощення інтелекту;

5) *управління* - це процес управління, який здійснюється за допомогою методів формального впливу і підсиленого (владою і лідерством) з метою зберегти стійкість держави шляхом підтримки необхідного співвідношення між різними їх елементами, своєчасної ліквідації можливих відхилень від установлених норм у функціонуванні об'єктів управління [101].

Формування механізму управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів як системи ґрунтується на наукових принципах:

- принцип науковості - методи, форми, засоби управління формуванням і

використанням інтелектуальних ресурсів мають бути науково обґрунтовані та перевірені практикою;

- принцип системності полягає у встановленні між структурними елементами інформаційної системи зв'язків, які забезпечують цілісність функціонування механізму управління системою формування і використання інтелектуальних ресурсів;

- принцип інтегрованості - взаємодія усіх форм, елементів і методів формування та використання інтелектуальних ресурсів та організація їх у єдину систему на всіх рівнях розвитку;

- принцип гнучкості, який означає здатність плану механізму змінювати свій напрямок при зміні умов діяльності і мати певні резерви. Принцип обґрунтовує наявність механізму зміни планових величин, тобто їх можливе корегування для адаптації в змінних обставинах;

- принцип динамічності припускає, що механізм управління ІР повинен бути адаптований до вимог зовнішнього і внутрішнього середовища;

- принцип плановірності означає, що система управління має бути спрямована на вирішення не тільки поточних, але й довгострокових завдань розвитку інтелектуального капіталу [64, с. 29-30];

- принцип безперервності та надійності виявляється у створенні організаційно-економічних умов, які сприятимуть стабільності і безперервності ефективного функціонування інтелектуальних ресурсів;

- принцип обмеженості ресурсних можливостей передбачає забезпечення ефективного використання всіх видів ресурсів.

До специфічних принципів моделі механізму належать:

- забезпечення технологічності розвитку інтелектуальних ресурсів;
- надання можливостей інтелектуального розвитку суспільства.

Зважаючи на специфіку інтелектуальних ресурсів, доцільно використовувати комбіновані прийоми, що припускають залучення одночасно декількох методів управління. При комплексній дії важелів вплив на процес управління ІР може

посилюватись, послаблюватись або повністю нейтралізуватись залежно від того, на скільки раціонально встановлені їхні нормативні значення.

Інструменти механізму є основними засобами застосування механізму державного управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України, серед них *нормативно - правові* - Закони України, Постанови КМУ, накази та інструкції центральних органів виконавчої влади, які направлені на професійну підготовку, науково-інноваційну, технічну, економічну діяльність для прирощення інтелекту; *адміністративні* - розробка та затвердження стандартів освіти, соціальних гарантій та державного замовлення на підготовку кадрів; *фінансово-економічні* - доходи працівників науково-освітньої галузі, витрати держави на проведення науково-дослідних робіт, фінансування освіти.

До *організаційних інструментів механізму управління ІР* зараховують:

- інноваційне забезпечення - технологічне та технічне оновлення базових галузей економіки; впровадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів;
- кадрове забезпечення - це планування персоналу. Ефективна система кадрового забезпечення покликана створювати умови для мотивації, високої продуктивності праці і задоволеності роботою, дозволяє керівнику отримати необхідну інформацію про працівників кваліфікаційну, статевовікову, національну ідентифікацію з метою підвищення продуктивності їх праці;
- забезпечення контролінгу сприяє досягненню головної вартісної мети установ, оптимізації фінансового результату, через максимізацію прибутку і цінності капіталу за гарантованої ліквідності. Це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту установ і включає інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг.

Для ефективної дії механізму державного управління ФіВ ІР державі необхідно:

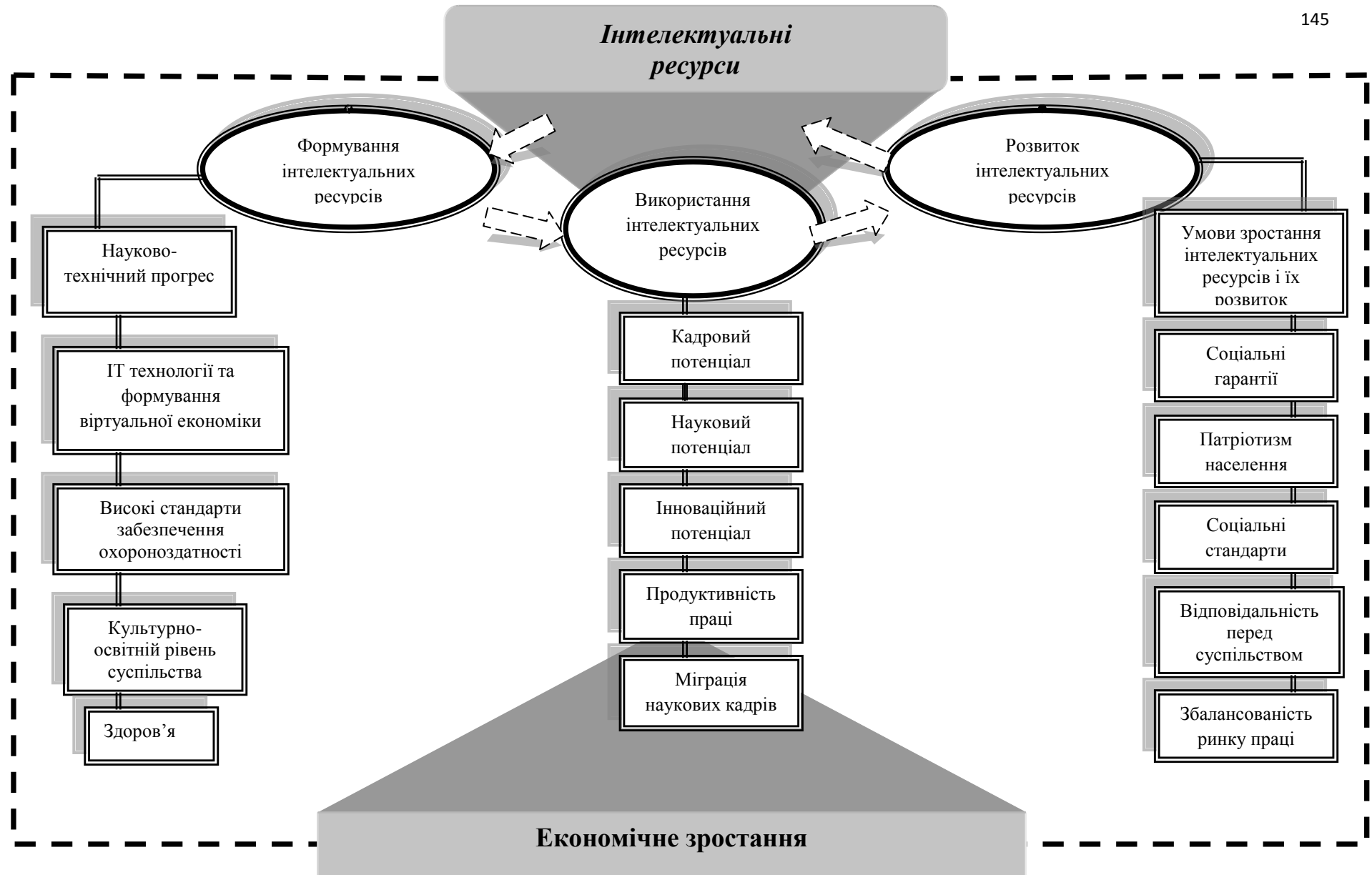
- створити правові передумови для виходу освіти із кризового стану,

перетворення освітньої нормативно-правової бази на дієвий інструмент управління якістю та підвищення ефективності освіти;

- створити сприятливі умови для розбудови вищої освіти, розвитку кращих національних освітніх та культурних традицій, що сприятиме всебічному розвитку та вихованню громадян України;
- підвищити престиж науки та наукової діяльності, розвиток інноваційної діяльності, формування інформаційного суспільства та економіки знань;
- забезпечити гармонійну взаємодію національних систем освіти, науки, економіки та модернізації системи підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців;
- створити умови стимулювання суб'єктів господарювання для впровадження інновацій;
- сконцентрувати державні фінансові ресурси на проривних напрямках науково-технічного розвитку шляхом зміни системи формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- забезпечити захист інтелектуальної власності як необхідної передумови успішної комерціалізації наукових розробок;
- стимулювати науково-технічний потенціал України до впровадження новітніх технологій і розробок, а також налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання та органами державної влади у сфері трансферу технологій;
- створити сприятливі умови для розвитку та використання науково-технічного потенціалу України.

Для забезпечення успішного функціонування інтелектуальних ресурсів національної економіки у нашому дослідженні розроблено модель формування, використання та розвитку ІР щодо функціонування національної економіки (рис. 3.2.).

Рис. 3.2. Модель формування, використання та розвитку інтелектуальних ресурсів в економіці України

Примітка. Розроблено автором

Зупинимося на кожній із складових моделі формування і використання ІР детальніше.

1) На процес формування інтелектуальних ресурсів впливають такі чинники, як:

- науково-технічний прогрес - поступальний рух науки і техніки, еволюційний розвиток усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання і освоєння зовнішніх сил природи, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності. Рушієм науково-технічного прогресу є розвиток науки і техніки, розширення масштабів наукових досліджень і використання їх результатів у практиці національної економіки [149];

- ІТ технології та формування віртуальної економіки - це чинники, що підвищують конкурентоздатність, впливають на самоосвіту, саморозвиток особистості, яка в процесі діяльності вирізняється рівнем розвитку мислення, умінням самостійно навчатись та самовдосконалюватись і здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій;

- високі стандарти забезпечення охороноздатності ресурсів. Інтелектуальні ресурси мають різну охороноздатність. Наприклад, інтелектуальна власність підприємства має правовий захист відповідно до загального законодавства України та низки спеціальних законів та нормативних актів [111], які відображають різні аспекти процесуально-правової охорони інтелектуальної власності, забезпечувані державою. Найменш охороноздатними і, відповідно, такими, що мають найнижчий рівень захисту, є інтерспецифічні ресурси внаслідок притаманних їм особливих характеристик, а саме: особистісний унікальний характер знань, накопичених працівниками підприємства; невіддільність ресурсу від суб'єкта - працівника; невіддільність від матеріальних активів підприємства; обмежена здатність до формалізації та кодування.

Основна складність реалізації процедур захисту інтерспецифічних ресурсів полягає в невіддільності набутого інтелектуального статусу фахівця від виробничого чи бізнес простору. Отже, на такі ресурси переноситься низка загроз,

пов'язаних безпосередньо з персоналом підприємства, апріорі суб'єктивним чинником - людським;

- культурно-освітній рівень розвитку носія інтелекту, держави та суспільства. Освіта як найчутливіший суспільний феномен є основою інтелектуального, духовного, соціального й економічного розвитку суспільства і держави. Від якості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом і громадянськими принципами увійде до інформаційного суспільства молоде покоління. У процесі впливу освіти і культури на формування особистості сучасна соціокультурна парадигма є гуманітарно-зорієнтованою, тобто такою, що відображає цінності індивідуального буття в органічній єдності з довкіллям. Людина мислиться як багатовимірна, відкрита, автономна істота, здатна до саморозвитку в мінливому світі [3, с. 4].

Освіта та культура взаємно змінюють одна одну. Основною метою соціуму є створення нової культури, в якій освіту, нові та цікаві знання високо цінуватимуть у суспільстві. Якщо ми хочемо змінювати країну, недостатньо змінювати політиків чи закони. За останній, дуже складний рік стало зрозуміло, що передусім треба змінювати суспільство. А його не змінять політики чи міністерства, зміни приходять з людьми, які прагнуть нового. У країні надто довго провідні моделі успіху будували на досвіді людей, що отримали доступ до певних ресурсів, осіб, які вміли «вирішувати питання», а не досягали чогось завдяки високому рівні знань.

Через війну на Донбасі багато вишів регіону змушені переходити на модель дистанційної освіти. Вони б хотіли повернутися до класичного формату, але життя показує, що зміни можливі навіть у вкрай консервативній українській освіті. Якою буде Україна, залежить від нинішніх студентів, що і як вони вивчатимуть, має надзвичайне значення;

- здоров'я носіїв інтелекту як запорука життєдіяльності і розвитку людських ресурсів, що забезпечують формування, розвиток та використання інтелектуальних ресурсів в економіці України.

2) Процес використання інтелектуальних ресурсів характеризується наступними чинниками:

- кадровий потенціал - це формування висококваліфікованих фахівців, які здатні до генерування ідей, міра здібностей та можливостей персоналу правильно і раціонально використовувати власні інтелектуальні ресурси з метою забезпечення розвитку підприємств та країни в цілому;

- науковий потенціал - це сукупність наукових ресурсів і можливостей виробництва наукомісткої продукції, застосування передових технологій, методів організації та управління господарською діяльністю, що сприятиме покращенню добробуту населення та забезпечення стабільного економічного зростання;

- інноваційний потенціал - це сукупність ресурсів: інтелектуальні, трудові, матеріально-технічні, фінансово-економічні та інформаційні, які характеризують здатність та готовність підприємств та країни до здійснення інноваційної діяльності;

- продуктивність праці. Ефективне використання інтелектомістких ресурсів: праці, капіталу, інформації у процесі виробництва різних товарів та надання послуг беззаперечно підвищує продуктивність праці;

- міграція наукових кадрів. Інтелектуальна міграція супроводжується зниженням рівня наукового та культурного потенціалу країни. Одна з головних причин такої ситуації - криза української науки, яка є наслідком зниження престижу наукової діяльності та статусу науковця в нашій країні. Інтенсивний відтік науковців призводить до руйнування наукових шкіл. Через попит на Західному ринку праці на кваліфікованих фахівців, високоосвічені українці пропонують себе як «інтелектуальний товар». На основі аналізу вікової структури науковців та дослідників простежується тенденція міграції за кордон переважно молоді і перспективних науковців віком до 40 років, активно виїжджають за кордон на навчання і українські студенти. Орієнтація на Захід спричинена вищою вірогідністю успішного працевлаштування у фірмах, компаніях, де їх професійні знання, у порівнянні з Україною, є більш затребувані.

Еміграція як відтік інтелектуальних ресурсів має і позитивне значення. Дослідження показують, що більшість українських студентів, які проходять підготовку на Заході, не бажають повертатися на Батьківщину, натомість надають перевагу професійній співпраці з українськими навчальними закладами, науковими установами та організаціями. Таким чином, потенціал "інтелектуального повернення" у вигляді ідей, професійних знань досить високий;

3) Процес розвитку інтелектуальних ресурсів відбувається через вплив таких чинників:

- умови зростання інтелектуальних ресурсів і динаміка розвитку. Наука - це один із ключових суспільних інститутів, який забезпечує інтелектуально-інноваційний розвиток країни та її регіонів, та має яскраво виражену інституціолізовану структуру, сформовану інституціями з більш-менш чітким ієрархічним підпорядкуванням. Наука як інститут суспільства та наукові інституції перебувають під значним впливом глобалізаційних процесів, що спричиняє низку проблем для розвитку інтелектуального потенціалу України як держави загалом, та її регіонів, вимагає створення інститутів економіки знань для забезпечення ключового завдання: переходу від експортно-сировинного до інвестиційно-інноваційного типу розвитку. Такий перехід дозволить зменшити фізичне переміщення науковців за кордон («відплив мізків») та «аутсорсинг» - роботу українських науково-дослідних установ на замовлення іноземних партнерів, адже фінансування таких замовлень має суперечливий характер і є нижчим, ніж у розвинутих європейських країнах [5-6; 10].

Залучення наукових інституцій у глобалізаційні інтелектуально - інноваційні процеси має і позитивні сторони. Зокрема, це полегшення доступу до науково-технічної інформації, можливість публікацій в іноземних наукових виданнях, в т.ч. у співавторстві із зарубіжними колегами. Проте, ці позитиви ще не набрали масового характеру. Найбільш очевидною і «масовою» складовою залучення науково-дослідних установ регіону до глобалізації науки є розповсюдження у наукових інституціях інформаційно-пошукових технологій, в тому числі і з використанням Інтернету.

У контексті європейських стандартів для інтелектуального розвитку важливим є функціонування наукових інституцій, а саме: їх фінансове забезпечення та окупність наукових розробок. Фінансовий обсяг діяльності наукових інституцій є визначальним, адже від їхніх фінансових можливостей залежить у кінцевому результаті якість науково-дослідних, проектно-конструкторських та інших творчих розробок, зрештою їх економічна ефективність.

Збільшення фінансування науки, особливо фундаментальних досліджень, потрібно не лише для творення нових ідей як бази суспільних новацій, а й для фахового визначення оптимальної стратегії розвитку нової економіки, адекватного рівня національної освіти, інноваційної культури, які, як свідчить світовий досвід, ще жодній країні не вдалося просто так «запозичити». Купівля патентів і технологій за кордоном, їх адаптація та соціалізація тощо породжують низку макроекономічних проблем, зокрема так званий навздогінний розвиток і економічну залежність країни від купівлі новітніх іноземних технологій.

З огляду на це, удосконалення потребують чинні процедури ліцензування, атестації та акредитації освітніх установ, розширення джерел їх фінансування, стимулювання залучення додаткових коштів і матеріальних ресурсів (податкові і митні пільги, заохочення спонсорських вкладень тощо), зменшення погодинного навантаження професорів та збільшення творчої співпраці з талановитою молоддю і т. ін. [128].

Тому для інтенсифікації інтелектуального розвитку регіонів в Україні питання фінансової децентралізації органів управління та економічної ефективності функціонування наукових інституцій стають особливо гострими;

- збалансованість ринку праці. Процеси, що відбуваються на ринку праці, впливають на ефективність функціонування національної економіки. Будь-який ринок може функціонувати лише за умов узгодження пропозиції працездатного населення та попиту зі сторони роботодавця. Суттєві зміни в умовах розвитку сучасної економіки стосуються людини, яка є носієм інтелекту, знань, досвіду, а тому відіграє провідну роль в розвитку постіндустріальної економіки;

- відповідальність перед суспільством як чинник розвитку інтелектуальних ресурсів передбачає ініціативні та компенсаційні витрати і програми з участі у суспільному житті, його розвитку, покращенню умов існування громади на територіях функціонування підприємств, організацій. Соціально економічні чинники, які формують репутацію підприємства, відображають рівень його відповідальності перед суспільством. В окремих випадках вони є показниками технологічного, інноваційного рівня і трудового потенціалу підприємства, оскільки при наявності певного рівня технологій підприємство встановлює та виконує державні, суспільні норми і стандарти, в тому числі й екологічні;

- конкурентні можливості та переваги господарських суб'єктів, як правило, забезпечать ефективне використання інтелектуальних ресурсів, що дає можливість отримати додаткові конкурентні переваги і стати пріоритетним ресурсом, забезпечивши стійкі переваги країни на міжнародних ринках. Інтелектуальні ресурси - сприяють соціально-економічній адаптації до змін зовнішнього середовища через удосконалення техніки, технології, управління, освоєння нових ринків, більш швидке накопичення капіталу;

- патріотизм населення - формування патріотичного ставлення до свого суспільства в якому і знаходиться носій інтелекту, в якому і проходять процеси розвитку творчих надбань, що і означає багаторазове відтворення інтелектуальних ресурсів. Такий процес розвитку виступає ефективним видом, індивідуальним видом ресурсу, який має людство;

- соціальні стандарти - сучасний стан соціальних стандартів розвитку та відтворення інтелектуальних ресурсів можна розглядати як аспект категорії «людина-економічна», за визначенням С.В. Мочерного, «людина-економічна - сукупність економічних потреб, інтересів, цілей носіїв інтелекту, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника інтелекту, що потребує відповідної взаємодії економічних інтересів підприємства, та зацікавленості суб'єкта економічної діяльності в носії інтелекту, створюючи відповідні умови соціального захисту, соціального пакету і пенсійного страхового полісу» [108, с. 214-215]. Це і буде гарантом досягнення позитивного соціально-економічного ефекту ринкових

трансформацій, стабільного досягнення ефекту підприємствами стабільності, мобільності, динамічності щодо нововведень і змін розширеного відтворення виробничих процесів.

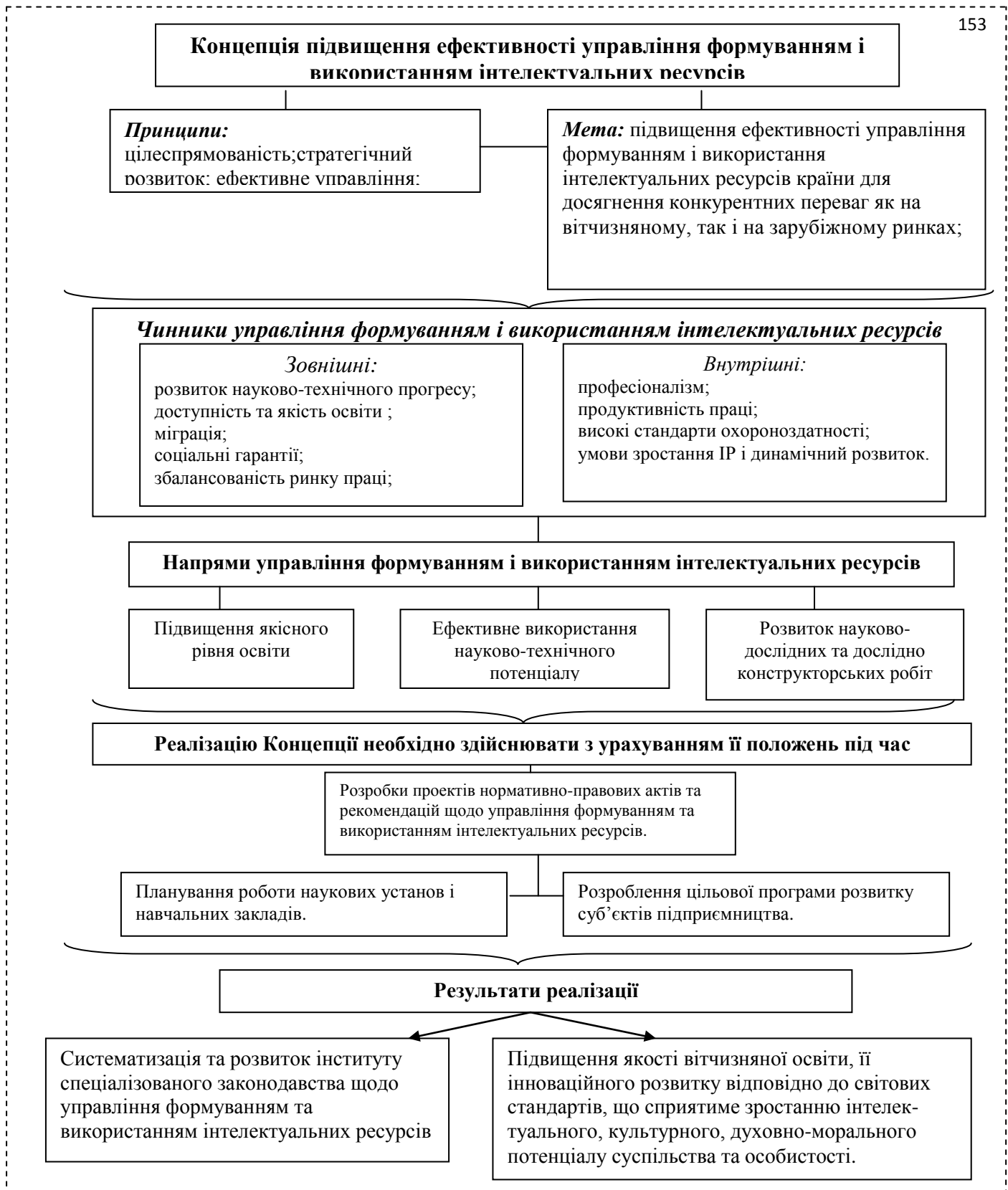
Отже, застосування механізму державного управління системою формування і використання інтелектуальних ресурсів та моделі формування, використання і розвитку ІР у практиці сприятиме покращенню нормативно-правового забезпечення управління інтелектуальними ресурсами, впровадженню нових просторових форм інновацій та залученню інвестицій у розвиток ІР, що значно підвищить інтелектуальний розвиток нашої держави, а інноваційний розвиток сприятиме прирощенню нового інтелектуального ресурсу.

3.3. Напрями поліпшення управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів

На сучасному етапі розвитку економіки, перед державою постає надважливе завдання, що полягає в ефективному використанні ІР для підвищення конкурентоспроможності країни. Його реалізація займе значний період часу (15-20 років) і потребує реального повороту державної економічної політики для досягнення науково-технічного прогресу країни, розвитку науки і наукоємних галузей. Першочерговим завданням для України є вихід із глобальної фінансової і економічної кризи, тому особливу увагу необхідно приділити підготовці кваліфікаційних кадрів для науки і промисловості та підвищенню інноваційної діяльності.

Тому доцільно розробити та запровадити в дію Концепцію покращення управління формування та використання інтелектуальних ресурсів в економіці України (рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Концепція управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в Україні

Примітка. Розроблено автором.

Освіта, наука і інновації визначаються сучасною економікою як галузі комплексного механізму, з допомогою якого Україна могла б підвищити конкурентоспроможність економіки і закріпити позиції на світовому ринку. Цього можливо досягти лише при: глибокому аналізі інтелектуальних і фінансових ресурсів з урахуванням інтересів науковців, підприємців, споживачів і суспільства в цілому; взаємодії внутрішніх заходів сприяння інноваціям з потребами світового ринку і уподобаннями споживачів; активній участі керівництва держави і приватних підприємств на основі приватно-державного партнерства.

Оновлення і розвиток освіти повинні набути випереджального безперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та світі. Підвищення якісного рівня освіти сприятиме економічному зростанню держави та вирішенню соціальних проблем суспільств. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства. Тому основними завданнями у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року є:

- урізноманітнення моделей організації освіти, зокрема для дітей, які проживають у сільській місцевості, створення умов для розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів, заснованих на приватній формі власності;
- розроблення методики раннього виявлення та проведення діагностики дітей з особливими освітніми потребами;
- удосконалення мережі спеціальних навчальних закладів, створення нових моделей та форм організації освіти для осіб з особливими освітніми потребами;
- пріоритетне фінансування, навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, що надають освітні послуги дітям і молоді з особливими освітніми потребами, забезпечення архітектурної, транспортної та інформаційної доступності таких закладів для цієї категорії осіб;
- збереження та розвиток мережі позашкільних навчальних закладів для забезпечення рівного доступу дітей та молоді з урахуванням їх особистісних потреб до навчання, виховання, розвитку та соціалізації засобами позашкільної освіти;

- належне навчально-методичне, матеріально-технічне забезпечення позашкільних навчальних закладів;
- підвищення соціального статусу педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для позашкільної освіти;
- державна підтримка програмно-методичного забезпечення системи позашкільної освіти шляхом внесення відповідних змін до нормативно-правових актів;
- використання виховного потенціалу системи позашкільної освіти як основи гармонійного розвитку особистості;
- розвиток та підтримка системи роботи з обдарованою і талановитою молоддю;
- урізноманітнення напрямів позашкільної освіти, вдосконалення її організаційних форм, методів і засобів навчально-виховного процесу;
- розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій широких кваліфікацій; оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції);
- приведення мережі вищих навчальних закладів до потреб розвитку національної економіки та попиту на ринку праці;
- створення науково-дослідних університетів, розширення автономії вищих навчальних закладів;
- перегляд та затвердження нового переліку професій педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентний підхід, узгоджених із новою структурою освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;

- забезпечення взаємодії вищих навчальних закладів з установами Національної академії наук України для розвитку наукових досліджень у сфері вищої освіти;
- переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти; розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів;
- систематичне вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти;
- забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку.

Зміст освіти відіграє провідну роль у розбудові національної системи освіти, забезпеченні її інноваційного розвитку, приведенні у відповідність з європейськими та світовими стандартами [144]. Важливим чинником розвитку наукомісткої економіки є максимальна мобілізація інтелектуальних ресурсів, які включають результати діяльності вітчизняних та зарубіжних науковців і винахідників, залучення іноземних інвестицій та кваліфікованих кадрів, особливо молоді, в цю діяльність, організацію міжнародної кооперації і інших форм співробітництва в межах НДДКР та інновацій. Ретельний аналіз процесів на світовому ринку засвідчує, що інтелектуальні ресурси є найціннішим капіталом, ефективне використання якого забезпечує підвищення національної конкурентоспроможності, стабільний економічний розвиток і процвітання. Рушійною силою підвищення інтелектуальної складової виступають ТНК з їх широкою мережею зарубіжних підприємств, в тому числі наукових центрів [46].

Основними критеріями, гідно з якими Україна зможе зайняти лідерські позиції на світовому ринку, є: наявність потенційного попиту на нові наукомісткі товари і послуги на європейському та глобальному ринках; значна потенційна ємність таких ринків, які повинні охоплювати широкий спектр товарів і послуг, без яких неможливо очікувати розширення виробничої бази і збільшення робочих місць; наявність промислового потенціалу і достатньо «зрілих» нових технологій або нових шляхів використання наявних.

Це забезпечить наукове і технологічне лідерство нашої країни в світі з напрямків, які виділятимуть її конкурентні переваги та національну безпеку шляхом поширення інновацій у всіх галузях економіки, включаючи масштабне технологічне оновлення виробництва на основі передових науко-технологічних розробок, створення конкурентоспроможного національного сектора розробок і досліджень, формування у населення та підприємств моделі інноваційної поведінки.

В Україні на державному рівні в меншій мірі застосовуються використовувані в розвинених країнах методи стимулювання інноваційної діяльності. У процесі формування знаходиться фінансова структура, яка необхідна для підтримки розвитку науково-пошукового середнього і малого підприємництва, що є, опорною ланкою на шляху перетворення наукової ідеї в інноваційний продукт. Сьогодні розширення такої підтримки є необхідністю, оскільки інноваційний бізнес є малопривабливим для інвесторів через високі ризики, тривалий життєвий цикл інновацій (5-7 років, в тому числі 2-3 роки виділяється на НДДКР) [140].

Чинниками, що сприяють просуванню на світовому ринку різних видів високотехнологічних товарів, включаючи продукцію наноіндустрії, є наявність ресурсної і наукової бази; вишів, які здійснюють підготовку кваліфікаційних кадрів; недорога порівняно з розвинутими країнами, робоча сила; а також географічна близькість до західноєвропейського ринку.

Низькі об'єми експорту українських наукоємних виробів спричинені такими факторами внутрішнього характеру, а саме: руйнування науково-виробничого

потенціалу в роки ринкових перетворень, вузький внутрішній ринок, недостатність фінансових ресурсів у вітчизняних компаній - потенційних виробників, обмежена ділова практика, недостатнє стимулювання НТП і результатів його впровадження на державному рівні, слабкий захист інтелектуальної власності.

На розвиток українського експорту наукоємної продукції має негативний вплив висока монополізація світового ринку і пов'язані з нею труднощі конкуренції з відомими та престижними фірмами розвинутих країн; низький рівень кооперації і науково-технічного співробітництва з провідними фірмами-виробниками, що не дозволяє вчасно отримувати інформацію про рівень розвитку та головні досягнення конкурентів; низька усвідомленість іноземних контрагентів про якість і можливості використання вітчизняної продукції у зв'язку із низькою участю України в міжнародних виставках; негативна репутація українських фірм як виробників високотехнологічної суспільної продукції.

Розвиток міжнародного співробітництва в науково-технологічній сфері, реалізація широкомасштабних проєктів за кордоном, а також перспективи залучення вітчизняних компаній в процес ІТ - аутсорсинг створять непогані можливості для розширення експорту технологій і інтелектуальних послуг [72; 76; 110].

Широке залучення вітчизняного наукового потенціалу в процес зміни експортної спеціалізації країни, задіяння конкурентних переваг, заснованих на інтелектуальних ресурсах, стане можливим тільки на основі масштабних перетворень вітчизняної економіки, пов'язаних з реалізацією послідовного курсу на інноваційний розвиток. Формування інноваційної економіки, як відомо, означає перетворення інтелекту, творчого потенціалу людини в провідний чинник економічного зростання і національної конкурентоспроможності, поряд із значним підвищенням ефективності використання природних ресурсів та виробничого капіталу .

Перетворення на інноваційній основі всього господарства країни, включаючи паливно-сировинний сектор, потребують вирішення важких завдань та забере

тривалий період часу (15-20 років). Вважаємо, що поетапне просування України з інноваційного шляху на основі широкомасштабної модернізації та технологічної реконструкції виробництва з опорою на вітчизняні і зарубіжні досягнення науки та техніки приведе до розширення пропозиції конкурентоспроможних середньо- і високотехнологічних готових промислових виробів, а також послуг на внутрішньому та світовому ринках.

Різке підвищення глобальної конкурентоспроможності української економіки в довгостроковій перспективі передбачає перехід на нову технологічну базу, засновану на передових розробках у сфері інформаційно-комунікаційних, біо- і нанотехнологій. Зважаючи на стан економіки та науково - промислового потенціалу, Україні, на відміну від розвинених країн, не під силу здійснювати фундаментальні та прикладні НДДКР одночасно з багатьох перспективних напрямків технологічного розвитку. У зв'язку з цим існує проблема зваженого вибору і концентрації фінансових та інтелектуальних ресурсів, насамперед, з урахуванням конкурентних переваг вітчизняного науково - промислового потенціалу.

Підтримка науки і освіти, розвиток НДДКР важливі не лише для накопичення власних напрацювань та збереження конкурентних позицій у пріоритетних секторах економіки. Власний науково-технологічний потенціал необхідний для:

1. Сприяння підвищенню конкурентоспроможності масових обробних виробництв промисловості (переробка сировини, металургія, хімія, виробництво будівельних матеріалів, автомобілебудування, харчова промисловість) з метою раціоналізації імпорту і збільшення експорту продуктів переробки;

2. Успіху політики запозичення західних технологій з тих напрямків технічного прогресу, де Україна значно відстає і не має конкурентних переваг, бо без розвитку власної дослідницької і освітньої бази країна приречена на перманентне відставання від лідерів НТП;

3. Розвитку реальної технологічної кооперації із зарубіжними компаніями. Більш повне використання вітчизняного науково - технічного потенціалу, в тому

числі для вдосконалення експортної спеціалізації, передбачає здійснення цілого ряду заходів та інституційних перетворень в науковому, економічному та підприємницькому середовищі, спрямованих на підтримку інноваційного бізнесу і швидке перетворення результатів наукових досліджень та розробок в комерційно привабливі продукти. Такі заходи передбачають:

- залучення інвестицій підприємницького сектора в модернізацію технологічної бази, НДДКР та інновації за рахунок розширення прямого пільгового кредитування держбанками та державними фінансовими інститутами розвитку; широке і активне впровадження в зарубіжні країни методів стимулювання інноваційної діяльності; розвиток венчурного фінансування; формування державних або приватно - державних фондів фінансування окремих стадій розвитку інноваційного бізнесу;

- створення сприятливих умов для малого бізнесу (як показує практика інших країн, такий бізнес виступає одним з основних генераторів нововведень), в тому числі шляхом зниження податкових пільг, скорочення адміністративних бар'єрів для розвитку інноваційного бізнесу, передачі малому інноваційному бізнесу частини державних замовлень на НДДКР, поліпшення умов кредитування;

- формування повноцінного конкурентного середовища, що є стимулом для інновацій, насамперед на основі підвищення ефективності антимонопольної політики;

- стимулювання внутрішнього попиту на інноваційну продукцію, наприклад, на основі посилення інноваційної спрямованості системи закупівель для державних потреб; модернізації застарілих регламентів і стандартів; встановлення високих вимог при розробці ряду технічних регламентів відповідно до міжнародних стандартів безпеки та якості, насамперед, з тих напрямків, де є перспективи розширення експорту інноваційної продукції;

- радикальне підвищення ефективності створеної інноваційної інфраструктури (зокрема, бізнес-інкубаторів і технопарків), включаючи фінансові інститути розвитку;

- підготовку кваліфікованих кадрів, які займаються комерційним використанням наукових результатів, у тому числі у зовнішньоекономічній сфері [100];

- розвиток інфраструктури, що сприяє просуванню результатів інтелектуальної праці на зовнішній ринок.

Поряд з внутрішніми заходами, важливу роль у залученні інтелектуальних ресурсів для вдосконалення експортної спеціалізації відіграє державна підтримка (фінансова, політична) у сфері науки, техніки і виробництва з метою використання його вигод. Основними напрямками держпідтримки інтеграції вітчизняного науково - технічного комплексу з метою підвищення його практичної результативності могли б бути:

- стимулювання участі українських науково-виробничих структур в міжнародних альянсах, спрямованих на створення нових технологій і виробництво конкурентоспроможних продуктів та глобальних технологічних проектах і програмах, науково-технічне співробітництво, що підвищують доступність результатів передових досліджень провідних зарубіжних наукових центрів. Посилення поділу праці у сфері НДДКР, як відомо, сприяє значному зростанню обміну наукомісткою продукцією, ліцензіями і патентами на винаходи, ноу-хау, надання консультаційних, інформаційних та інжинірингових послуг;

- сприяння модернізації високотехнологічних галузей економіки в кооперації з провідними світовими виробниками, виходу на світові ринки з новими високотехнологічними продуктами;

- створення системи комплексної підтримки експорту високотехнологічної продукції і послуг шляхом пільгового кредитування та страхування експорту; надання часткової компенсації витрат у сфері патентування та захисту прав інтелектуальної власності на вітчизняні розробки за кордоном, участь у виставково-ярмарковій, інформаційно-консультаційній та рекламній діяльності, сертифікації товарів за міжнародними стандартами, а також усунення бар'єрів з доступу українських товарів і послуг на зовнішні ринки;

- цілеспрямоване стимулювання припливу зарубіжних капіталовкладень в сферу НДДКР і наукоємні виробництва (наприклад, шляхом вилучення з митного оподаткування імпорту, податкових пільг з прибуткового податку, надання «податкових канікул» за податками на прибуток і на майно), продукція яких має перспективи збуту не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках, розвиток відповідної інфраструктури (особливі виробничі і техніко-впроваджувальні зони);
- заохочення формування стійких коопераційних зв'язків українських компаній з країнами - технологічними лідерами, в тому числі з метою здійснення супутніх НДДКР, випуску не тільки готової продукції, але і частин та компонентів високотехнологічних виробів;
- субсидування імпорту перспективних сучасних технологій та науково-технічної інформації для випуску конкурентної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринку;
- орієнтація імпорту, насамперед, на підвищення технологічного рівня українських підприємств і придбання високотехнологічної продукції, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, необхідних для розвитку виробництв, з використанням диференційованої тарифної ставки.

Європейський вибір України і, відповідно, необхідність її інтеграції у високотехнологічне конкурентне середовище зумовили необхідність формування інтелектуальної моделі розвитку, в якій роль головного фактора довготривалого економічного зростання відіграють наукові надбання та їхнє технологічне застосування, яке дасть можливість, передусім, підвищити конкурентоспроможність економіки, гарантувати їй економічну безпеку та чільне місце в Європейському Союзі за стабільних і високих темпів економічного зростання. Водночас інтелектуальну модель розвитку розглядають як інструмент формування засад інноваційно-інформаційного суспільства в Україні [181].

Отже, пропонуємо виділити такі етапи стратегічного управління інтелектуального ресурсу в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку України:

1. удосконалення або впровадження законодавчих та нормативних актів щодо управління інтелектуальними ресурсами;

2. розбудова сучасної інфраструктури інноваційної діяльності, яка здійснювала б фінансовий, інформаційний, консалтинговий, маркетинговий та інші види підтримки інноваційних проектів. Основними завданнями на цьому шляху є:

- розвиток мережі інноваційних структур, у тому числі технологічних парків, бізнес-інкубаторів тощо;
- формування і законодавче закріплення державної політики підтримки інтелектуального розвитку країни;
- передбачення коштів у місцевих бюджетах на підтримку інтелектуально-інноваційної діяльності, запровадження механізму кон'юнктурних досліджень на науково-технологічну та інноваційну продукцію;

3. удосконалення нормативно-правової бази управління інтелектуальною власністю, розробка пропозицій щодо реструктуризації підприємств зі створенням вертикальних та горизонтальних холдингових компаній, фінансово-промислових груп та інших інноваційно-виробничих об'єднань відповідно до галузевої специфіки інноваційної діяльності;

4. розвиток науково-технічного потенціалу та кадрового забезпечення інноваційної діяльності. Основними завданнями у цьому напрямі мають стати:

- розвиток системи професійної підготовки і перепідготовки, підвищення кваліфікації та післядипломного навчання спеціалістів у науковій, науково-технологічній і економіко-фінансових сферах;
- забезпечення загальних обсягів бюджетного фінансування науки на рівні 2,5% від ВВП;
- атестація спеціалістів у сфері управління інтелектуальною власністю;

5. створення механізмів переорієнтації інвестиційних потоків до високотехнологічних сфер виробництва, а саме: запровадження пільгового кредитування учасників інноваційного процесу через державні та комунальні фінансово-кредитні установи та економічного стимулювання комерційних банків;

б.створення науково-технічних та інституційних передумов для кардинального технологічного переозброєння економіки і збільшення частки сучасної високотехнологічної, конкурентоспроможної на світовому рівні продукції.

Управління інтелектуально-інноваційною діяльністю залежить від ефективності організаційної структури кожного підприємства як базового елементу системи управління, що виступає передумовою змісту, складу і умов функціонування всіх інших елементів.

На нашу думку, пріоритетними напрямками ефективного формування та використання інтелектуальних ресурсів є:

1. активне використання позабюджетних джерел фінансового забезпечення освітньо - наукової сфери;
2. створення умов для укріплення зв'язків між галузевими науково - дослідними установами та промисловим сектором з метою розвитку співпраці щодо створення та використання інтелектуальних і науково - технічних ресурсів у виробничих процесах;
3. державні замовлень на виробництво окремих видів промислової продукції із використанням запропонованих державних інтелектуальних та науково-технічних ресурсів, що дозволить поєднати державні інтелектуальні і науково-технічні ресурси з приватним виробничим потенціалом;
4. розширення матеріальних можливостей для здійснення наукових зв'язків і контактів, у тому числі міжнародних;
5. створення умов для кар'єрного зростання молодих науковців;
6. розширення доступу до нової наукової інформації;
7. збільшення фінансування наукової і методичної роботи;
8. матеріальна нагорода за наукові публікації і розробки.

Отже, формування та використання національних інтелектуальних ресурсів з метою вдосконалення міжнародної спеціалізації України залежить, насамперед, від вирішення непростих внутрішніх проблем, пов'язаних з реальним переходом України на шлях інноваційного розвитку. Нарощування наукоємного експорту

вимагає значного збільшення фінансування сфери НДДКР, широкої комерціалізації знань, формування сприятливого середовища, стимулюючої інновації. Оптимізація участі держави в міжнародному поділі праці може допомогти більш ефективно використовувати творчий потенціал вітчизняного наукового комплексу, та прискорити процес інноваційного вдосконалення зовнішньоекономічної спеціалізації України.

Висновки до розділу III

Дослідження удосконалення управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в Україні дало можливість зробити такі висновки:

1. Проблемами організації управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в Україні, на основі аналізу зарубіжного досвіду є: недосконала нормативно-правова база щодо формування та використання інтелектуальних ресурсів; фінансове забезпечення розвитку інтелектуальних ресурсів; захист інтелектуальної власності; технологічне переоснащення наукомістких галузей виробництва; формування «мозкових центрів» та посилення їх взаємодії з органами державної влади.

2. Удосконалення управління системою формування та використання інтелектуальних ресурсів в Україні можливе лише через: ефективне нарощення і використання інтелектуальних ресурсів; підвищення ефективності інноваційної діяльності, впровадження механізмів активізації інтелектуальних ресурсів сучасного рівня та включення їх у відтворювальний процес; створення ендаумент-фондів як одного із ефективних інструментів фінансування соціальної, освітньої та наукової сфер; технологічне переоснащення та підйом наукомістких галузей виробництва; створення мозкових центрів для проведення досліджень і набуття об'єктивних знань.

3. У дефініцію терміну «механізм управління формуванням та використанням ІР» через призму системного підходу ми включаємо сукупність засобів, функцій, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних заходів, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства та країни в цілому. Його складовими є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий та ін.), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне його функціонування.

4. Сформовано механізм державного управління системою формування та використання ІР і здійснено з погляду системного підходу опис елементів, методів (організаційні, фінансово-економічні, соціально-психологічні, правові, адміністративні), функцій (планування, прогнозування, організація, мотивація,

управління і контроль), принципів (загальні та специфічні) та інструментів управління ІР (організаційні, фінансово-економічні, нормативно-правові, адміністративні, інформаційні), детально описано інституційне та аналітичне забезпечення. Впровадження механізму сприятиме покращенню нормативно-правового забезпечення по залученню інвестицій, розвитку інновацій для створення і прирощення ІР, що впливатимуть на розвиток економіки та ефективного управління інтелектуальними ресурсами.

5. Для забезпечення ефективності управління інтелектуальними ресурсами національної економіки та їх інноваційному розвитку, розроблено модель формування, використання та розвитку ІР, складовими якої є: науково-технічний прогрес, ІТ технології та формування віртуальної економіки, високі стандарти забезпечення охороноздатності, культурно - освітній рівень суспільства, здоров'я - які впливають на формування ІР; кадровий потенціал, науковий потенціал, інноваційний потенціал, продуктивність праці, міграція наукових кадрів - є чинниками використання ІР; умови зростання інтелектуальних ресурсів і динамічний розвиток, соціальні гарантії, патріотизм населення, соціальні стандарти, відповідальність перед суспільством, збалансованість ринку праці - є чинниками, що впливають на розвиток ІР.

6. Розроблено концепцію підвищення ефективності управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України, яка визначає: мету, основні принципи державної політики та чинники щодо управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів, її основні напрями, реалізацію концепції із врахуванням її положень під час розроблення проєктів нормативно-правових актів та рекомендацій щодо управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів, планування роботи наукових установ і навчальних закладів та розроблення цільової програми розвитку, результати реалізації.

7. Основними етапами стратегічного управління ІР в умовах переходу до інноваційної моделі розвитку України є: удосконалення або впровадження законодавчих та нормативних актів щодо управління інтелектуальними

ресурсами; розбудова сучасної інфраструктури інноваційної діяльності; удосконалення нормативно-правової бази щодо управління інтелектуальною власністю; розвиток науково-технічного потенціалу та кадрового забезпечення інноваційної діяльності; створення механізмів переорієнтації інвестиційних потоків до високотехнологічних сфер виробництва; створення виробництв, що формують та реалізують інтелектуальну власність; закріплення позитивних тенденцій інтелектуального розвитку, створення науково-технічних та інституційних передумов для кардинального технологічного переозброєння економіки.

Основні висновки, пропозиції і результати, отримані у процесі роботи над третім розділом дисертаційного дослідження, опубліковано у працях [89; 91; 97;].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі поставлено і вирішено актуальне науково - практичне завдання щодо обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробки практичних рекомендацій у частині управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України. Проведене дослідження дає змогу сформулювати низку висновків і пропозицій теоретико-методологічного та прикладного змісту, головні з яких такі.

1. Проаналізувавши структуру, функції та ознаки формування і використання ІР виявлено, що інтелектуальні ресурси завжди наявні та змінюються лише за змістом і наповненням, а їхнє циклічне відтворення супроводжується інтелектуальною стійкістю та наявними інтелектуальними запасами. Ретроспективний аналіз наукових поглядів щодо визначення терміна «інтелектуальні ресурси» та їх систематизація дали підстави трактувати його як накопичені, нематеріальні, безперервно оновлювані, тому і невичерпні ресурси, які мають здатність до відтворення та в процесі діалектичного зв'язку між людьми через їхні професійні, кваліфікаційні, комунікативні, особисті риси і результати розумової діяльності виявляються у винаходах, патентах, ноу-хау. У межах цього тлумачення розроблено класифікацію видів і функцій інтелектуальних ресурсів з поділом на мезо-, мікро-, макро- та мегарівні, що конкретизує їхній перелік, дає змогу виявити визначальні чинники щодо впливу на показники ефективності формування і використання ІР на внутрішньому та зовнішньому ринках праці.

2. Крізь призму методологічних основ управління ФіВ ІР визначено етапи життєвого циклу інтелектуальних ресурсів, що супроводжується: формуванням - в процесі використання вже наявних ресурсів, використанням - формування нових ІР та реструктуризацією - відбувається внутрішній рух ІР та перехід з однієї форми в іншу. Це, допомогло виявити чинники формування їх запасів через інтелектуалізацію суспільства, підвищення рівня його інноваційності, розвиток науково-технічного прогресу, комунікативність, розвиток носія інтелекту, активність і творчість, що призводять до приросту ІР шляхом: створення

національного інформаційного простору; розвитку освіти; трансформації системи освіти; елітаризації і гуманізації суспільства; підвищення свідомості і духовності; соціального захисту інтелектуальної власності; зростання наукомісткого потенціалу; формування інтелектуальних установ; оптимізації формування ІР; участі у міжнародних проектах; формування духовних ідеалів та психології державотворення; рівнопартнерських відносин і інтеграції; трансформації суспільства відповідно до вимог ринку.

3. Для створення організаційно-методичної бази управління інтелектуальними ресурсами та забезпечення умов її функціонування розроблено інструментарій ФіВ ІР, що поділяється на інструментарій розкриття ІР: організаційна культура, внутрішній PR, соціальна відповідальність; та інструментарій формування ІР: мотивація, заробітна плата, гнучкий робочий час, підвищення кваліфікації, який сприяє розробці системи заходів для планування, організації, контролю, управління процесів створення і розвитку інтелектуальних ресурсів та забезпечує розвиток працівників, їхні мотивації до накопичення і примноження ІР.

4. Оцінено стан використання інтелектуальних ресурсів у вітчизняній економіці, визначено такі негативні тенденції: відтік наукових кадрів; зниження людського ресурсного потенціалу; низький рівень продуктивності праці; кризові явища та заворушення в державі; суперечності між трансформацією власності і соціально-трудовими відносинами; обмеженість ресурсів, які потрібні для забезпечення розвитку та структурних змін в економіці держави. Тому необхідно впроваджувати такі комплексні завдання на рівні уряду: реалізація стратегії випереджального розвитку для подолання бідності і розриву в обсягах доходів між Україною та державами ЄС; освоєння інноваційної моделі розвитку і впровадження належної соціальної політики, ефективного захисту інтелекту нації, створення середнього класу, утвердження демократичного громадянського суспільства. Виконання поставлених завдань буде основою, поштовхом до розбудови інтелектуально-інноваційного суспільства як складової сукупного світового інтелекту, розмаїття його виявлення і чинників формування.

5. Виконано аналіз застосування технологій управління інтелектуальними ресурсами в Україні: освіта та наука, що впливають на формування та створення передумов для ефективного використання ІР, застосування яких відбувається через різні соціальні державні програми від дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти і науки; та відіграють провідну роль у розподілі ресурсів, визначають напрями розвитку і змінюють економічну структуру господарського механізму.

6. Проведений економетричний аналіз засвідчив, що зі збільшенням коефіцієнта зростання витрат на освіту на 1% в 2014 р. за незмінного коефіцієнта зростання витрат на підготовку робочих кадрів в середньому коефіцієнт зростання ВВП збільшиться на 0,48% у 2017 р. Також зі збільшенням коефіцієнта зростання витрат на підготовку робочих кадрів на 1% та за незмінного коефіцієнта зростання витрат на освіту чи незмінного коефіцієнта зростання витрат організацій на виконання наукових і науково-технічних робіт можна очікувати на збільшення коефіцієнта зростання ВВП у 2016 р. в середньому на 0,2% і 0,17% у 2017 р. Зі збільшенням коефіцієнта зростання витрат організацій на виконання наукових і науково-технічних робіт на 1% та за незмінного коефіцієнта зростання витрат на підготовку робочих кадрів можна очікувати на збільшення коефіцієнта зростання ВВП в середньому на 0,59% у 2017 р.

7. У результаті вивчення зарубіжного досвіду ефективної організації управління ФіВ ІР автор обґрунтував основні рекомендації для України, виконання яких сприятиме удосконаленню нормативно-правової бази щодо формування та використання інтелектуальних ресурсів; поліпшенню фінансового забезпечення розвитку ІР через організацію ендаумент-фондів; посиленню захисту інтелектуальної власності; розвитку технологічного переоснащення наукомістких галузей виробництва; формуванню «мозкових центрів» та активної взаємодії їх з органами державної влади.

8. Розроблено механізм державного управління системою ФіВ ІР, застосування якого поліпшить нормативно-правове забезпечення управління інтелектуальними ресурсами, відбудеться впровадження нових просторових форм

інновацій і залучення інвестицій у розвиток ІР, що значно підвищить інтелектуальний розвиток України. Побудовано модель формування, використання та розвитку інтелектуальних ресурсів в економіці України, що забезпечить ефективне управління ІР національної економіки і їхній інноваційний розвиток через науково-технічний прогрес, ІТ технології та формування віртуальної економіки, високі стандарти забезпечення охороноздатності, культурно - освітній рівень суспільства, здоров'я, які значно впливають на формування ІР; кадровий потенціал, науковий потенціал, інноваційний потенціал, продуктивність праці, міграція наукових кадрів є чинниками використання ІР; умови зростання інтелектуальних ресурсів і динамічний розвиток, соціальні гарантії, патріотизм населення, соціальні стандарти, відповідальність перед суспільством, збалансованість ринку праці є чинниками, які впливають на розвиток ІР.

9. Впровадження положень концепції підвищення ефективності управління ФіВ ІР в Україні дасть змогу налагодити тісний взаємозв'язок держави та суспільства щодо управління інтелектуальними ресурсами, що значно підсилить теоретичний і практичний зв'язок між рівнем державного управління та економічною, політичною безпекою України.

Формування національного ринку інтелектуальних ресурсів дасть змогу забезпечити Україні статус інтелектуальної держави, що сприятиме її соціально-економічному розвитку за умови відтворення і комерціалізації інтелектуальних ресурсів індивідів, суб'єктів підприємництва та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О.І., Мельцер Л.Г. Інноваційна діяльність у регіональному розрізі: перешкоди, стимули, перспективи. В кн.: Интеллектуальная собственность. Использование. Внедрение. Передача / Под общ. ред. Ю.Н. Киклевича - Донецкое региональное отделение Академии технологических наук Украины. - Донецк: МЧП «ВИК». - 2007. - с. 40-50.
2. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013-2014 рр. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr/>
3. Андрейко І. В. Особливості впливу освіти та культури на формування особистості в контексті сучасних реалій глобалізації / І. В. Андрейко. // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка.. - 2009. - №3. - С. 19.
4. Андрусенко Т. Интеграция знаний предприятия / Т. Андрусенко // Корпоративные системы. - 2004. - № 2. - С. 11-12.
5. Антонюк В. Главные направления укрепления социально-экономических основ формирования человеческого капитала в Украине / В. Антонюк // Украина: аспекты труда.- 2006.- № 2.- С. 39-47.
6. Антошкина Л. И. Состояние населения и миграция как мировая и украинская проблема / Л. И. Антошкина, Н. В. Ушенко // Вестник Бердянского университета менеджмента и бизнеса. - 2010. - № 4 (12). - С. 92-103.
7. Аутсорсинг. Википедия [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>.
8. Бабій П.С. Вплив інтелектуального капіталу на вихід підприємств із кризи / Бабій П.С., Гуцайлюк К.С. // Сучасна наука: проблеми, потреби, перспективи. Матеріали Чотирнадцятої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції 27-28 вересня 2012 р. - Тернопіль: Тайп, 2012. - С. 13-16.
9. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / Базилевич В.Д., Ільїн В.В. // монографія. - К.: Знання - 2008. -687 с.

10. Бараник З.П. Інтелектуальна міграція як об'єкт статистичного дослідження / Бараник З.П., Романенко І.О. // Журнал «Ефективна економіка» - №6. - 2014.

11. Бараник З.П., Романенко О.І. - [Соціологічне опитування сімей міжнародних трудових мігрантів у межах проекту Open Society Institute. - Higher Education Support Program. - Project Wealth, Poverty and Life Satisfaction in Transition Societies, 2013].

12. Богданов А. А. Тектология (Всеобщая организационная наука) / А. А. Богданов. - Москва: Экономика, 1989. - 304 с. - (2-х книгах; кн. 1).

13. Богуслав М. Чому Україна втрачає мізки [Електронний ресурс] / М. Богуслав - Режим доступу до ресурсу: http://sms.gov.ua/assets/files/napryamky_roboty/molod/poslугy/2_zolot_kadr_rez/2012/sts_boguslav.doc.

14. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А.М. Богуш // Культура. - 2001. - №1. - С.5

15. Бондарчук Н.В. Державна політика розвитку інноваційного потенціалу регіонів України: дис. роб. докт. ек. наук: 25.00.02 «Механізми державного управління» / Бондарчук Н.В. // - Дніпропетровськ, 2011. - 430 с.

16. Борщ Л. М. Внедрение инноваций в систему высшего образования как фактор развития общества / Л. М. Борщ // Развитие инновационной культуры общества: проблемы и перспективы : IV научно-практ. конф., 26 июня 2009 г: сборник материалов конф. - Симферополь, 2009. - С. 145 - 150.

17. Борщ Л. М. Складові трансформації інтелектуальних ресурсів соціально - економічних систем в їх інтелектуально - інноваційний розвиток / Л. М. Борщ // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : X Всеукр. науково-практич. конф., 21-24 травня 2008 : тези доп. - Феодосія: Видавничий центр ФФЕА КУРВ, 2008. - С. 113-115.

18. Бравар Жан-Луї. Ефективний аутсорсинг: розуміння, планування та використання успішних аутсорсингових відносин / Бравар Жан Луї, Морган Роберт ; [пер. з англ.]. - Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2007. - 288 с.

19. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Э. Брукинг: [Пер. с англ.] / Под ред. Л. Н. Ковачин. - Питер, 2001. 288 с.

20. Бузгалин А. В., Колганов А. И. «Теория социально-экономических трансформаций (Прошлое, настоящее, будущее экономик „реального социализма“ в глобальном постиндустриальном мире)» - М.: ТЕИС, 2003. 656 с.

21. Бурдонос Л.І. Фінансове забезпечення університетської науки в Україні: дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Бурдонос Л.І. // - Переяслав-Хмельницький, 2012. - 240 с.

22. Бутнік-Сіверський О.Б. Евристика в інтелектуальній економіці, або формування системи інноваційного підприємництва [Електронний ресурс] / О. Б. Бутнік-Сіверський - Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nuft.edu.ua>

23. Важливість професіоналізму працівників сфери авіатуризму [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://uastudent.com>.

24. Васишин Н. Є. До уточнення поняття “інтелектуальний ресурс” з метою його адекватної оцінки і врахування в процедурах стратегічного планування економічного розвитку регіональних соціально-економічних систем / Н. Є. Васишин, Д. В. Тимошенко, І. В. Фіщук, В. П. Петренко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. (Збірник наукових праць). Випуск 5 (61) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. - Львів, 2006. - С. 250-259.

25. Владимірова М. С. Людський фактор в інноваційному розвитку / М. С. Владимірова. // Комунальне господарство міст. - 2013. - №109. - С. 400-408.

26. Вовканич С. Духовно-інтелектуальний потенціал України як соціогіманістичний імператив її національної ідеї в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / С. Вовканич, С. Цапок, Т. Соломчак - Режим доступу до ресурсу: <http://uad.exdat.com>.

27. Вовканич С. Й. Інтелект у шатах духовності [Електронний ресурс] / С. Й. Вовканич - Режим доступу до ресурсу: http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/zurnal/N2/Unyk_apokal/vovkanych-intel.htm.

28. Вовканич С. Й. Інформація, інтелект, нація [Текст] / Степан Вовканич. - Л.: Євросвіт, 1999. - 416 с.
29. Гинда О.М. Управління процесами розвитку людського потенціалу в економіці України: автореф. дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.03 / Гинда О. В. - Львів, 2013. - 21 с.
30. Геец В.М. Социально-экономические трансформации при переходе к экономике знаний / В.М. Геец // Социально-экономические проблемы информационного общества / под ред. д-ра экон. наук Л.Г. Мельника. - Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004. -430 с.
31. Гладышев А.Г. Основы социального управления: учебн. пособ. / А.Г. Гладышев, В.Н. Иванов, В.И. Патрушев и др.; Под ред. В.Н. Иванова. - М.: Высшая школа, 2001. - 271 с.
32. Гонтарєва І. Кількісна оцінка затрат інтелектуальних ресурсів при визначенні комплексної ефективності розвитку промислового підприємства / Ірина Гонтарєва // Економічний аналіз. - 2011. Випуск 8. Ч.2. - С. 91 - 94.
33. Горбань О. М. Основи теорії систем і системного аналізу [Текст] : навч. посібн. / О. М. Горбань, В. Є. Бахрушин. - Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2004. -204 с.
34. Горбатенко В. «Фабрики думок» і розвиток соціальної інженерії [Текст] / В. Горбатенко // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. зб. / Національний інститут стратегічних досліджень; гол. ред. А. Єрмолаєв. - К.: НІСД, 2009. - № 4(13). -С. 5-13.
35. Городянська Л. В. Економіко-правовий захист потенціалу інтелектуальних ресурсів в Україні [Текст] / Л. В. Городянська // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки / М-во освіти і науки України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2013. - Вип. 8. - С. 213-216
36. Гребешкова О.М. Аутсорсинг знань: потенціал партнерських відносин підприємств у постіндустріальну епоху / О.М. Гребешкова, К.С. Денисенко // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. - Вип. 29 / Голов. ред. А.П. Наливайко. - К.: КНЕУ, 2012. - С.191-199.

37. Грещак М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. посібник / Грещак М.Г., Гребешков О.М., Коцюба О.С.; за ред. М.Г. Грещака. - К.: КНЕУ, 2001. - 228 с. ISBN 966-574-258-2

38. Гринів Л.С. Національна економіка: навчальний посібник. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів) / Гринів Л.С., Кічурчак М.В. - Львів: «Магнолія 2006», 2008. - 464 с.

39. Грішнова О. А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : дис. докт. ек. наук : 08.09.01 / Грішнова О. А. - Київ, 2002. - 434 с.

40. Громадянська освіта та формування національної свідомості на уроках історії України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://ukrefs.com.ua/105223>.

41. Гузар Л. за матеріалами виступу Блаженнішого Кардинала Любомира Гузара, на відкритій події [2 грудня 2010 року], [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://innovations.com.ua>

42. Гусєва І.Ю. Управління інтелектуальними ресурсами підприємства в ринковому середовищі (за матеріалами олійно-жирових підприємств України): дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Гусєва І.Ю. // - Київ, 2014. - 195 с.

43. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні : шляхи поліпшення їх використання [Текст] / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України: Політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної Академії Наук України. - 2006. - №1. - С. 71-79.

44. Долішній М. І. Стратегія - інтелектуалізація суспільства : Україна: інтелект нації на межі століть. - К.: Інтеллект, 2000. - 508 с. / М. Долішній, С. Злупко // Вісник Національної академії наук України. - 2001. - № 4. - С. 69-72.

45. Донченко О, Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. - К.: Либідь, 2001. - 334 с.

46. Дорошенко О.О. Становлення креативного сектору глобальної економіки: дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Дорошенко О.О. // - Київ, 2014. - 185 с.

47. Друкер П. Посткапиталистическое общество / П.Друкер // Новаяиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л.Иноземцева. - М.:Academia, 1999. - С.70-100.

48. Дудкіна К.А. Кластери як форма ринкової централізації в умовах сучасних світогосподарських відносин: дис. роб. канд. ек. наук: 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Дудкіна К.А. // - Київ, 2004. - 202 с.

49. Економічна енциклопедія: у 3-х т. - Т. 3 / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. - Київ-Тернопіль: Академія народ. господарства, 2002. - 951 с.

50. Жарінова А. Г. Інтелектуальна власність - основа підйому економіки України в умовах світової економічної кризи / А. Г. Жарінова. // Часопис Київського університету права. - 2008. - №4. - С. 149-153.

51. Жарінова А.Г. Механізм управління інтелектуальним капіталом на етапі становлення економіки знань: дис. роб. докт. ек. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Жарінова А.Г. // - Київ, 2013. - 466 с.

52. Завгородня О. О. Функціональний аспект інноваційної динаміки / О. О. Завгородня // Екон. теорія. - 2005. - № 4. - С. 18-29.

53. Закон №217-ФЗ від 02.08.2009 «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам создания бюджетными научными и образовательными учреждениями хозяйственных обществ в целях практического применения (внедрения) результатов интеллектуальной деятельности».

54. Закон України «Про інформацію (нова редакція)» від 02.10.1992 р№2657-ХІІ.

55. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР
56. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V
57. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування. - Донецьк, ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. - 378 с.
58. Іноземцев В. Л. "Клас інтелектуалів" в постіндустріальному суспільстві / В. Л. Іноземцев // Социс, 2000. - № 6. - С.70.
59. Інтелектуальний потенціал сучасного світу [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://refdb.ru/look/2961963.html>.
60. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. - М. : ГУ ВШЭ, 2000. -608 с.
61. Кастельс М. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. - К.: Генеза, 2006. - 256 с.
62. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: Монографія/НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. - Донецьк: ДонУЕП, 2008. -359 с.
63. Кендюхов О.В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління / НАН України; Інститут економіки промисловості. - Донецьк : ДонУЕП, 2006. -308 с.
64. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства: дис..роб. на здобуття доктора ек.наук : 08.00.04 / Кендюхов Олександр Володимирович - Донецьк, 2007. - 445 с.
65. Кіреєва О.Б. Державне управління розвитком інтелектуальних ресурсів в Україні: теоретико-методологічний аспект: дис. роб. канд. ек. наук: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Кіреєва О.Б. // - Дніпропетровськ, 2006. - 216 с.
66. Кіреєва О.Б. Сутність та значення інтелектуальних ресурсів у розвитку суспільства // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. / Редкол.: С.М. Серьогін (голов. ред.) та ін. - Д.: ДФ УАДУ. - 2001. - Вип. 1. - С. 107 - 114.

67. Клименко О. Фабрики думок: вплив неурядових організацій на політику демократичних держав [Текст] / О. Клименко // Політичний менеджмент: укр. наук. журн. / гол. ред. Ю. Шайгородський. - К.: Укр.центр політ.менеджменту, 2007. - № 2. - С. 92-93.

68. Князев В. Інтелектуальний ресурс місцевого та регіонального розвитку // Інноваційні механізми місцевого та регіонального розвитку. За матеріалами VIII Всеукраїнських муніципальних слухань "Ресурси місцевого і регіонального розвитку: національний та міжнародний аспекти", 29 липня-2 серпня 2002 року, Судак, Автономна Республіка Крим/Науковий редактор: М. Пухтинський. - К: Атіка-Н,203. С. 320-323.

69. Коммерциализация результатов научно-технической деятельности: европейский опыт, возможные уроки для России Под редакцией: В.В. Иванова, С. Клесовой, О.П. Лукши, П.В. Сушкова. - М.: ЦИПРАН РАН, 2006. - 264 с.

70. Конституція України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

71. Корнух О.В. Розвиток людського інтелектуального капіталу в системі управління інтелектуальними ресурсами підприємства (на прикладі підприємств гірничо-металургійного комплексу): дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Корнух О.В. // - Кривий Ріг, 2012. - 230 с.

72. Кравченко С.І. Обліково-аналітичне забезпечення управління інтелектуальним капіталом / С.І. Кравченко, О.В. Корнєва // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку [Текст] : [зб. наук. пр.] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. - Л. : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. - 652 с. : іл. - (Вісник / Національний університет "Львівська політехніка" ; № 647). - С. 393-398.

73. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна.- М.: Институт новой экономики, 2001. -1088 с.

74. Краудсорсинг [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://en.wikipedia.org>

75. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит" / Крупка М. І. - Київ, 2003. - 26 с.

76. Левченко О.М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку [Текст] : монографія / О. М. Левченко. - Кіровоград : КОД, 2009. - 375 с.

77. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : Про ідею і організацію українського монархізму : писані 1991 - 1926 р. / В. Липинський. - Нью-Йорк : Булава, 1954. - 2-ге вид. -470 с.

78. Литвин В. Інтелектуальне начало буття народу. /В. Литвин // Матеріали інтелектуального форуму України. - Київ: ЛОГОС. 2003. - С. 7-18

79. Лобанов Д. Внутрішній маркетинг персоналу в російських компаніях [Електронний ресурс] / Д. Лобанов - Режим доступу до ресурсу: <http://alls.in.ua/25208-vnutrishnijj-marketing-personalu-v-rosijskih-kompaniyah.html>.

80. Луцик М. В. Ефективне формування та використання інтелектуальних ресурсів: етапи життєвого циклу / М. В. Луцик. // Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - 2015. - С. 166-167.

81. Луцик М.В. Ефективність використання інтелектуальних ресурсів у системі світових взаємовідносин / М.В. Луцик // Актуальні проблеми управління людськими ресурсами та економіка праці: збірник тез І наук. практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених - Львів, 2012, С .45-47

82. Луцик М.В. Знання та інформація як невід'ємні складові інтелектуальних ресурсів / М.В. Луцик // Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми створення інформаційної економіки в Україні» - Львів: Ліга-Прес, 2014 - С. 176-179

83. Луцик М.В. Інструменти та технології управління інтелектуальними ресурсами / В.І. Приймак, М.В. Луцик // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. / Ред. кол.: Черничко Т.

В. (гол. ред.) та ін. - Мукачево: Вид-во «Карпатська вежа», 2015. - Випуск 2(4). Частина 2. - С. 92-97

84. Луцик М.В. Інтелектуальні ресурси в системі інноваційного розвитку економіки / Р.А. Семів, М.В. Луцик // Вісник Університету банківської справи НБУ. - 2013. - №1 - С.117-121

85. Луцик М.В. Інтелектуальні ресурси сталого розвитку соціально-економічних систем в умовах економіки знань / М.В. Луцик // Збірник наукових праць «Потенціал економічного розвитку в контексті європейської інтеграції» / Наукова організація «Перспектива» - Дніпропетровськ. 2013 р. - С.101-107

86. Луцик М.В. Інтелектуальні ресурси суспільства і перспективи розвитку національної економіки / В.П. Петренко, М.В. Луцик // Інноваційні процеси економіки та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід // Тези доповідей VI Міжнародної наукової конференції молодих учених і студентів - Тернопіль: ТНЕУ, 2013 - С.79-81

87. Луцик М.В. Інтелектуальні ресурси як основа конкурентоспроможності національних економік / М.В. Луцик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір (збірник наукових праць) / Інститут регіональних досліджень НАН України - Львів, 2013. - Вип. I (99) - С. 581-588

88. Луцик М.В. Інтелектуальні ресурси як соціально-економічна категорія / М.В. Луцик // Формування конкурентоспроможності національної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії: матеріали між нар. наук. прак. конфер. - м. Херсон, 2013 - С.53-55

89. Луцик М.В. Пріоритетні шляхи ефективного використання інтелектуальних ресурсів/ М.В. Луцик // Актуальні проблеми управління людськими ресурсами та економіка праці: збірник тез III міжвузівської наук. практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених / ЛІБС УБС НБУ. - Львів, 2014, Т.1, С. 27-29

90. Луцик М.В. Ринок інтелектуальних ресурсів в умовах трансформації української економіки / М.В. Луцик // Збірник тез за матеріалами XV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Феодосія, 2013 - С. 75-77

91. Луцик М.В. Роль інтелектуальних ресурсів в розвитку економіки як основи для забезпечення конкурентних переваг на світовому ринку / М.В. Луцик // Інноваційний шлях розвитку суспільства: проблеми, досягнення та перспективи: зб. наук. праць між нар. наук. - практ. Інтернет - конференції, 2013 р., ПДАТУ, м. Кам'янець Подільський. - Тернопіль: Крок, 2013 - С.146-151

92. Луцик М.В. Роль інформації та знань в розвитку інтелектуальних ресурсів національної економіки / М.В. Луцик // Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2014. Випуск 51 - С.275-281

93. Луцик М.В. Соціально-економічна система: модель ресурсного забезпечення успішного функціонування / М.В. Луцик // Вісник Університету банківської справи НБУ. - 2014. - №1 - С.36-42

94. Луцик М.В. Сутність та класифікація ринку інтелектуальних ресурсів в умовах економіки знань / Луцик М.В. // Перспективні питання економіки та управління: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 08-09 квітня 2013 - С.30-33

95. Луцик М.В. Теоретичні концепції розвитку інтелектуальних ресурсів [Електронний ресурс] / М.В. Луцик // Фінансовий простір - 2013 - №4 (12). - Режим доступу до ресурсу: [http:// fp.cibs.ck.ua/files/1304/13lovtkr.pdf](http://fp.cibs.ck.ua/files/1304/13lovtkr.pdf)

96. Луцик М.В. Теоретичні основи ефективного формування і використання інтелектуальних ресурсів людських спільнот / Л.М. Борщ, М.В. Луцик // -К.: КУРВ, 2013.- С.16-20

97. Луцик М.В. Удосконалення управління процесами формування та використання інтелектуальних ресурсів підприємства / М.В. Луцик // Scientific and practical edition: Prague (Chech Republic), 26-27 th of September 2014/ Publishing center of the International Scientific Association "Science&Genesis" Copenhagen, 2014, p.103, - (5-12 p.)

98. Луцик М.В. Фактори формування запасів інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем / М.В. Луцик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір (збірник наукових праць) / Інститут регіональних досліджень НАН України - Львів, 2014.-Вип.1 (105). - С. 564-573

99. Луцык М.В. Источники, запасы и приоритетные пути эффективного использования интеллектуальных ресурсов / М.В. Луцык // Экономика и современный менеджмент: теория и практика. Сборник статей №2 (34). Новосибирск, 2014 - С. 213-222

100. Малишко О.В. Про європейський формат системи показників вимірювання цінності інтелектуального капіталу регіонального наукового центру // Актуальні проблеми економіки.- 2008.- №11. - С. 162-173

101. Мартиненко М.М. Основи менеджменту: [підручник] / М.М. Мартиненко. - К.: Каравела, 2005. - 406 с.

102. Марченко О.С. Інтелектуальний краудсорсинг - як категорія інформаційного суспільства [Електронний ресурс]: / О.С. Марченко// Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nulau.edu.ua>

103. Механізми трансферу технологій на національному та міжнародному рівнях [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=486610>

104. Мойсеєнко І. П. Регресійний аналіз інтелектуального потенціалу / І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин. // Актуальні проблеми економіки. - 2008. - №10. - С. 142-149.

105. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом суб'єктів господарювання в національній економіці: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Мойсеєнко І.П. - Львів, 2010. - 35 с.

106. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом: Монографія.- Львів, Аверс, 2007.- 304 с.

107. Морковіна Ю. Сучасні підходи до визначення сутності та оцінка інтелектуальних ресурсів підприємства / Ю. Морковіна // [Електронний ресурс] КНЕУ ім. В. Гетьмана. Факультет економіки та управління. - Режим доступу до ресурсу: <http://feu.kneu.edu.ua>

108. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: в 3 т. / [редкол.: Мочерний С.В. (відп. ред.) та ін.] - Тернопіль: «Академія», 2001. - Т.1. - 2001. - 863с.

109. Нежиборець В. І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки / В. І. Нежиборець. // Теорія і практика інтелектуальної власності. - 2009. - №5. - С. 48-54.

110. Никифоров А.Є. Інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал: критерії розмежування [Текст] / А. Є. Никифоров // Проблеми науки : міжгалуз. наук.-практ. журн. - 2011. - № 7. - С 2-9.

111. Норіцина Н. І. Інтелектуальні ресурси підприємства: охороноздатність та оцінювання / Н. І. Норіцина // Вісник НМТУ. Серія Економіка. - №2(5). - С. 93 - 102.

112. Основи методології науково-дослідної роботи [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://intranet.tdmu.edu.ua>.

113. Патрико З. В. Теорія масової інформації та комунікації [Текст] : навч. посіб. / З.В. Патрико. - Л.: Афіша, 2008. - 291 с.

114. Патрико З.В. Нормативна концепція теорії редагування: дис. докт. філолог. наук: 10.01.08 / Патрико З. В. - Київ, 2004. - 622 с.

115. Перспективи інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003/htm>.

116. Петренко В. П. До ідентифікації основних проблем інтелектуалізації та інтелектуально-інноваційного розвитку українського суспільства / В. П. Петренко // [Електронний ресурс] International Conference Project / XII-я Международная научно-практ. конф. «Ключевые инструменты организации человеческого общежития: экономика и право». 27.10. - 01.11.2011. - Лондон-Одесса. - Всеукраинский академический союз. 2011. - Режим доступа : <http://www.icp-ua.com>

117. Петренко В. П. Процес інтелектокористування як важлива складова економічного розвитку регіону / В. П. Петренко, Є. А. Ревтюк // Вісник ДУ "Львівська політехніка» »Менеджмент та підприємництво в Україні. Етапи становлення і проблеми розвитку". - 1999. - № 1. - С. 318-319.

118. Петренко В. П. Щодо уточнення інтерпретації економічної категорії «інтелектуальні ресурси» стратегічного розвитку / В. П. Петренко, М. В. Луцик // «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем». Збірн. тез доповідей IV-ї Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Івано-Франківськ, 15-17 травня, 2013 року). - Івано- Франківськ: ПП Курилюк, 2013. - С. 118-120.

119. Петренко В.П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління: [монографія] / В.П. Петренко. Івано-Франківськ: ПП Курилюк, 2009, 196 с.

120. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України » від 13.07.1999 № 916-XIV

121. Приймак В.І. Удосконалення державного управління інноваційної діяльності в Україні // Вісник Львівського університету. Серія економічна - Випуск 43. - 2010. - С. 704-712.

122. Притуляк Н.М. Ідентифікація людського капіталу в сучасній економічній науці [Текст] / Н. М. Притуляк // Економіка України : Політико-економічний журнал. - 2014. - N 7. - С. 27-38.

123. Програма інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів // Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 17 червня 2009 року.: за заг. ред. проф.. В.І. Полохала

124. Проект «Національна стратегія розвитку інформаційного Суспільства України» // схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р

125. Просвирина И.И. Интеллектуальный капитал: новый взгляд на нематериальные активы//Финансовый менеджмент - №4, 2004.

126. Разумнова И.И. Новые тенденции предпринимательской деятельности // США и Канада. - 2005. - №9.

127. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего / Т. Сакайя // Новая постиндустриальная волна на Западе / Т. Сакайя. - Москва: Антология, 1999. -353 с.

128. Семів Л.К. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції. / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. Л.К. Семів. - Львів, 2009. - 483 с.

129. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір: Монографія. - Львів: ІРД НАН України, 2004. - 392 с.

130. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970-1980 рр) в 11 томах [Електронний ресурс] \ Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua>

131. Стариш А. Г. Философия информации [Текст]: монография / А. Г. Стариш. - Симферополь : Таврия, 2004.- 376 с.

132. Старіш О. Г. Теорія відкритих систем як парадигма процесів глобального розвитку [Текст] / О. Г. Старіш. - Сімферополь : Універсум, 2003. - 240 с.

133. Статистичний щорічник України за 2014 рік // Державна служба статистики України / За редакцією О.Г.Осауленка / Відповідальний за випуск О.А. Вишневська ISBN 978-966-8459-36-8

134. Степаненко С. В. Трансформація системи освіти в Україні та проблеми, що її супроводжують [Електронний ресурс] / С. В. Степаненко, Т. А. Непокупна - Режим доступу до ресурсу: <http://www.rusnauka.com>.

135. Стефанишин О. В. Людський потенціал економіки України / О. В. Стефанишин. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. - 315 с.

136. Стефанишин О.В. Людський потенціал економіки України (політико - економічний аналіз): автореф. дис. роб. докт. ек. наук: 08.00.01 / Стефанишин О. В. - Львів, 2007. - 38 с.

137. Стратегії інноваційного розвитку країни на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (далі - Стратегія) розроблена на виконання Постанови

Верховної Ради України від 17 лютого 2009 р. № 965-VI «Про проведення парламентських слухань

138. Стратегії партнерства Групи Світового банку з Україною на 2008 - 2011 фінансові роки, затверджено 07.12.2007 р.

139. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління» [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://referat.co/ref/118119/read>.

140. Технологічні парки: світовий та український досвід : [видання 2-е / під ред. Д.В. Табачника]. - Київ : ТП ІУЗ, 2004. - 48 с.

141. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. - М.: Юринформцентр, 1998. - 795 с.

142. Тихомиров Ю.А. Механизмы управления в развитом социалистическом обществе.- М.: Наука, 1978. - 236 с.

143. Турило А.М. Теоретико-методичні підходи до визначення інтелектуального капіталу підприємства та їх змісту / А.М. Турило, О.В. Корнух // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - № 3. - С. 168-179.

144. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.13 р. №344/2013

145. Україна - 2015: Національна стратегія розвитку // Громадсько-політичне об'єднання Проект - «Національна стратегія розвитку інформаційного Суспільства України»

146. Уманський І.І. Оцінка інформаційно-інтелектуальних ресурсів інноваційного потенціалу оператора зв'язку - Наукові праці ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2010 р., №1, С. 176

147. Ушенко Н.В. Людський капітал: регуляторні механізми відтворення: Монографія. - Донецьк: ТОВ «Юго - Восток, ЛТД», 2008. - 288 с.

148. Федорова Н.В. Управление интеллектуальными ресурсами промышленного предприятия : дис. канд. экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Федорова Н.В..// - Красноярск, 2003. - 159 с.

149. Філософське осмислення проблем науково-технічного прогресу [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://knowledge.allbest.ru>.

150. Хау Джефф. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса. - М.: « Альпина Паблишер », 2012.

151. Холявка Л.Ю. Принципи формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства / Л.Ю. Холявка // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». - 2013.-С. 190-200

152. Чамара І.М. Інтелектуальні ресурси у світогосподарському розвитку: дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Чамара І.М. // - Київ, 2007. - 177 с.

153. Чанышев А. Н. Аристотель / А. Н. Чанышев. - 2-е изд., доп. - М. : Мысль, 1987. - 221 с.

154. Чижевський Ю. Нариси з історії філософії на Україні / Ю. Чижевський - К., 1992. - С. 218-223

155. Чорний А. В. Інтелект як соціально-економічна категорія і головний чинник сталого розвитку суспільства / А. В. Чорний // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 8 (110). - С. 18-22.

156. Чорний А. В. Інтелектуальні ресурси як об'єкт державного управління в сучасних умовах / А. В. Чорний // Реформування податкової служби України відповідно до Європейських стандартів : наук.-практ. конф., 22 жовт. 2010 : тези доп. - Ірпінь, 2010. - Ч. 2. - С. 401-404.

157. Чорний А.В. Інноваційне управління інтелектуальними ресурсами соціально-економічних систем: дис. роб. канд. ек. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Чорний А. В. // - Феодосія, 2011. - 196с.

158. Чумаченко Б. Международный трансфер технологий: опыт американских корпораций // Проблемы теории и практики управления. - 1999. - №2.

159. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми та закономірності розвитку // Економіка України. - 2002. - №11.
160. Шайна Е. С. Організаційна культура і лідерство - С-Пб .: "Пітер", 2002.
161. Шаповал В.М. Стимулююча роль оплати праці в результативності господарювання / В.М. Шаповал, А.В. Міньковська // Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: ДНУ. 2008. - Вип. 244. - Т. 5. - с.1155-1159.
162. Швиданенко Г. О. Інтелектуальні ресурси: визначення та систематизація / Г. О. Швиданенко // [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу : kneu.edu.ua
163. Шелер М. «Проблеми соціології знання» (1924) / Г. О. Швиданенко // [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу : <http://uk.wikipedia.org>
164. Шершньова Н. Фабрики думок в Україні як складова формування зовнішньополітичного курсу України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2241>
165. Щербаков А. А. Ринок інтелектуальних ресурсів: теорія і організація. - Саратов, 2005. - 171 с.
166. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма. - К.: Вища школа, 1983- 155 с.
167. Яковенко М. Інформаційний простір: філософські аспекти формування поняття [Текст] / М. Яковенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» (Філософські науки) : зб. наук. праць. - 2011. - № 692. - С. 22-27.
168. Яковлєва О. В. Основні напрями управління інтелектуальними ресурсами та інтелектуальним капіталом промислового підприємства / О. В. Яковлєва // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - №2(18). - 2012. - С. 116 - 119.
169. Lutsyk M.V. A role of intellectual resources in providing of innovative development of economy / L. K. Semiv, M. V. Lutsyk // Contemporary economies in the face of new challenges - economic, social and legal aspects / Cracow 2013 - P.345-352

170. Lutsyk M.V. Intellectual resources model of elementary intellect bearer: a human being / Chorny A.V., Lutsyk M.V. // Journal L'Association 1901 "SEPIKE" Poitiers, Osthofen, Deutschland - Ausgabe 4 - 2014 - P.80-85

171. Nonaka I., Takeuchi H. The knowledge-creating company. - New York: Oxford University Press, 1995. - 284 p.

172. O'Donnell D. Recognition and Measurement of Intellectual Resources: the accounting-related challenges of Intellectual Capital / Dave O'Donnell, Philip O'Regan, Veronica O'Regan // [Электронный ресурс] - Режим доступа до ресурсу : http://ceur-ws.org/Vol-34/odonnell_et_al.pdf

173. Romer P. Endogenous Technological Change, Journal of Political Economy. 1990.

174. Romer P. Increasing returns and long-run growth. Journal of Political Economy, № 94, 1986. P. 1002-1037.

175. Romer R. Human capital and growth: Theory and Evidence / NBER Working Paper Series, Working Paper № 3173 - National Bureau of Economic Research, Cambridge MA, November 1989

176. Schein E. H (1985) Organization, Culture and Leadership, Jossey-Bass, San Francisco/ Published by Jossey-Bass / A Wiley Imprint 989 Market Street, San Francisco, CA 94103-1741 - www.josseybass.com - 415 p.

177. Schultz T. Investment in Human Capital, - The Free Press, New York, 1971

178. <http://consultant.parus.ua>

179. <http://uk.wikipedia.org/wiki>

180. <http://www.ukrstat.gov.ua>

181. <http://www.essuir.sumdu.edu.ua>

182. <http://www.weforum.org>

183. <http://zib.com.ua>

ДОДАТКИ

Львівська обласна дирекція Публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль»
Lviv Regional Directorate of Public Joint Stock Company «Raiffeisen Bank Aval»

19 травня 2015 № РБ 01-00-3-0/2015-1392

На № _____

**Спеціалізованій вченій раді Д 35.051.01
по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня кандидата економічних наук
Львівського національного університету імені Івана Франка**

АКТ

**про впровадження
результатів дисертаційного дослідження**

Луцик Марії Василівни

на тему: «Управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів
в економіці України» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних
наук за спеціальністю 08.00.03 – «економіка та управління національним
господарством».

Дисертація пройшла апробацію у Дирекції ПАТ «Райффайзен банк Аваль» у м. Львів.
Запропонований автором внутрішньоорганізаційний маркетинговий інструментарій
формування інтелектуальних ресурсів, який поділяється на інструментарій формування
інтелектуальних ресурсів (бенчмаркінг, заробітна плата, гнучкий робочий час, підвищення
кваліфікації) та інструментарій формування середовища розкриття інтелектуального ресурсу
(організаційна культура, внутрішній PR, внутрішній брендинг) використано для розробки
системи заходів з метою планування, організації, контролю і регулювання процесів
створення та розвитку інтелектуальних ресурсів; забезпечення розвитку працівників і їх
мотивації до накопичення та примноження інтелектуальних ресурсів; створення
організаційно-методичної бази маркетингового управління інтелектуальними ресурсами та
умов її ефективного функціонування.

Викладені у дисертації рекомендації та висновки були враховані у практичній
діяльності ПАТ «Райффайзен банк Аваль» у секторі координації та супроводження
навчальних процесів відділу навчання та розвитку персоналу Департаменту персоналу.

Директор
ЛЮД ПАТ «Райффайзен банк Аваль»

Бойко С.М.

130023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

№ 9/11

від «08» травня 2015 р.

Д О В І Д К А

про впровадження результатів наукового дослідження

Видана Луцик Марії Василівні в тому, що вона приймала участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах», яка відбулася в Мукачівському державному університеті 24-25 квітня 2015 року та виступила з доповіддю на тему «Ефективне формування та використання інтелектуальних ресурсів: етапи життєвого циклу».

Пропозиції Луцик М.В. були взяті до уваги при підготовці резолюції конференції, а окремі наукові положення мають практичне значення і рекомендуються до впровадження галузевими міністерствами, вітчизняними підприємствами та установами.

Перший проректор

Гоблик В.В.

**УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ (м. Київ)
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

просп. Т. Г. Шевченка, 9, м. Львів, 79005, Україна, тел.: +38 (032) 297-72-01, тел./факс: (032) 240-32-84
e-mail: lbi@lbi.wubn.net Код за ЄДРПОУ 34482083

12.05.2015 № 01-015/421

На № _____ від _____

**Спеціалізованій вченій раді Д 35.051.01
по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня кандидата економічних наук
Львівського національного університету імені Івана Франка**

АКТ

**про впровадження
результатів дисертаційного дослідження**

Луцик Марії Василівни

на тему: «Управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – «економіка та управління національним господарством».

Наукові результати дисертаційної роботи Луцик Марії Василівни були використані у навчальному процесі Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ). Зокрема, при складанні навчальних програм та підготовки методичного забезпечення з дисциплін «Інноваційний розвиток підприємства», «Економіка праці і соціально-трудова відносини», «Людський розвиток», а саме у висвітленні таких питань як:

- узагальнення і систематизація теоретичних підходів до трактування змісту інтелектуальний потенціал, інтелектуальний ресурс, інтелектуальний капітал;
- напрямки пріоритетного інноваційного розвитку з урахуванням потреб та особливостей національної економіки;
- аналіз факторів, що впливають на величину індексу людського розвитку;
- підходи до аналізу ролі інформації та знань у зміні характеру трудової діяльності;
- концепційні засади поліпшення управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів;
- використання моделі інтелектуального ресурсозабезпечення ефективного функціонування економіки України.

Матеріали дисертаційного дослідження використано при написанні наукових статей, у виступах на конференціях, при виконанні науково-дослідних тем та при проведенні курсів з підвищення кваліфікації.

Кафедра економіки та управління персоналом Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) від 29 квітня 2015 р. протокол №11 **рекомендує використання результатів дисертаційного дослідження Луцик Марії Василівни у роботі викладачів вищих навчальних закладів при підготовці фахівців-економістів.**

Заступник директора з наукової та міжнародної роботи
Львівського інституту банківської справи, д.е.н., професор

O.O. Другов

0301768

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

79008, м. Львів, вул. Просвіти, 4а; тел. 261-63-54, факс 261-63-54, 261-65-70, E-mail guon@mail.lviv.ua

Від 13. 05 2015 р. № 02-10/1319
На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді
Д 35.051.01 по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
Львівського національного
університету імені Івана Франка

АКТ

про впровадження

результатів дисертаційного дослідження

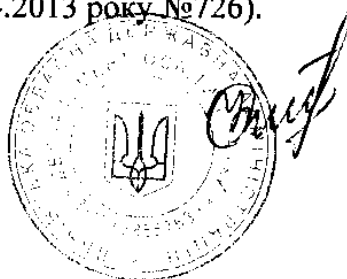
Луцик Марії Василівни

на тему: «Управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – «економіка та управління національним господарством».

Наукові результати дисертаційної роботи Луцик Марії Василівни «Управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України» впроваджені в діяльність департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

Положення запропонованої автором концепції управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів, використані при підготовці пропозицій до проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку, зокрема Програми розвитку освіти Львівщини на 2013-2016 роки (рішення облради від 26.04.2013 року №726).

Директор департаменту

О.І. Небожук

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, тел./факс (032)2616048, тел. 2603402
E-mail: lnu@lnu.com.ua Код ЗКПО 02070987
Управління держказначейства у Львівській області. МФО 825014, р.р. 35221203001061
№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
Валютний рахунок № 26007006042 в Укресімбанку м. Львова МФО 325718

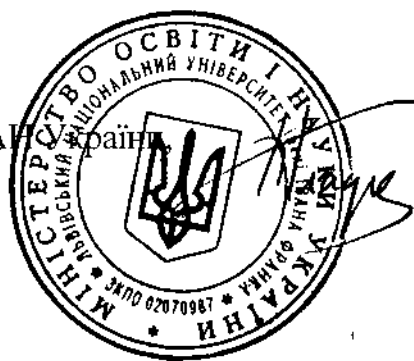
22.06.2015р N 2953-Н На N _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Луцик Марії Василівні про те, що результати її дисертаційної роботи на тему „Управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України” використано у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні дисциплін: „Інтелектуальна власність”, та „Інформаційні системи в управлінні”, а також при підготовці студентами курсових, дипломних і магістерських робіт.

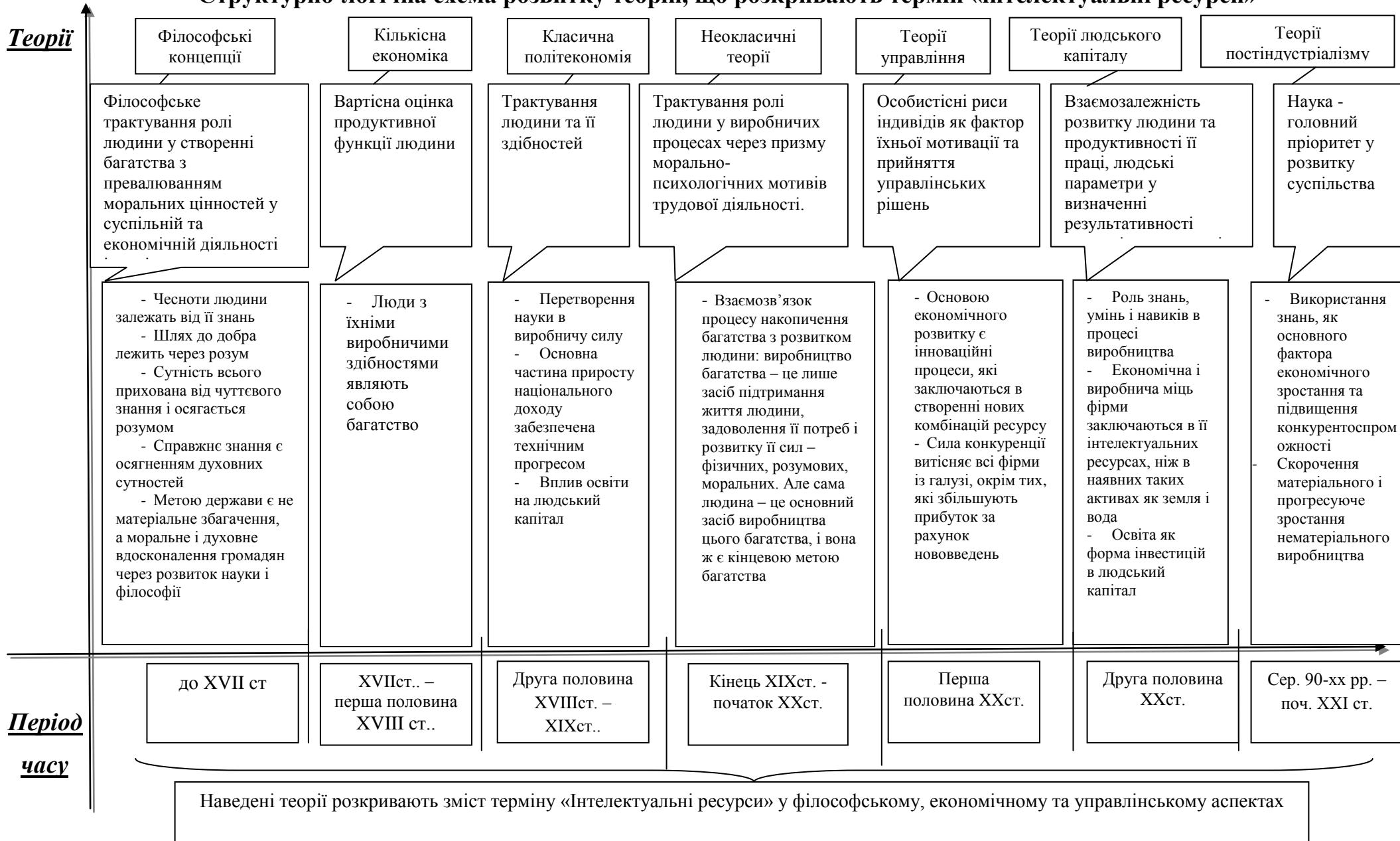
Матеріали дисертаційної роботи Луцик М.В. містять теоретичні та практичні елементи новизни і їх впровадження у навчальний процес дало змогу забезпечити викладання вказаних дисциплін на сучасному науково-теоретичному рівні.

Проректор
з наукової роботи,
член-кореспондент НАН України
професор

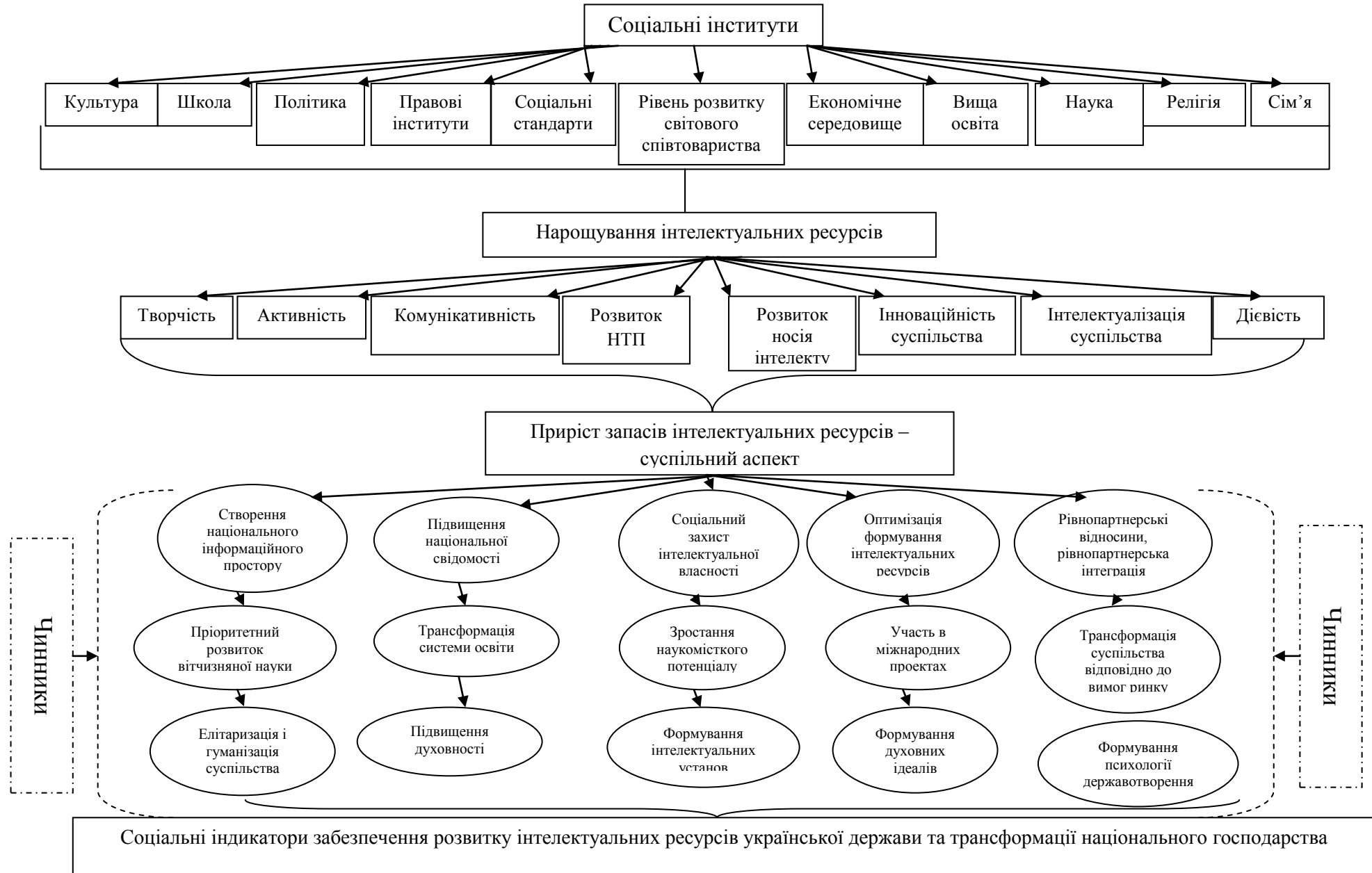

Р.Є. Гладішевський

Структурно-логічна схема розвитку теорій, що розкривають термін «інтелектуальні ресурси»

Чинники формування запасів інтелектуальних ресурсів соціально-економічних систем в економіці України

**Вихідні дані для оцінки рівня підготовки кадрів та залучення наукових та інноваційних методів роботи
на ВВП України**

<i>Роки</i>	<i>ВВП (млн грн)</i>	<i>Доходи нас. (млн грн)</i>	<i>Всього витрат на освіту, млн грн.</i>	<i>Витрати на підвищення кваліфікації, грн</i>	<i>Витрати на підготовку робочих кадрів, грн.</i>	<i>Витрати на підготовку фахівців, грн</i>	<i>Витрати організацій на виконання наукових та науково- технічних робіт, млн грн</i>	<i>Витрати на інноваційну діяльність, млн грн.</i>
2002	225810	185073	12269,00	91734	2483726	0	2153,7	3018,3
2003	267344	215672	14977,70	72097	2732652	0	2824,0	3059,8
2004	345113	274241	18333,20	169103	3781997	0	3538,4	4534,6
2005	441452	381404	26801,80	232350	5799700	0	4386,3	5751,6
2006	544153	472061	33785,00	371986	7196872	0	4961,1	6160,0
2007	720731	623289	44333,60	325054	1949335	12626972	5908,4	10850,9
2008	948056	845641	60959,40	399375	2728958	10976574	7723,2	11994,2
2009	913345	897669	66773,90	424458	3039006	12626972	7680,6	7949,9
2010	1082569	1101015	79826,00	546556	3829066	1532133	8825,6	8045,5
2011	1316600	1251005	86253,50	546525	989509	15740537	9365,0	14333,9
2012	148889	1407197	101560,90	633413	1124265	17248658	10335,1	11480,6
2013	1454931	1529406	80000,00	765303	1351014	18212737	11252,7	9562,6

Примітка. Таблиця складена автором з використанням [180].

Зміна мінімальної заробітної плати в Україні

Початок дії	Розмір мінімальної заробітної плати	Нормативний акт, яким було встановлено новий розмір МЗП
01.01.2015 р. 01.12.2015 р.	1218 грн. 1378 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" (Стаття 8)
01.01.2014 р.	1218 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2014 рік" (Стаття 8)
01.01.2013 р. 01.12.2013 р.	1147 грн. 1218 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2013 рік" (стаття 8)
01.01.2012 р. 01.04.2012 р. 01.07.2012 р. 01.10.2012 р. 01.12.2012 р.	1073 грн. 1094 грн. 1102 грн. 1118 грн. 1134 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2012 рік" (стаття 13)
01.01.2011 р. 01.04.2011 р. 01.10.2011 р. 01.12.2011 р.	941 грн. 960 грн. 985 грн. 1004 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2011 рік" (стаття 22)
01.01.2010 р. 01.04.2010 р. 01.07.2010 р. 01.10.2010 р. 01.12.2010 р.	869 грн. 884 грн. 888 грн. 907 грн. 922 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" (стаття 53)
01.01.2009 р. 01.04.2009 р. 01.07.2009 р. 01.10.2009 р. 01.11.2009 р.	605 грн. 625 грн. 630 грн. 650 грн. 744 грн.	Закон України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" № 835-VI від 26.12.2008 р. (стаття 55) Закон України "Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати" № 1646-VI від 20.10.2009 р. (стаття 2)
01.01.2008 р. 01.04.2008 р. 01.10.2008 р. 01.12.2008 р.	515 грн. 525 грн. 545 грн. 605 грн.	Закон України "Про Державний бюджет на 2008 р." № 107-VI від 28.12.2007 р. (стаття 59)
01.01.2007 р. 01.04.2007 р. 01.07.2007 р. 01.10.2007 р.	400 грн. 420 грн. 440 грн. 460 грн.	Закон України "Про Державний бюджет на 2007 р." № 489-V від 19.12.2006 р. (стаття 76)
01.01.2006 р. 01.07.2006 р. 01.12.2006 р.	350 грн. 375 грн. 400 грн.	Закон України "Про Державний бюджет на 2006 р." № 3235-IV від 20.12.2005 р. (стаття 82)
01.01.2005 р. 01.04.2005 р. 01.07.2005 р. 01.09.2005 р.	262 грн. 290 грн. 310 грн. 332 грн.	Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів України № 2505-IV від 25 березня 2005 року (стаття 83)

Примітка. Складено на основі [178].